

Korjauttamisoikeus ja Product-Service System kiertotalouden
mahdollistajina immateriaalioikeuden näkökulmasta

Lotta Siitonen
Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Immateriaalioikeus
Pro gradu -tutkielma
Syksy 2022

Tiivistelmä

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Korjauttamisoikeus ja Product-Service System kiertotalouden mahdollistajina immateriaalioikeuden näkökulmasta

Tekijä: Lotta Siitonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Oikeustiede, Immateriaalioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X Lisensiaatintutkimus__

Sivumäärä: XII + 69 sivua.

Vuosi: 2022

Tiivistelmä:

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella immateriaalioikeuksien suhdetta ympäristölliseen kestävyYTEEN ja kiertotalouteen. Lähemmin tarkastellaan erityisesti tuotteiden korjaamiseen ja uudelleenvalmistamiseen liittyviä immateriaalioikeudellisia kysymyksiä. Lisäksi tutkielmassa perehdytään uuteen korjauttamisoikeuslainsäädäntöön ja maailmalla levinneeseen right to repair -liikkeen. Lopuksi tutkielmassa tarkastellaan Product-Service System -liiketoimintamallia mahdollisena vaihtoehtoisena lähestymistapana tuotteiden korjaamiseksi ja kierrättämiseksi.

Tutkimuksessa selvisi, että immateriaalioikeuslainsäädäntö ja sen soveltamiskäytäntö saattavat hidastaa ympäristöllistä kestävyyttä edistävien innovaatioiden kehittymistä ja leviämistä. Kuten muutamista tutkielmassa käsitellyistä oikeustapauksista voidaan huomata, oikeudenomistajien etua painotetaan usein ympäristöllistä kestävyyttä enemmän, eikä ympäristönäkökulmaa huomioida ratkaisukäytännössä siinä määrin kuin olisi tarpeen. Immateriaalioikeudet asettavat esteitä myös korjaus- ja uudelleenvalmistustoiminnalle, mikä kiertotalouden näkökulmasta on valitettavaa. Myös tuotevalmistajat voivat omalla toiminnallaan estää kuluttajia korjauttamasta omistamiaan laitteita. Tässä tutkielmassa avataan korjauttamisoikeuden mahdollisia immateriaalioikeudellisia ongelma-kohtia ja pohditaan korjauttamisoikeuden laajentumisen vaikutusta immateriaalioikeuden suojan laajuuteen.

Product-Service System -mallissa, jossa laitteen korjaamisesta ja uudelleenvalmistamisesta vastaa kuluttajan sijaan valmistaja, korjaamista koskeviin immateriaalioikeudellisiin ongelmiin ei törmätä. PSS onkin varteenotettava kiertotalouden malli, jossa tuotteet tulevat korjatuiksi ja usein myös uudelleenvalmistetuiksi myös silloin, kun kuluttajalla ei ole esimerkiksi valmistajan patenttioikeudesta johtuen oikeutta ryhtyä mainittuihin toimiin.

Asiasanat: immateriaalioikeus, kiertotalous, right to repair, korjauttamisoikeus, korjaaminen, uudelleenvalmistaminen, Product-Service System, PSS

Sisällys

Tiivistelmä.....	I
Sisällys.....	II
Lähteet	IV
Lyhenteet	XI
1 Johdanto	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Lähtökohtia tutkielmaan	3
1.2.1 Tutkielman aihe ja tavoite	3
1.2.2 Tutkimusmetodi, tutkielmassa käytettävä aineisto ja oikeuslähteet.....	4
2 Immateriaalioikeuksista ympäristöllisen kestävyden näkökulmasta.....	6
2.1 Immateriaalioikeudet lainsäädännössä.....	6
2.2 Immateriaalioikeuksien tavoitteet ympäristöllisen kestävyden näkökulmasta.....	9
2.2.1 Immateriaalioikeudelliset teoriat ja kestävä kehitys.....	9
2.2.2 Immateriaalioikeuslainsäädäntö ja ympäristöllinen kestävyys.....	12
3 Tavarankorjauksen ja valmistamisen välinen rajanveto patenttilainsäädännön valossa.....	15
4 Right to repair – korjattamisoikeus	20
4.1 Right to repair -ongelma	20
4.1.1 Valmistajan pyrkimykset estää tuotteen korjaaminen	20
4.1.2 Korjauksen kieltäminen sopimuksin	23
4.2 Right to repair -liike.....	25
4.2.1 Liikkeestä ja sen taustasta Euroopassa	25
4.2.2 Korjattamisoikeutta koskevat asetukset ja kiertotalouden toimitasuunnitelma... ..	30
4.2.3 Liike Yhdysvalloissa ja Australiassa.....	33
4.2.4 Vasta-argumentteja korjattamisoikeudelle	35

4.3	Right to repair immateriaalioikeuksien näkökulmasta	38
4.3.1	Korjauttamisoikeus ja immateriaalioikeudet	38
4.3.2	Right to repair ja hyödyllisyysteoria	42
5	Tuotteen uudelleenvalmistaminen ja tuote palveluna -malli.....	45
5.1	Uudelleenvalmistamiseen liittyvästä problematiikasta.....	45
5.2	Product-Service System eli tuote palveluna -malli.....	49
5.2.1	PSS konseptina	49
5.2.2	Product-Service Systemin eduista ja ongelmakohtista.....	52
5.3	Product-Service System ja immateriaalioikeuksiin liittyvä problematiikka.....	56
5.4	PSS ja korjauttamisoikeus rinnakkaisina kiertotaloutta edistävinä ratkaisuin.....	58
6	Johtopäätökset.....	63

Lähteet

Kirjallisuuslähteet:

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.

Apple: Product Environment Report, iPhone 13 Pro, 2021.

Australian Government, Productivity Commission Inquiry Report: Right to Repair. Overview and Recommendations No. 97, 29 October 2021.

Ballardini, Rosa – Kaisto, Janne – Similä, Jukka: Developing Novel Property Concepts in Private Law to Foster the Circular Economy. *Journal of Cleaner Production* vol. 279, 10 January 2021.

Ballardini, Rosa – Pihlajarinne, Taina: Intellectual Property Rights, Technology and the Environment: Academic Perspectives on Fostering Sustainable Innovation. *NIR: nordiskt immateriellt rättsskydd*, 88(1), 2019.

Butler, Lynda L.: Property as a Management Institution. *Brooklyn Law Review* 82(3), 2017.

Chang, Ha-Joon: *Economics: The User's Guide*. Pelican Books 2014.

Cullen, Jay – Johnston, Andrew – Mähönen, Jukka – Sjåffell, Beate: Obstacles to Sustainable Global Business. Towards EU Policy Coherence for Sustainable Development. University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2019-02.

De Beer, Jeremy – Belanger, Jules – Sethi, Mohit: Consumer Contracts, Copyright Licensing, and Control over Data on the Internet of Things. *Canadian Journal of Law and Technology*, vol. 18, No. 2, 2020.

Eppinger, Elisabeth et al.: Sustainability transitions in manufacturing: the role of intellectual property. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, vol 49, huhtikuu 2021.

Fisher, William: *Theories of Intellectual Property*. Harvard Law School, 2000.

Grinvald, Leah Chan – Tur-Sinai, Ofer: Intellectual Property Law and the Right to Repair. *Fordham Law Review*, Vol. 88. 2019.

Haarmann, Pirkko-Liisa: *Immateriaalioikeus*. 5. uudistettu painos. Helsinki 2014.

Haugen, Hans – Pihlajarinne, Taina – Rognstad, Ole-Andreas – Ørstavik, Inger B.: *Intellectual Property and Sustainable Markets*. Oslo 2021.

Herlevi, Kari – Paajanen, Tiina – Sinervo, Riku – Turkki, Vilma: *Sitran työpaperi: 10 kiertotalousehdotusta Suomelle*. 2022.

Hirvonen, Ari: *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 2011.

- Johnson, M. R. – McCarthy I. P.:* Product Recovery Decisions within the Context of Extended Producer Responsibility. *Journal of Engineering and Technology Management* 34, 9–28, 2014.
- Karvonen, Iris, et. al.:* Uudelleenvalmistus osana kiertotaloutta. VTT 2015.
- Kramer, Kem-Laurin:* Sustainability, User Experience, and Design. *User Experience in the Age of Sustainability*, 2012.
- Kuo, Tsai-Chi, Chiu – Ming-Chuan – Hsu, Chia-Wei – Tseng, Ming-Lang:* Supporting sustainable product service systems: A product selling and leasing design model. *Resources, Conservation and Recycling*, Vol. 146. 2019.
- Lemley, Mark:* Terms of Use. *Minnesota Law Review* 624, 2006.
- Leppämäki, Laura:* Tekijänoikeuden oikeuttaminen. Jyväskylä 2006.
- Maitre-Ekern, Eléonore – Dalhammar Carl:* Regulating Planned Obsolescence: A Review of Legal Approaches to Increase Product Durability and Reparability in Europe. (2016). *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 25(1).
- MacAneney, Marissa:* If It is Broken, You Should Not Fix It: The Threat Fair Repair Legislation Poses to the Manufacturer and the Consumer. *St. John’s Law Review* vol. 92, no. 2, 2018.
- Mirr, Nicholas A:* Defending the Right to Repair: An Argument for Federal Legislation Guaranteeing the Right to Repair. *Iowa Law Review*, vol 105:2392, 2020.
- Mont, Oksana:* Clarifying the concept of product-service system. *Journal of Cleaner Production* 10 (2002).
- Nikkanen, Kastehelmi,* Patentti- ja rekisterihallitus: Suomi suojelee aineettomia oikeuksia. 2007.
- Norrgård, Marcus:* Patentin loukkaus. Helsinki 2009.
- Oesch, Rainer – Pihlajamaa, Heli – Sunila, Sami:* Patenttioikeus. 3. uudistettu painos. Helsinki 2014.
- Okorie, Okechukwu – Salonitis, Konstantinos, Charnley, Fiona:* Remanufacturing and refurbishment in the age of Industry 4.0: an integrated research agenda. *Sustainable Manufacturing, Handbooks in Advanced Manufacturing*, 2021.
- Pihlajarinne, Taina – Ballardini, Rosa:* Paving the way for the Environment: Channelling ‘Strong’ Sustainability into the European IP System. *European Intellectual Property Review*, vol 42, no. 4, 2020.
- Pihlajarinne, Taina:* Kohti kestävämpää immateriaalioikeutta? *Ympäristöjuridiikka* 3/2021 s. 23–37.
- Pihlajarinne, Taina:* European Steps to the Right to Repair: Towards a Comprehensive Approach to a Sustainable Lifespan of Products and Materials? Helsinki Legal Studies Research Paper No. 63. Helsinki 2020.

Priyono, Anjar: Understanding the Benefits of Product-Service Systems for Parties Involved in Remanufacturing. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 2017-10(2).

Roy, Vivek – Schoenherr, Tobias – Charan, Parikshit: Toward an organizational understanding of the transformation needed for sustainable supply chain management: The concepts of force-field and differential efforts. *Journal of Purchasing and Supply Management* 26, 2020.

Sajn, Nikolina: European Parliament's briefing on Right to repair. 2020.

Sitran selvityksiä 84: Kiertotalouden mahdollisuudet Suomelle. Helsinki 2014.

Sjåfjell, Beate – Wiesbrock, Anja: The Importance of Article 11 TFEU for Regulating Business in the EU: Securing the Very Basis of Our Existence. *Nordic & European Company Law*, LSN Research Paper Series No. 14-07. Oslo 2015.

Vartiainen, Niko: Oikeustaloustiede-luento, Rovaniemi 2020.

Wilkof, Neil: Theories of intellectual property: Is it worth the effort? *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2014, Vol. 9, No. 4.

Zhang, Dingyue – Zhang, Xuemei – Shi, Bin – Cao, Jian – Zhou, Gengui: Collection and Remanufacturing of Waste Products under Patent Production and Government Regulation. *Sustainability* 2018, 10, 1402.

Verkkolähteet:

3stepIT. Saatavissa <https://fi.3stepit.com/>. Viitattu 19.9.2022.

About, Right to Repair. Saatavissa <https://repair.eu/about/>. Viitattu 18.7.2022.

Applen lehdistötiedote 17.11.2021: Apple announces Self Service Repair. Saatavissa <https://www.apple.com/fi/newsroom/2021/11/apple-announces-self-service-repair/>. Viitattu 20.7.2022.

Applen voimassa olevat laitetakuuehdot. Saatavissa <https://www.apple.com/legal/warranty/products/iphone-finnish.html>. Viitattu 3.8.2022.

Avoiding patent infringement for remanufactured products. *Osborneclarke.com* 25.1.2021. Saatavissa <https://www.osborneclarke.com/insights/avoiding-patent-infringement-remanufactured-products>. Viitattu 15.8.2022.

ECAR-alliance.eu: The repairs clause, Current situation (2021). Saatavissa <https://www.ecar-alliance.eu/the-repairs-clause/>. Viitattu 6.7.2022.

Ekosuunnittelu.info: Ekosuunnitteludirektiivin uudistaminen. 2022. Saatavissa <https://ekosuunnittelu.info/ekosuunnittelutietoa/ekosuunnitteludirektiivin-uudistaminen/>. Viitattu 1.8.2022.

Ekosuunnittelu.info: Korjattavuuden pisteytysjärjestelmä. 2021. Saatavissa <https://ekosuunnittelu.info/tuotteiden-kiertotaloudesta/korjattavuuden-pisteytysjarjestelma/>. Viitattu 1.8.2022.

Ekosuunnittelu.info: Laitteiden käyttöikä pitenee lainsäädännön avulla – korjaaminen helpottuu 11.7.2022. Saatavissa <https://ekosuunnittelu.info/laitteiden-kayttoika-pitenee-lainsaadannon-avulla-korjaaminen-helpottuu/>. Viitattu 1.8.2022.

Ekosuunnittelu.info: Millaisia kiertotalousvaatimuksia ekosuunnitteluasetuksissa on jo säädetty? Saatavissa <https://ekosuunnittelu.info/tuotteiden-kiertotaloudesta/millaisia-kiertotalouteen-liittyvia-vaatimuksia-ekosuunnitteluasetuksissa-on-jo-annettu/>. Viitattu 30.8.2022.

Essex, David: Product as a service. Techtargget.com 2018. Saatavissa <https://www.techtarget.com/searcherp/definition/product-as-a-service>. Viitattu 7.4.2022.

Euroopan parlamentin lehdistötiedote: Deal on common charger: reducing hassle for consumers and curbing e-waste, 7.6.2022. Saatavissa <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220603IPR32196/deal-on-common-charger-reducing-hassle-for-consumers-and-curbing-e-waste>. Viitattu 4.9.2022.

Euroopan parlamentin lehdistötiedote: Parlamentti haluaa kuluttajille ”korjauttamisoikeuden”, 25.11.2020. Saatavissa: <https://www.europarl.europa.eu/news/fi/press-room/20201120IPR92118/parlamentti-haluaa-kuluttajille-korjauttamisoikeuden>. Viitattu 20.7.2022.

European Commission: Sustainable Development Goals. Saatavissa https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/sustainable-development-goals_en. Viitattu 23.3.2022.

Evasive action: ensuring that copyright doesn’t become a barrier to the right to repair, Right to Repair, 19.7.2022. Saatavissa <https://repair.eu/news/evasive-action-ensuring-that-copyright-doesnt-become-a-barrier-to-the-right-to-repair/>. Viitattu 30.8.2022.

Frequently Asked Questions, Right to Repair. Saatavissa <https://repair.eu/faqs/>. Viitattu 18.7.2022.

Gordon, Whitson: The Most Common Ways Manufacturers Prevent You From Repairing Your Devices. iFixit.com 17.4.2019. Saatavissa <https://www.ifixit.com/News/15617/the-most-common-ways-manufacturers-prevent-you-from-repairing-your-devices>. Viitattu 18.7.2022.

Graham, Kimberley: The environmental benefits of Product as a Service. Productasaservice.net 11.6.2020. Saatavissa <https://www.productasaservice.net/the-environmental-benefits-of-product-as-a-service/>. Viitattu 10.2.2022.

Independent Repair is Big Business Saatavissa <https://www.repair.org/electronics>. Viitattu 21.7.2022.

iTapsa.com. Saatavissa <https://www.itapsa.com/>. Viitattu 17.7.2022.

Kiuru, Jani: Raaka-aineista yhä useammat ovat kriittisiä. Mineralsgroup.fi, 24.9.2020. Saatavissa <https://www.mineralsgroup.fi/fi/uutiset-ja-tyopaikat/uutiset/raaka-aineista-yha-useammat-ovat-kriittisia.html?>. Viitattu 6.9.2022.

Lehtiniitty, Markus: Euroopan parlamentti tukee korjauttamisoikeutta vahvistavaa lainsäädäntöä – voi tuoda muutoksia älypuhelinien suunnitteluun akun vaihtamisen osalta. Mobiili.fi, 9.4.2022. Saatavissa <https://mobiili.fi/2022/04/09/euroopan-parlamentti-tukee-korjauttamisoikeutta-vahvistavaa-lainsaadantoa-voi-tuoda-muutoksia-alypuhelinien-suunnitteluun-akun-vaihtamisen-osalta/>. Viitattu 20.7.2022.

Reinauer, Alex: ”Right to Repair” Bill Is a Move in the Wrong Direction. Competitive Enterprise Institute, 7.4.2022. Saatavissa <https://cei.org/blog/right-to-repair-bill-is-a-move-in-the-wrong-direction/>. Viitattu 2.8.2022.

Rombouts, Simon: The reintroduction of the term Product-Service Systems (PSS). Firmhouse.com 10.3.2020. Saatavissa <https://www.firmhouse.com/blog/the-reintroduction-of-the-term-product-service-systems-pss>. Viitattu 6.4.2022.

Silen, Marko: Toisen tavaramerkin käyttämisestä markkinoinnissa. Helsingin Seudun Kauppamari, 15.5.2018. Saatavissa <https://helsinki.chamber.fi/toisen-tavaramerkin-kayttamisesta-markkinoinnissa/>. Viitattu 10.8.2022.

Syrjänen, Verna: Liikesalaisuuksien suojaa harmonisoidaan EU:ssa. IPR info, 1.3.2016. Saatavissa https://iprinfo.fi/artikkeli/liikesalaisuuksien_suojaa_harmonisoidaan_eu/. Viitattu 18.9.2022.

United Nations Foundation: Sustainable Development Goals. Saatavissa https://unfoundation.org/what-we-do/issues/sustainable-development-goals/?gclid=CjwKCAjw-gaeYBhBAEiwAvMgp2ryJipcgPfpBQsMTzvKXWyHcK-KZAYBLDuQB7z3jJ4Tqstvh586ChKxoc2yYQAvD_BwE. Viitattu 23.3.2022.

Vatanen, Panu – Saastamoinen, Airi: Suomessa on arviolta noin kolme miljoonaa takuunalaista älypuhelinia. Kuningaskuluttaja yritti selvittää, mitkä ovat ne yleisimmät syyt, minkä vuoksi eri puhelinmerkit ja -mallit menevät takuuhuoltoon. Yle.fi 13.2.2014. Saatavissa <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/02/13/alypuhelinien-yleisimmat-viat-nayton-rikkoutuminen-jakastuminen>. Viitattu 28.8.2022.

What is Remanufacturing? The European Remanufacturing Network. Saatavissa <https://www.remanufacturing.eu/about-remanufacturing.php>. Viitattu 12.9.2022.

WIPO: Sustainable Development Goals and Intellectual Property. Saatavissa <https://www.wipo.int/sdgs/en/>. Viitattu 23.3.2022.

WIPO: What is Intellectual Property? Saatavissa <https://www.wipo.int/about-ip/en/>. Viitattu 24.5.2022.

Virallislähteet:

Euroopan komissio: Eurobarometri 2228/503: Attitudes towards the Impact of Digitalisation on Daily Lives, maaliskuu 2020.

European Commission: Study on socioeconomic impacts of increased reparability. EU 2016.

KOM(2019) 640 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle: Euroopan vihreän kehityksen ohjelma.

KOM(2020) 98 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Uusi kiertotalouden toimintasuunnitelma: Puhtaamman ja kilpailukykyisemmän Euroopan puolesta.

KOM(2020) 474 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Kriittisiin raaka-aineisiin liittyvä häiriönsietokyky: miten lisätä toimitusvarmuutta ja kestävyyttä.

KOM(2022) 140 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Kestävästä tuotteista normi.

Komission suositus (EU) 2021/2279, annettu 15 päivänä joulukuuta 2021, ympäristöjalanjälkeä koskevien menetelmien käyttämisestä tuotteiden ja organisaatioiden elinkaaren ympäristötehokkuuden mittaamiseen ja siitä tiedottamiseen.

Pohjoismaista patenttilainsäädäntöä valmistelleiden komiteoiden yhteinen mietintö NU 1963:6 s. 96 ss.

WIPO: What is intellectual property? Publication No. 450E/20. 2020.

United Nations Environment Programme, Division of Technology, Industry and Economics report: The role of Product Service Systems in a sustainable society.

Oikeuskäytäntöä:

Euroopan unionin tuomioistuim

Asia C-63/97, *BMW v. Ronald Karel Deenik*, tuomio 23.2.1999, ECLI:EU:C:1999:82.

Asia C-487/07, *L'Oréal SA, Lancome parfums et beauté & Cie SNC ja Laboratoire Garnier & Cie v. Bellure NV, Malaika Investments Ltd, ja Starion International Ltd*, tuomio 18.6.2009, ECLI:EU:C:2009:378.

Asia C-13/20, *Top System SA v. Belgian valtio*, tuomio 6.10.2021, ECLI:EU:C:2021:811.

Iso-Britannia

Schütz (UK) Ltd v. Werit (UK) Ltd [2013] UKSC 16.

United Wire Ltd v. Screen Repair Services Ltd and others [2000] 261 NR 13 (HL).

Norja

HR-2020-1142-A, *Apple Inc. v. Henrik Huseby*, case no. 19-141420SIV-HRET, Norjan korkein oikeus.

Saksa

Bundesgerichtshof (BGH) X ZR 97/11, Palettenbehälter II, tuomio 17.7.2012.

Tekijänoikeusneuvosto

TN 2021:9

Lyhenteet

BKT	bruttokansantuote
Ekosuunnitteludirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2009/125/E, energiaan liittyvien tuotteiden ekologiselle suunnittelulle asetettavien vaatimusten puitteista (uudelleenlaadittu)
Energiamerkintädirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2010/30/EU energiaan liittyvien tuotteiden energian ja muiden voimavarojen kulutuksen osoittamisesta merkinnöin ja yhdenmukaisin tuotetiedoin (uudelleenlaadittu)
EU	Euroopan unioni
EULA	End User Licence Agreement
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
IPR	Intellectual property right
PSS	Product-Service System
Päästökauppadirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/87/EY kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta unionissa ja neuvoston direktiivin 96/61/EY muuttamisesta
SDG	Sustainable Development Goals
SEU	Sopimus Euroopan unionista
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
Tavarakauppadirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/771 tietyistä tavarakauppaa koskeviin sopimukseen liittyvistä seikoista, asetuksen (EU) 2017/2394 ja direktiivin 2009/22/EY muuttamisesta sekä direktiivin 1999/44/EY kumoamisesta
Tietokoneohjelmadirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2009/24/EY tietokoneohjelmien oikeudellisesta suojasta (Kodifioitu toisinto)
TN	Tekijänoikeusneuvosto
TPM	Technological Preventive Measure
TRIPS	The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
WIPO	World Intellectual Property Organization

WTO

World Trade Organization

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Jatkuvaa talouskasvua on pitkään pidetty länsimaisen yhteiskunnan kulmakivenä. Maailmalla 1800-luvun lopulla ja Suomessa 1900-luvun puolivälissä alkunsa saaneessa kulutusyhteiskuntamallissa talouskasvu on pitkälti ollut seurausta edullisten, massatuotettujen tavaroiden kulutuksesta. Viimevuosikymmenien aikana moni yhteiskunta on kehittynyt teollisesta yhteiskunnasta palveluyhteiskunnaksi¹, eli niiden bruttokansantuotteesta (BKT) suurin osa syntyy palveluiden tuotamisesta. Nykyiset palveluyhteiskunnat ovat kuitenkin edelleen johtavia teollisuusmaita, eikä niiden teollisen tuotannon määrä suinkaan ole pienentynyt, vaikka teollisuuden suhteellinen osuus BKT:sta onkin laskenut.² Talouskasvun tavoittelua pidetään usein syynä tai ainakin merkittävänä tekijänä ympäristön tilan heikentymiselle ja ilmastonmuutoksen kiihtymiselle. Kulutusyhteiskunnassa syynä kestävämmään kehitykseen on kuitenkin nimenomaan kulutus, ei niinkään talouskasvu itsessään. Talouden järjestelmät on kuitenkin suunniteltu usein suoraviivaisiksi tuotannosta kulutukseen ja sitten hävittämiseen. Tuote on lähtökohtaisesti valmistettu vain tuotteen ensimmäistä käyttöä silmällä pitäen, ja kierrättäminen tapahtuu yleensä erillään tuotannosta. Kulutettava materiaali päätyy jätteeksi, vaikka materiaalin käyttöpotentiaalia olisi vielä jäljellä. Kulutuksen keskeinen rooli nyky-yhteiskunnassa heijastuu myös lainsäädäntöön: tavaran omistajan etua painotetaan, eikä esimerkiksi tuotteen korjaamiseen ole perinteisesti juurikaan kannustettu. Jotta talouskasvusta tulisi kestävää, olisi yhteiskunnan siirryttävä lineaarisesta kulutuksesta malliin, jossa resursseja ei tuhlataisi, ja käytettyjä tuotteita ja materiaaleja hyödynnettäisiin paljon nykyistä pidempään.

Kiertotaloudella tarkoitetaan taloutta, jossa resurssien käyttö on suunniteltu kestäväksi niin, että materiaalit ja tuotteet kiertävät eivätkä ainoastaan kulu. Toisin kuin lineaariseen kulutukseen perustuva talous, kiertotalous pyrkii materiaalien ja muiden resurssien tehokkaaseen käyttöön, mikä vähentää jätteen määrää. Uusia tavaroita ei tuoteta jatkuvasti lisää, vaan jo käytössä olevien tuotteiden ja materiaalien arvoa hyödynnetään mahdollisimman pitkään. Kiertotalous on merkittävä keino edistää ympäristöllistä kestävyyttä, ja siksi sen lisääminen on ilmastonmuutoksen kiihtyessä

---

¹ Myös jälkiteollinen yhteiskunta.

² Chang 2014, s. 118–119.

välttämätöntä. Lisäksi kiertotaloudella on potentiaalia lisätä valtioiden omavaraisuutta, mikä jatkuvan globaalin väestönkasvun aiheuttaman resurssipulan ja erilaisiin koronapandemiaan ja Venäjän hyökkäyssodan kaltaisiin kriiseihin varautumisen vuoksi on välttämätöntä.³ Jo tuotettujen materiaalien uudelleenkäyttö ja tuotteiden korjaaminen ja kierrättäminen parantaisivat huoltovarmuutta tulevaisuudessa. Kansantalouden näkökulmasta kiertotalouden tarkoituksena on siis muuttaa taloudellinen toiminta suoraviivaisesta kiertäväksi, ei vähentää taloudellisen toiminnan määrää. Kiertotalous ei myöskään tarkoita elintason laskua, vaan ajatuksena on, että kulutuksen luonne ainoastaan muuttuu enemmän käytön suuntaan. Tuotetta ei kuluteta loppuun, vaan sitä käytetään ympäristössä, jossa sen käyttöikä ja käytön mahdollisuudet on mietitty loppuun saakka. Lisäksi kiertotalouden toimintamalleissa ympäristöllinen kestävyys otetaan pääsääntöisesti muutenkin paremmin huomioon, sillä kiertotaloudessa pyritään usein esimerkiksi nojaamaan uusiutuvan energian käyttöön fossiilisten polttoaineiden sijaan.⁴

Jotta kiertotaloudelle ja kestäväälle toiminnalle olisi tarpeeksi kannustimia, lainsäädännöllisiä toimia tarvitaan. Ilmastopolitiikkaan liittyvä lainsäädäntö on kehittynyt vähitellen niin kansallisella, kuin Euroopan unionin ja kansainvälisellä tasollakin. Suoraan päästöjen vähentämiseen liittyy esimerkiksi EU:n päästäkauppadirektiivi 2003/87/EY. Suomi ja koko EU ovat yhtenä osapuolena Pariisin ilmastopimuksessa, joka on oikeudellisesti sitova sopimus ilmastonmuutoksen hidastamisesta. Sopimuksessa maapallon keskilämpötilan nousu on rajattu alle kahteen asteeseen esiteolliseen aikaan verrattuna. Lisäksi sopimuksella on sovittu toimista, joilla lämpeneminen pyritään rajaamaan alle 1,5 asteeseen. Myös useisiin eri teollisuudenaloihin liittyvässä lainsäädännössä ympäristöasiat on huomioitu, ja esimerkiksi liikennettä, maankäyttöä ja rakentamista sekä maa- ja metsätaloutta koskevalla sääntelyllä ilmastonmuutoksen hillintään on mahdollista vaikuttaa ainakin välillisesti. Jotta ympäristöllinen kestävyys on mahdollista saavuttaa, tulee ympäristönäkökulma huomioida kaikessa toiminnassa. Tämän tavoitteen edistämiseksi olisikin syytä kiinnittää huomioita myös sellaisiin toimialoihin ja toimintoihin sääteleviin lakeihin, joiden yhteyttä kestävyysteen ei tule automaattisesti ajatelleeksi.

Immateriaalioikeuslainsäädäntö koskee aineettomia oikeuksia. Aineettomat oikeudet kuitenkin liittyvät pääsääntöisesti aineelliseen tai ainakin jollakin tavalla havainnoitavaan esineeseen, teokseen

---

³ Herlevi, Paajanen, Sinervo, Turkki, 2022, s. 7.

⁴ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 3–5.

tai keksintöön. Esimerkiksi sillä, millaista suojaa paljon energiaa kuluttava laite saa, tai missä määrin laitetta voi korjata keksijän oikeuksien estämättä, on eittämättä vaikutuksia ympäristön kestävyteen. Immateriaalioikeuslainsäädännössä kestävyydelle ei ole kuitenkaan perinteisesti annettu paljoa huomioita, eikä immateriaalioikeudellisia kysymyksiä tarkasteltaessa välttämättä ymmärretä pysähtyä miettimään, millainen vaikutus ympäristöön ratkaisulla mahdollisesti on. Immateriaalioikeuslainsäädäntö on suunniteltu soveltuvaksi lineaaritalouden olosuhteisiin, ja ympäristötaivoitteiden ja kestävä kehityksen saavuttamiseksi immateriaalioikeussäätelyä ja sen soveltamiskäytäntöä tulisikin tarkastella uudelleen, ja sovittaa ne kiertotalouden muottiin.

1.2 Lähtökohtia tutkielmaan

1.2.1 Tutkielman aihe ja tavoite

Immateriaalioikeuksia on ympäristöllisen kestävyuden ja kiertotalouden näkökulmasta tutkittu viime vuosina enenevässä määrin, mutta aiheen tärkeyteen nähden tutkimusta on tehty vasta vähän. Myös immateriaalioikeuslainsäädännön tarkoituksenmukaisuutta kiertotalouden ja sen toimintamallien kannalta on ryhdytty tutkimaan vasta viime aikoina. Uusia kiertotalouden liiketoimintamalleja ja kiertotaloutta koskevia lainsäädäntöhankkeita tulee jatkuvasti lisää, ja aihe onkin erittäin ajankohtainen. Tässä tutkielmassa tarkastellaan ensin lyhyesti nykyisen immateriaalioikeuslainsäädännön suhdetta kestävyteen selvittämällä, kuinka liian vahvat immateriaalioikeudet hidastavat ja haittaavat kestävämpien ratkaisujen kehittymistä ja ympäristönäkökulman tuomista tuomioistuinten ratkaisukäytäntöön, ja toisaalta kuinka immateriaalioikeuksien avulla kestävämpää yhteiskunnallista kehitystä olisi mahdollista edistää. Tämän jälkeen tarkastellaan tuotteiden korjaamiseen ja uudelleentekemiseen liittyviä immateriaalioikeudellisia kysymyksiä, ensin perinteisen tuotteen omistamisen ja sitten PSS-mallin näkökulmasta. Kuluttajan oikeuksiin korjata omistamansa tuote liittyy läheisesti myös korjauttamisoikeus⁵ (engl. right to repair), johon liittyvään nykyiseen ja tulevaan lainsäädäntöön perehdytään. Korjauttamisoikeuteen liittyy useita immateriaalioikeudellisia kysymyksiä, mutta niiden tarkastelu on EU:ssa jäänyt vähemmälle.

---

⁵ Myös korjausoikeus.

Tutkielmassa etsitään vastausta erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

1. Kuinka kestävyysnäkökulma on otettu immateriaalioikeuslainsäädännössä ja lain soveltamiskäytännössä huomioon, ja missä määrin immateriaalioikeudet hidastavat tai edistävät siirtymää kohti ympäristön kannalta kestävämpää yhteiskuntaa?
2. Mitä rajoitteita immateriaalioikeudet asettavat kuluttajan omistamien laitteiden korjaukselle, ja millaisia vaikutuksia uudella korjauttamisoikeuslainsäädännöllä voi immateriaalioikeuslainsäädännön näkökulmasta olla?
3. Liittyykö Product-Service System -palvelumalliin samoja tai joitain muita immateriaalioikeudellisia kysymyksiä erityisesti tuotteen korjaamisen ja uudelleenvalmistamisen näkökulmasta?

Kiertotalouteen liittyy lukuisia immateriaalioikeudellisia kysymyksiä. Kiertotalous on teemana hyvin laaja ja moniulotteinen, eikä yhdessä tutkielmassa ole mahdollista paneutua sen kaikkiin osaluveisiin. Tässä tutkielmassa onkin tarkoitus tarkastella ainoastaan tuotteiden korjaamiseen ja uudelleenvalmistamiseen liittyvää problematiikkaa. Keskiössä tutkielmassa ovat digitaaliset laitteet, sillä ne ovat erityisesti olleet korjauttamisoikeuskeskustelussa esillä. Tutkielma painottuu patenttioikeudellisiin kysymyksiin, sillä patentit saattavat usein olla esteenä laitteiden korjaamiseen ja uudelleenvalmistamiseen tähtäville toimille. Tutkielmassa sivutaan kuitenkin myös esimerkiksi tekijänoikeuteen ja tavaramerkkeihin liittyvää sääntelyä niiltä osin, kun se on tarpeen kokonaiskuvan muodostamiseksi. Lisäksi on syytä huomauttaa, että tutkielmassa tarkastellaan vain sellaisia tilanteita, joissa laitteisiin ja tavaroihin ylipäätään kohdistuu immateriaalioikeuksia.

1.2.2 Tutkimusmetodi, tutkielmassa käytettävä aineisto ja oikeuslähteet

Pääasiallisena tutkimusmetodina tässä tutkielmassa on käytetty oikeusdogmatiikkaa eli lainoppia. Lainoppi tutkii voimassa olevaa oikeutta ja sitä, mikä merkitys laista ja muista oikeuslähteistä löytyvällä materiaalilla on. Toisin sanoen, lainoppi systematisoi voimassa olevaa oikeutta.⁶ Lainopilisen metodin avulla tutkielmassa selvitetään muun muassa immateriaalioikeuslainsäädännön vaikutuksia kuluttajan ja itsenäisen, ammattimaisen korjaajan oikeuteen korjata ja uudelleenvalmistaa tavaroita. Tutkielman yhtenä merkittävänä tavoitteena on voimassa olevan oikeuden tutkimisen lisäksi myös arvioida nykyllä lainsäädännön toimivuutta laitteiden korjaamisen ja kiertotalouden

---

⁶ Hirvonen 2011, s. 23–25.

näkökulmasta. Tutkielmassa vertaillaan immateriaalioikeuden nykytavoitteita ja kestäväen kehityksen tavoitteita, ja tarkastellaan, kuinka immateriaalioikeudellinen sääntely saattaa estää taikka edistää ympäristöllistä kestävyyttä ja kiertotaloutta. Oikeussäännösten toiminnan tarkastelussa ja voimassa olevien säännösten arvioinnissa on *Aarnion* mukaan kyse muusta oikeustutkimuksesta. Muu oikeustutkimus on tarpeellista erityisesti silloin, kun oikeussäännöt vanhentuvat kiihkeän yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena, ja sellaiselle tutkimukselle, joka luo edellytyksiä uuden normiston kehittämiseksi, olisi tilaa.⁷ Kiertotalousajattelua ja huomion kiinnittämistä ympäristölliseen kestävyyteen voidaan pitää *Aarnion* tarkoittamina muutoksina. Lisäksi tutkielmassa voidaan nähdä hyödynnettävän myös oikeuseettistä lähestymistapaa ympäristöllistä kestävyyttä koskevan argumentaation osalta. Oikeusetiikka tutkii muun muassa oikeusnormien ja oikeudellisten käytäntöjen oikeudenmukaisuutta.⁸ Oikeuseettinen näkökulma ja muu oikeustutkimus suhtautuvat lainoppia sallivammin tutkielmaan, jossa argumentointi on paikoin eettisesti arvolatautunutta.

Vaikka kyseessä on immateriaalioikeuksiin keskittyvä tutkielma, kiertotalousnäkökulmasta johtuen tutkielmassa tarkastellaan myös ympäristölliseen kestävyyteen liittyvää lainsäädäntöä. Koska tutkielma liittyy vahvasti myös ei-oikeustieteellisiin ilmiöihin, tutkielman lähdeaineisto koostuu oikeustieteellisen tutkimuksen lisäksi myös muilta tieteenaloilta peräisin olevasta materiaalista. Lisäksi soveltuvissa kohdissa on tarkasteltu myös muun muassa Yhdysvaltain ja Australian oikeus-tiloja ja hyödynnetty myös muista oikeusjärjestelmistä lähtöisin olevaa kirjallisuutta vertailutaroituksessa. Immateriaalioikeuksien ja kestävyuden välisestä suhteesta on vielä verrattain vähän kirjallisuutta, mutta aiheeseen liittyviä artikkeleita on viime vuosien aikana alettu julkaista enenevissä määrin. Tutkielmassa hyödynnetään kirjallisuutta ja artikkeleita erityisesti viimeisen viiden vuoden ajalta, eli lähdemateriaali on melko uutta. Tuoreudesta huolimatta erityisesti jotkut korjauttamisoikeutta koskevat lähteet ovat korjauttamisoikeuslainsäädännön viimeaikaisen kehityksen johdosta jo paikoin vanhentuneita. Tämä osoittaa, kuinka nopeasti muuttuvasta ja ajankohtaisesta aiheesta kiertotaloudessa on kyse.

Immateriaalioikeus on kansainvälinen oikeudenala, ja suuri osa Suomessa sovellettavasta immateriaalioikeuslainsäädännöstä on EU-tason sääntelyä. Myös kansainvälisillä sopimuksilla on merkittävä rooli immateriaalioikeuden alalla. Oikeuslähteinä tutkielmassa on hyödynnetty niin

---

⁷ *Aarnio* 1978, s. 52–57.

⁸ *Hirvonen* 2011, s. 29.

kotimaisia, kuin EU-tason oikeuslähteitä. Erityisesti korjauttamisoikeuteen liittyvä oikeustila on jatkuvassa muutoksessa, ja uusia korjauttamisoikeutta koskevia säädöksiä on tullut viime vuosina useita. Seuraavan korjauttamisoikeutta koskevan asetusehdotuksen odotetaan tulevan julkaistuksi vielä vuoden 2022 aikana. Koska ilmiö on suhteellisen uusi, ei uutta lainsäädäntöä koskevia asioita ole vielä ainakaan laajamittaisesti käsitelty tuomioistuimissa. Muutamia tuotteiden korjaamiseen ja kierrätysmateriaalien käyttöön liittyviä tuomioistuinten ratkaisuja tutkielmassa kuitenkin käsitellään.

2 Immateriaalioikeuksista ympäristöllisen kestävyuden näkökulmasta

2.1 Immateriaalioikeudet lainsäädännössä

Sillä, joka luo taiteellisen teoksen, esimerkiksi kirjoittaa kirjan tai tekee veistoksen, on tekijänoikeus teokseen. Tekijänoikeus tuottaa teoksen tekijälle yksinoikeuden määrätä teoksestaan. Hakemalla patenttia, keksinnön keksijällä on mahdollisuus saada yksinoikeus määrätä keksinnöstään. Tuotteiden valmistaja voi merkitä tuotteet omalla tavaramerkillään, jotta kuluttajat erottavat ne kilpailijoiden tuotteista. Tavaramerkin käyttämiseen valmistaja saa yksinoikeuden joko rekisteröimällä tai vakiinnuttamalla sen.⁹ Tekijänoikeuden, patenttioikeuden ja tavaramerkkioikeuden lisäksi immateriaalioikeuden alaan kuuluvia oikeuksia ovat muun muassa toiminimioikeus, luettelo- ja tietokantasuoja, mallioikeus, hyödyllisyysmallioikeus ja kasvinjalostajanoikeus. Immateriaalioikeudet ovat siis aineettomia oikeuksia, jotka käsitetään nykyisin erityisiksi varallisuusosoikeuksiksi ja joilla suojataan henkisen työn tuloksia.¹⁰

Patenttilain (550/1967) 1 §:n mukaan se, joka on tehnyt mihin tekniikan alaan tahansa liittyvän keksinnön, jota voidaan käyttää teollisesti, tai se, jolle keksijän oikeus on siirtynyt, voi hakemuksesta saada patentin keksintöön ja siten yksinoikeuden sen ammattimaiseen hyödyntämiseen. Keksinnön käsitettä ei laissa ole määritelty, mutta keksinnön on oltava luonteeltaan tekninen, sillä on oltava tekninen teho ja sen on oltava toistettavissa.¹¹ Lain 2 §:n mukaan patentti myönnetään ainoastaan keksintöön, joka on uusi siihen verrattuna, mikä on tullut tunnetuksi ennen patenttihakemuksen tekemispäivää, ja lisäksi olennaisesti eroaa siitä. Jotta keksintöön voi saada patentin, tulee

---

⁹ Haarmann 2014, s. 1.

¹⁰ Oesch et al. 2014, s. 3.

¹¹ Pohjoismaista patenttilainsäädäntöä valmistelleiden komiteoiden yhteinen mietintö NU 1963:6 s. 96 ss.

keksintö paljastaa niin yksityiskohtaisesti, että sitä voidaan aikanaan käyttää hyväksi myös ilman keksijää ja kehittää keksinnön pohjalta uusia innovaatioita. Taustalla on eräänlainen vastavuoroisuusajattelu, jossa keksijä saa keksintöönsä yksinoikeuden palkinnoksi toiminnastaan ”kansakunnan opettajana”. Keksijän on käytettävä keksintönsä keksimiseen ja kehittämiseen huomattavia resursseja, ja ilman patentin tuomaa suojaa kilpailija voisi ottaa hyödyntämiskelpoiseksi kehitetyn keksinnön omaan käyttöönsä ilman, että hänen tarvitsisi uhrata siihen juurikaan aikaa tai rahaa. Keksinnön kehittäminen on valmisteluineen ja kokeiluineen kallista ja aikaa vievää työtä, ja mikäli keksijä ei saisi suojaa kilpailijoitaan vastaan, ei jo muutenkin epävarmoihin investointeihin ryhtyminen olisi houkuttelevaa.¹² Uudet innovaatiot ja keksinnöt hyödyttävät yhteiskuntaa, ja siksi niiden kehittäjiä halutaan palkita yksinoikeuden avulla. Patenttisuoja myös pakottaa kilpailijoita kehittämään uusia, entistä innovatiivisempia ratkaisuja ongelmiin, kun patentoiduin keksinnön ammattimainen hyödyntäminen ilman keksijän lupaa, on kielletty.

Patentin suoja-alan laajuus riippuu patenttivaatimuksista, jotka ovat patenttihakemuksen ydin. Vaatimukset määrittelevät suojan sisällön ja laajuuden, ja siksi niiden tulee olla selkeitä ja johdonmukaisia. Yhdessä patenttihakemuksessa voi olla useita patenttivaatimuksia, mutta vaatimusten tulee liittyä toisiinsa niin, että ne muodostavat yhden yhtenäisen keksinnöllisen idean. Patenttioikeus ei ole ikuinen, vaan patentin suoja-aika on pääsääntöisesti enintään 20 vuotta. Suoja-aika alkaa patenttihakemuksen tekemispäivästä, eli päivästä, jona hakemusasiakirjat on jätetty patenttiviranomaisille. Jotta patentti pysyy voimassa, tulee patentista maksaa vuosittaisia uudistamismaksuja. Oikeudenhaltija voi siis lakkauttaa patentin jättämällä vuosimaksut suorittamatta tai ilmoittamalla kirjallisesti Patentti- ja rekisterihallitukselle luopuvansa patentista. Patentin tuoma suoja on rajattu myös alueellisesti. Suomea koskevaa patenttia voi hakea joko puhtaasti kansallisena patenttina patenttilain mukaan, eurooppapatenttina Euroopan patenttisopimuksen mukaan tai kansainvälistä patentinhakujärjestelmää kansainvälisen patenttiyhteistyösopimuksen mukaisesti käyttäen.¹³ Patentti on siis voimassa ainoastaan sillä alueella, jolle sitä on haettu. Samaan keksintöön voidaan kuitenkin hakea patenttia usealle eri alueelle.

Immateriaalioikeus on kansainvälisesti melko yhtenevä oikeudenala, ja yleissopimuksia on lukuisia. Suomessa immateriaalioikeuden kansainväliset yleissopimukset eivät ole suoraan

---

¹² Haarmann 2014, s. 167.

¹³ Oesch et al. 2014, s. 129.

sovellettavia, vaan ne määrittävät lähinnä sen, kuinka lainsäätäjän tulisi suhtautua muista sopimusmaista tuleviin immateriaalioikeuksien haltijoihin.¹⁴ Suomessa kansalliset säädökset harmonisoidaan yleensä yleissopimusten määräyksiä vastaaviksi. Teollisoikeudenalan merkittävin kansainvälinen yleissopimus on Pariisin yleissopimus¹⁵, joka on tehty alun perin vuonna 1883. Suomi liittyi konventioon vuonna 1921, ja nykyään konventioon kuuluu yli 170 valtiota. Pariisin yleissopimuksella taataan kansallisen kohtelun periaatteen mukaisesti jokaisen sopimusvaltion kansalaisille muissa sopimusvaltioissa sama kohtelu ja samat edut kuin valtion omille kansalaisille sopimuksen kattamissa asioissa.¹⁶ Sopimuksen 2 artiklan mukaan kaikkein sopimusvaltioiden kansalaisilla tulee siis olla sama suojeleminen ja samojen muutoksenhakukeinojen käyttövalta oikeudenloukkauksia vastaan, kunhan nämä täyttävät ne ehdot ja noudattavat niitä muotomääräyksiä, joita kunkin maan kansalaisten tulee noudattaa. Pariisin sopimusta, kuten myös useaa muuta kansainvälistä teollis- ja tekijänoikeusalan sopimusta, hallinnoi World Intellectual Property Organization (WIPO). Toinen merkittävä kansainvälinen sopimus on maailman kauppajärjestön WTO:n tekijän- ja teollisoikeuksia koskeva TRIPS-sopimus (The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), joka solmittiin vuonna 1994. Sopimus sisältää jäsenvaltioita sitovan tekijän- ja teollisoikeuksien täytäntöönpanomenettelyn sekä riitojen ehkäisy-, ratkaisu- ja sovittelumenettelyn. TRIPS-sopimuksessa määrätään muun muassa eri immateriaalioikeuksien suojatasosta. Sopimus rakentuu kansallisen kohtelun periaatteen lisäksi suosituimmuuskohtelun periaatteelle: etu, jonka sopimusvaltio myöntää yhden jäsenvaltion kansalaisille, tulee myöntää myös muiden jäsenvaltioiden kansalaisille.¹⁷

Immateriaalioikeuksia suojataan, jotta ihmiset ja yritykset voisivat hyötyä taloudellisesti tekemisistään teoksista ja keksinnöistä.¹⁸ Immateriaalioikeuksien suojaamisen tavoitteena on erityisesti mannermaisessa lainsäädännössä edistää luovaa toimintaa kannustamalla ja palkitsemalla luovuudesta.¹⁹ Luova työ edellyttää tekijältään merkittävää panostusta niin ajallisesti kuin taloudellisestikin, ja siksi on katsottu, että yksinoikeus teoksen tai keksinnön ammattimaiseen hyödyntämiseen on reilu korvaus työhön käytetystä vaivasta.²⁰ Esimerkiksi patenttisuojan saaminen keksintöön

---

¹⁴ Haarmann 2014, s. 9.

¹⁵ Pariisin liittosopimus teollisuusoikeuden suojelemisesta 14/1953.

¹⁶ Nikkanen 2007.

¹⁷ Haarmann 2014, s. 14.

¹⁸ WIPO: What is Intellectual Property?

¹⁹ Haarmann 2014, s. 40.

²⁰ WIPO: Publication No. 450E/20, 2020.

kuitenkin edellyttää keksinnön julkistamista, ja suojan avulla keksijää houkutellaankin jakamaan tietouttaan yhteiskunnalle, mikä taas edistää uusien innovaatioiden tekemistä ja vie yhteiskuntaa eteenpäin. Tavaramerkki taas rajoittaa väärennösten valmistamista ja edistää näin tavaramerkin omistaman yrityksen liiketoimintaa, ja toisaalta antaa suojaa kuluttajalle, joka voi luottaa tuotteen laatuun ja aitouteen.

2.2 Immateriaalioikeuksien tavoitteet ympäristöllisen kestävyuden näkökulmasta

2.2.1 Immateriaalioikeudelliset teoriat ja kestävä kehitys

Immateriaalioikeudet toimivat myös tehokkaana kannustimena luoda ja kehittää erilaisia innovaatioita, myös sellaisia, joiden avulla Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) kestävä kehityksen tavoitteet²¹ on mahdollista saavuttaa.²² Sen sijaan kiertotaloutta nykyinen immateriaalioikeuden lainsäädäntö ei tue, eikä esimerkiksi tuotteen valmistaminen helposti korjattavaksi, kunnostettavaksi ja uudelleen käytettäväksi ole nykyisessä lainsäädäntökehityksessä erityisen houkuttelevaa. Perinteisesti kestävä kehitys ja sen edistäminen eivät ole olleet immateriaalioikeuskeskustelussa keskeisessä roolissa, toisin kuin esimerkiksi taloudellinen tehokkuus, eivätkä nämä näkökulmat myöskään ole nousseet merkittävästi esiin olemassa olevissa teorioissa ja käytännöissä.²³ Ympäristöllisen kestävyuden näkökulmasta jotkin immateriaalioikeuden säännökset ovat potentiaalisesti hyödynnettävissä edistämään kestävyyttä, mutta potentiaalia ei vielä toistaiseksi hyödynnetä. Toisaalta jotkin säädöksistä jopa haittaavat kiertotalouden toteuttamista.

Immateriaalioikeuksien oikeutus perustuu oikeustaloustieteellisille teorioille. Ehkä merkittävin neljästä immateriaalioikeuden teoriasta²⁴ on hyödyllisyysteoria²⁵, jonka tavoitteena on maksimoida sosiaalinen hyvinvointi ja edistää yhteiskunnan kehitystä. Hyödyllisyysteorian mukaan teoksen tekijälle ja keksinnön keksijälle tulee myöntää yksinoikeus teokseen tai keksintöön, ja tämän yksinoikeuden tulee olla riittävä kannustamaan uusien teosten ja keksintöjen tekemiseen ja julkistamiseen. Teoria perustuu ajatukselle, että ilman immateriaalioikeuksia teosten tekijöillä ja toisaalta sijoittajilla ei olisi riittävää kannustinta luoda tai sijoittaa teoksiin tai keksintöihin, ja tällöin

---

²¹ Engl. Sustainable Development Goals (SDGs). Tavoitteita on 17, ja ne liittyvät muun muassa köyhyden poistamiseen, tasa-arvon lisäämiseen, vastuulliseen kuluttamiseen sekä rauhaan ja oikeudenmukaisuuteen.

²² WIPO: Sustainable Development Goals and Intellectual Property.

²³ Ballardini, Kaisto ja Similä, *Journal of Cleaner Production* vol. 279, 2021, s. 2-3.

²⁴ Fisher 2000, s. 5.

²⁵ Myös utilitaristinen teoria, engl. utility theory.

kehitys ja siten myös yhteiskunnallinen hyöty jäisi vähäisemmäksi. Toisaalta liian vahva immateriaalioikeuksien suoja heikentäisi taloudellista tehokkuutta, mikäli suoja täysin estäisi muita toimijoita hyödyntämästä innovaatiota omassa innovointiyössään.²⁶ Teorian ongelmana kestävän kehityksen näkökulmasta pidetään kuitenkin sen omistajakeskeisyyttä. Teorian mukaan omistaja nähdään ikään kuin portinvartijana, joka voi toteuttaa oikeuksiaan ja näin sitoa muut omaan päätökseensä.²⁷ Tällöin resurssien tehokas hyödyntäminen riippuu omistusoikeudenhaltijasta, vaikka kiertotalouden näkökulmasta olisi tärkeämpää priorisoida resurssien tehokasta käyttöä kuin yksilöiden taloudellisia intressejä. Lisäksi järjestelmä, jonka ensisijaisena tavoitteena on kannustaa yksilöitä yhteisön sijaan johtaa väistämättä yhteiskunnallisen malliin, jossa vahvat omistusoikeudet vallitsevat, ja poikkeukset näihin oikeuksiin on minimoitu.²⁸ Tällainen lähestymistapa saattaa myös luoda esteitä kestävien innovaatioiden ja liiketoimintamallien kehittymiselle.

Hyödyllisyysteorian keskeinen termi, yhteiskunnan kehitys, on perinteisesti ymmärretty jatkuvana uuden keksimisenä ja luomisena. Kehitystä on pidetty välttämättömänä, jotta kuluttajien lisääntyvään uusien tuotteiden ja palvelujen kysyntään saataisiin vastattua, ja jotta loputon talouskasvu olisi mahdollista saavuttaa. Tällainen käsitys kehityksestä edustaa kuitenkin teollisen vallankumouksen seurauksena syntynyttä kulutusyhteiskuntaa. Kehitystä terminä tulisi tulkita laajemmin ja kokonaisvaltaisemmin, sillä kehitys sellaisena kun se on hyödyllisyysteorian alkuaikoina ymmärretty ei ole kehitystä, joka hyödyttäisi kiihtyvän ilmastonmuutoksen varjossa elävää yhteiskuntaa enää 2000-luvulla.²⁹ Nykyisessä taloudellisiin kannustimiin ja yksinoikeuksiin perustuvassa kehityskäsityksessä sellaiset yleiset edut, kuin kestävyys, nähdään usein itsestäänselvytenä ja eitaloudelliset arvot jäävät helposti huomiotta.³⁰ Hyödyllisyysteoria tavoittelee kehityksen keinoin kuitenkin ensisijaisesti yhteiskunnan kokonaisuutta. Kokonaisedun korostuminen tulisikin ymmärtää siten, että kokonaisuutta määriteltäessä ja kokonaisedun saavuttamista tavoiteltaessa erilaiset yhteiskunnalliset haasteet huomioitaisiin ja tasapainotettaisiin myös immateriaalioikeudessa.³¹ Immateriaalioikeuksien tavoitteena on edistää tieteellistä, teknistä sekä sosiaalista kehitystä, eli laajasti tulkittuna myös yhteiskunnan kestäväää hyvinvointia.³²

---

²⁶ *Ballardini, Kaisto ja Similä*: Journal of Cleaner Production vol. 279, 2021 s. 4.

²⁷ *Butler*, Brooklyn Law Review 82(3) 2017, s. 1215.

²⁸ *Ballardini, Kaisto ja Similä*: Journal of Cleaner Production vol. 279, 2021 s. 4.

²⁹ *Grinvald ja Tur-Sinai*: Fordham Law Review, Vol. 88, s. 85.

³⁰ *Pihlajarinne ja Ballardini*, European Intellectual Property Review, Vol. 42, no. 4, 2020, s. 6.

³¹ *Pihlajarinne*, Ympäristöjuridiikka 3/2021, s. 27.

³² *Pihlajarinne* 2021, s. 86.

Toinen merkittävä immateriaalioikeuden teoria on demokraattisen oikeutuksen teoria³³, joka heijastaa ajatusta siitä, että omistus- ja immateriaalioikeuksia jaettaessa voidaan ja tulisikin ottaa yhteiskunta huomioon kokonaisuudessaan. Immateriaalioikeuksia tulisi siis hyödyntää edistämään oikeudenmukaisen ja houkuttelevan kulttuurin kehittymistä. Demokraattisen oikeutuksen teoria siis menee hyödyllisyysteoriaa pidemmälle ajatuksessa sosiaalisesta hyvinvoinnista, ja tavoittelee paljon laajempaa immateriaalioikeuksien hyödyntämistä yhteiskunnan kehittämisessä ja kokonaisedun saavuttamisessa.³⁴ Demokraattisen oikeutuksen teoriaa painotettaessa kestävyysnäkökulmalle olisikin enemmän tilaa, sillä ympäristön kantokyky on helposti argumentoitavissa olennaiseksi tekijäksi oikeudenmukaisen ja houkuttelevan kulttuurin kehittämisessä ja ylläpitämisessä. Kiertotalouden ja kestävä kehityksen näkökulmasta olisikin suotavaa, että lainsäädännössä ja lain soveltamisessa siirryttäisiin hyödyllisysteoriasta kohti demokraattisen oikeutuksen teoriaa.³⁵

Immateriaalioikeusjärjestelmän tulisi siis tarjota kannustimia innovatiivisen ja luovan toiminnan edistämiseen unohtamatta kuitenkaan kiinnittää huomiota myös yhteiskunnan kokonaisuuteen. Mikään teorioista ei yksinään edistä tai hankaloita kestävä kehityksen toteutumista, vaan kyse on siitä, paljonko lainsäädännössä painotetaan yksityisen omistajan intressiä ja paljonko muita yhteiskunnallisia arvoja. Nykyisellään lainsäädäntö painottaa hyödyllisyysteorian mukaisesti lähinnä taloudellista tehokkuutta ja jättää usein huomiotta julkiset intressit, kuten ympäristönäkökulman. Silloinkin kun ympäristönäkökulma on otettu huomioon sääntelyssä, se huomioidaan yleensä enintään poikkeuksina ja rajauksina muuhun sääntelyyn.³⁶ Poikkeukset ja rajoitukset muuhun lainsäädäntöön eivät kuitenkaan riitä yksinään sisällyttämään kestävyysnäkökulmia immateriaalioikeudelliseen sääntelyyn. Poikkeuksissa ja rajoituksissa on kyse niin kutsutusta heikosta kestävyysnäkökulmasta. Heikko kestävyysnäkökulma tuo ympäristöasioita jo olemassa oleviin sääntelyrakenteisiin, kun taas vahva kestävyysnäkökulma päinvastoin tähtää muun toiminnan sisällyttämiseen ympäristöjärjestelmiin. Vahva kestävyysnäkökulma pyrkii muuttamaan olemassa olevia rakenteita sellaisiksi, että maapallon kapasiteetti riittäisi jatkossakin teollisten toimien harjoittamiseen.³⁷ Poikkeuksia esimerkiksi vahvaan omistusoikeuteen on usein hankala implementoida kansalliseen

---

³³ Tätä termiä on käyttänyt esimerkiksi *Leppämäki* 2006. Engl. Social Planning Theory tai Proprietarian theory. *Fisher* 2001.

³⁴ *Wilkoj*, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2014, Vol. 9, No. 4.

³⁵ *Ballardini, Kaisto ja Similä*, *Journal of Cleaner Production* vol. 279, 2021 s. 4.

³⁶ *Ballardini, Kaisto ja Similä*, *Journal of Cleaner Production* vol. 279, 2021, s. 6.

³⁷ *Ballardini ja Pihlajarinne*, *NIR* 88(1) 2019, s. 152–155.

lainsäädäntöön, ja poikkeussääntöjä voidaan tulkita ja soveltaa ainoastaan niiden soveltamisalalla tai sitä suppeammin. Lisäksi poikkeukset nähdään usein negatiivisina ja oikeuksia rajoittavina asioina, ja kestävyysnäkökulman tärkeyden vuoksi sitä tulisi erityisesti alleviivata nostamalla se omiksi säännöksikseen. Lopulta kyse on kuitenkin siitä, mitä intressiä lain tulkinnassa halutaan priorisoida, ja mikäli kestävyyttä ei pidetä tarpeeksi tärkeänä arvona, ei kestävyyttä koskevien säännösten lisääminen automaattisesti ratkaisisi ongelmaa.³⁸

2.2.2 Immateriaalioikeuslainsäädäntö ja ympäristöllinen kestävyys

Immateriaalioikeudet toimivat osin esteenä kestävämpien liiketoimintamallien kehittämiseksi ja kestävämmälle talouskasvulle. Esimerkiksi tuotteen ammattimainen korjaaminen saattaa estyä immateriaalioikeudenhaltijan oikeuksista johtuen. Yksinoikeuden tuottamasta laajasta kielto-oikeudesta voi seurata myös esimerkiksi tilanne, jossa ympäristöystävällinen tekniikka tulisi saada mahdollisimman laajasti yhteiskunnan käyttöön, mutta koska yksinoikeudenhaltija saa lähtökohtaisesti päättää, kenelle myöntää tekniikan käyttöoikeuden, ei keksinnöstä välttämättä saada maksimaalista kestävyyshyötyä. Keksinnön hyödyntämisen lisäksi myös keksinnön kehittäminen edelleen vaatii lähtökohtaisesti patentinhaltijalta luvan. Ratkaisuksi näihin ongelmiin on ehdotettu muun muassa nykyistä laajamittaisempaa pakkolisensointia. Pakkolisensoinnilla tarkoitetaan järjestelyä, jossa tuomioistuin voi myöntää toiselle valmistajalle luvan hyödyntää keksintöä ilman oikeudenhaltijan suostumusta, toki korvausta vastaan. Ympäristön tilaa edistävien keksintöjen pakkolisensointi mahdollistaisi laajemman kestävämpään teknologiaan siirtymisen entistä nopeammin. Muun muassa turvallisuusalalla tällainen standardi on jo käytössä, ja esimerkiksi auton turvallisuutta edistävät keksinnöt, kuten turvatyynyjen tai muiden turvalaitteiden parannukset, tulee jakaa toimialalla niin, ettei yhtäkään toimijaa jätetä hyötyjen ulkopuolelle ja useampi ihmishenki on mahdollista pelastaa. Tällaisen standardin käyttöönotto voi toki hidastaa innovointia, mikäli yrityksillä ei ole tarpeeksi etumatkaa kilpailijoihinsa nähden saadakseen voittoa takaisin tutkimukseen ja kehitykseen käyttämiään investointeja ennen velvollisuutta jakaa teknologiansa kilpailijoilleen. Lisäksi herää kysymys esimerkiksi siitä, kuka arvioi ja kuinka, ylittääkö teknologia yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kynnyksen, ja minkä suuruinen maksu lisenssistä tulisi keksijälle suorittaa. Myös esimerkiksi teknologianeutraaliutta³⁹ tulisi mahdollisesti tarkastella uudelleen, sillä jos

---

³⁸ Pihlajarinne 2021, s. 83–87.

³⁹ Teknologianeutraalius on keskeinen patenttioikeudellinen periaate. Periaatteen mukaan patenttioikeus suhtautuu neutraalisti eri teollisuuden alueisiin ja tekniikoihin. Periaate ilmenee esimerkiksi TRIPS-sopimuksen 27 artiklasta,

patenttijärjestelmä suhtautuu samalla tavalla ympäristöä kuormittavaan ja ympäristön tilaa edistävään teknologiaan, menetetään tilaisuus ohjata innovointia yhteiskunnan kehityksen kannalta oikeaan suuntaan.⁴⁰

Euroopan patenttisopimuksen 53 artiklan mukaan eurooppapatenttia ei myönnetä keksintöihin, joiden kaupallinen hyödyntäminen olisi yleisen järjestyksen tai moraalin vastaista. Sama koskee tavamerkkejä jäsenvaltioiden tavamerkkilainsäädännön lähentämisestä annetun direktiivin 2015/2436 mukaan. Patenttilain 1 b §:ssä on vastaava säännös, jonka mukaan patenttia ei myönnetä keksintöön, jonka kaupallinen hyödyntäminen on yleisen järjestyksen tai hyvien tapojen vastaista. Pykälän mukaan erityisesti ihmisen kloonauksen menetelmät, sukusolujen geneettistä identiteettiä muuttavat menetelmät ja ihmisalkioiden käyttö teollisiin ja kaupallisiin tarkoituksiin ovat sellaisia keksintöjä, jotka eivät ole patentoitavissa yleisen järjestyksen tai hyvien tapojen vastaisina. Kaupallisen hyödyntämisen yleisen järjestyksen tai moraalisen vastaisuutta on kuitenkin tulkittava kapeasti, ja tarkoituksena on kieltää ainoastaan sellaiset keksinnöt, jotka johtaisivat esimerkiksi mella-koihin, rikollisuuteen tai muuhun häiritsevään käyttäytymiseen. Ympäristöllisen kestävyuden kannalta huonoja keksintöjä tai tavamerkkejä ei siis voida kieltää näillä perusteilla.⁴¹ TRIPS-sopimuksen 27.2 artiklan mukaan yleisen moraalisen ja järjestyksen vastaisena keksintönä voitaisiin kuitenkin pitää myös keksintöä, joka aiheuttaisi vakavaa haittaa ympäristölle. Vakavaa haittaa ympäristölle aiheuttavana keksintönä tuskin voidaan kuitenkaan pitää keksintöä vain sillä perusteella, että sen aiheuttama hiilijalanjälki on suuri, vaan kyse on mitä ilmeisimmin vain ympäristölle kaikkein haitallisimpien innovaatioiden poissulkemisesta patentoitavuuden piiristä. Vaikka ympäristön tilaa huonotavien keksintöjen patentoitavuutta ei voida nykyllä lainsäädännöllä pääsääntöisesti estää, on kestävien innovaatioiden patentoitavuutta pyritty helpottamaan. Ympäristöllistä kestävyttä edistävillä keksinnöillä tarjotaan patentin hakuvaiheessa muita keksintöjä nopeampaa käsittelyä (ns. fast track). Keksijä voi siis hakea patentilleen nopeampaa käsittelyä sillä perusteella, että keksintö on ilmastoystävällinen. Artikkelissaan Pihlajarinne esittää, että keksinnöille, jotka ovat erityisen hyödyllisiä ympäristöongelmien ratkaisemiseksi, voitaisiin patenttilainsäädännön avulla tarjota myös esimerkiksi tavanomaista vahvempaa suojaa tai pidempää suoja-aikaa.⁴² Toisaalta

---

jonka mukaan -- *miltä tekniikan alalta tahansa* olevaa tuotetta tai menetelmää koskevan keksinnön tulee olla patentoitavissa --. Myös teknologianeutraliteetti.

⁴⁰ Pihlajarinne, Ympäristöjuridiikka 3/2021, s. 25–31.

⁴¹ Pihlajarinne 2020, s. 7.

⁴² Pihlajarinne, Ympäristöjuridiikka 3/2021, s. 29–30.

nykyistä laajempi suoja saattaisi hidastaa tekniikan leviämistä ja edelleenkehitysprosessia entisestään. Myös vanhentuneiden ja siten vapaasti käytettävissä olevien patenttien hakemista ja löydettävyyttä patenttietokannoista voitaisiin parantaa. Tällainen toiminto voisi lisätä kestävien innovaatioiden hyödyntämistä ja käyttöä erityisesti sellaisissa maissa, joissa patentin suoja-aika on lyhyempi.⁴³

Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 3(3) artiklan mukaan unioni pyrkii kestäväan kehitykseen. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 11 artiklan mukaan ympäristönsuojelua koskevat vaatimukset on sisällytettävä unionin politiikan ja toiminnan määrittelyyn ja toteuttamiseen, erityisesti kestäväan kehityksen edistämiseksi. Säännöksen mukaan tällaisten vaatimusten tulee siis heijastua kaikilla EU:n sääntelyn aloilla, ja kestävä kehitys tulee ottaa kaikessa päätöksenteossa huomioon. Säännös on helposti perusteltavissa, sillä pitkällä tähtäimellä kilpailukykyisen sosiaalisen markkinatalouden saavuttaminen ja ylläpitäminen on täysin riippuvaista ekosysteemin vakaudesta. Kestäväa kehitystä pidetään siis unionin tasolla hyvinkin tärkeänä asiana, ainakin teoriassa. 11 artiklan täytäntöönpanosta ja soveltamisesta on kuitenkin epäselvyyttä EU:n toimielimissä, jäsenvaltioissa ja tuomioistuimissa. Vaikka artikla on yleisesti tunnustettu oikeudellisesti sitovaksi säännöksi EU:n lainsäädännössä, sen tarkat oikeudelliset vaikutukset ovat edelleen epäselvät. Artiklaa on pyritty tehostamaan erilaisten sopimusuudistusten avulla, mutta tästä huolimatta lainsäätäjät ja tuomioistuimet ovat suurelta osin jättäneet huomiotta artiklan sisältämän ympäristönäkökohtien huomioon ottamisen periaatteen. EU:n tuomioistuin on yleisellä tasolla korostanut velvollisuutta ottaa ympäristönäkökohdat huomioon kaikessa unionin toiminnassa, mutta on silti pidättäytynyt täsmentämästä vaatimuksen vaikutuksia EU:n toimielimiin ja jäsenvaltioihin.⁴⁴ Kestävä kehitys sisältää ympäristöllisen kestävyuden lisäksi myös sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden. Ympäristöllinen kestävyys on kuitenkin kestävyysnäkökulmista tärkein, sillä pitkällä tähtäimellä sosiaalista ja taloudellista kestävyyttä ei voida saavuttaa ilman ympäristöllistä kestävyyttä. EU-sopimukset eivät kuitenkaan sisällä kestävyysnäkökulmien järjestämisestä keskinäiseen hierarkiaan, ja onkin vaarana, että 11 artiklan velvoite ottaa ympäristönäkökohdat huomioon ymmärretään alisteisena kestäväälle kehitykselle kokonaisuudessaan. Tällöin artiklaa on mahdollista tulkita niin, että sosiaalinen ja taloudellinen kestävä kehitys nostetaan

---

⁴³ *Eppinger et al.*, Current Opinion in Environmental Sustainability 2021, Vol. 49, s. 124.

⁴⁴ *Sjåfell ja Wiesbrock* 2014 s. 1–2.

ympäristönsuojelua tärkeämmiksi elementeiksi.⁴⁵ Sopimuksessa Euroopan unionin toiminnasta säädetään myös immateriaalioikeuksiin liittyen. SEUT 36 ja 118 artikkelit koskevat immateriaalioikeuksien suojaamista, eli jo tämän sopimuksen noudattaminen edellyttää tasapainoilua kestävä kehityksen edistämisen ja immateriaalioikeuksien suojaamisen välillä.⁴⁶ Tästä huolimatta kestävä kehityksen edistämiseen tähtäävät säännökset jäävät käytännössä taka-alalle immateriaalioikeudellisiin säännöksiin nähden.

YK:n kestävä kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030 pyrkii poistamaan äärimmäisen köyhyyden sekä tavoittelee kestävä kehitystä, jossa ympäristö, talous ja ihminen otetaan tasavertaisesti huomioon.⁴⁷ Kestävä kehityksen tavoitteet ovat universaaleja ja ohjaavat myös EU:n toimintaa. EU on sitoutunut ottamaan tavoitteet käyttöönsä kaikessa toiminnassaan, ja rohkaisee jäsenvaltioita samaan.⁴⁸ EU:n viitekehiksestä puuttuu kuitenkin edelleen johdonmukainen politiikka kestävä kehityksen tavoitteiden saavuttamiseksi immateriaalioikeuksien puitteissa.⁴⁹ Kestävä kehityksen tavoitteissakaan kestävä kehityksen ja immateriaalioikeuksien suhteeseen ei oteta kantaa. Immateriaalioikeusnäkökulman puuttumiselle kestävä kehityksen tavoitteista on esitetty useita mahdollisia syitä. Näistä merkittävimpänä pidetään sitä, että immateriaalioikeudet ovat monimutkaisia ja ne lokeroidaan usein omaksi kokonaisuudekseen sen sijaan, että niitä tarkasteltaisiin yhdessä muiden näkökulmien kanssa. Lisäksi kansallisten elimien keskinäinen kommunikointi immateriaalioikeuksiin liittyen on usein puutteellista.⁵⁰

3 Tavarankorjaamisen ja valmistamisen välinen rajanveto patenttilainsäädännön valossa

Kun kuluttajan omistama laite tai tuote rikkoutuu, olisi ympäristön kannalta kestävämpää korjata tuote sen sijaan, että hankkisi kokonaan uuden tuotteen tilalle. Esimerkiksi elektronisten laitteiden, kuten matkapuhelinten, ilmastovaikutuksista jopa 80 % aiheutuu niiden valmistusvaiheessa, sillä elektroniikan valmistaminen vaatii paljon energiaa.⁵¹ Laitteissa käytetään arvometalleja ja muita uusiutumattomia raaka-aineita, joista ainoastaan hyvin pieni osa on mahdollista uudelleenkäyttää.

---

⁴⁵ *Sjåfell ja Wiesbrock* 2014 s. 7.

⁴⁶ *Pihlajarinne* 2020, s. 4.

⁴⁷ YK: Agenda 2030.

⁴⁸ Euroopan komission verkkosivut: Sustainable Development Goals.

⁴⁹ *Pihlajarinne* 2020, s. 5.

⁵⁰ *Haugen* 2021, s. 22–26.

⁵¹ Repair.eu.

Ympäristöllisen kestävyuden kannalta suurin ongelma onkin matkapuhelinten lyhyt käyttöikä. Siksi laitteiden korjaaminen on tehokkain tapa pienentää elektroniikasta aiheutuvaa kokonaishiilijalanjälkeä.⁵² Laitteiden korjaamiselle tai korjauttamiselle on kuitenkin usein esteitä ja rajoitteita.

Patenttilain 3 §:ssä säädetään yksinoikeuksista, jotka patentinhaltija keksintöönsä saa. Pykälän mukaan muu kuin patentinhaltija ei saa ilman tämän lupaa käyttää ammattimaisesti hyväksi patentoitua keksintöä muun muassa valmistamalla, tarjoamalla, saattamalla vaihdantaan tai käyttämällä sitä taikka tuomalla maahan tai pitämällä hallussaan tällaista tuotetta edellä sanottua tarkoitusta varten. 3 §:n 3 momentin mukaan yksinoikeus ei kuitenkaan koske sellaisen patentilla suojatun tuotteen hyväksikäyttöä, joka on Euroopan talousalueella saatettu vaihdantaan patentinhaltijan toimesta tai tämän suostumuksella, ellei patentinhaltijalla ole oikeutettuja perusteita vastustaa tuotteen laajempaa saattamista markkinoille. Yksinoikeus liikkeelle laskemiseen, edelleenmyyntiin, maastavientiin ja maahantuontiin siis lakkaa, kun tuote on oikeudenhaltijan toimesta tai suostumuksella laskettu ensi kerran markkinoille. Toisin sanoen oikeudenhaltija menettää määräysvaltansa vaihdantaan saatettuun tuotteeseen, ja tuote voidaan edelleenmyydä ja sitä voidaan käyttää tuotteen määrättyyn käyttötarkoitukseen ilman oikeudenhaltijan erillistä lupaa.⁵³ Tätä kutsutaan oikeuden sammumiseksi⁵⁴. Ensimmäisen myynnin seurauksena patentinhaltijan katsotaan saaneen keksintökappaleestaan riittävän korvauksen, ja patentin katsotaan täyttäneen tarkoituksensa.⁵⁵ Yksinoikeus ei kuitenkaan sammu muulla maantieteellisellä alueella, eli oikeudenhaltija säilyttää yksinoikeutensa saattaa tuote vaihdantaan Euroopan talousalueen ulkopuolella, vaikka tuote olisi aikaisemmin laskettu liikkeelle esimerkiksi Suomessa. Yhtä lailla Euroopan talousalueen ulkopuolella liikkeeseen laskettua patentilla suojattua tuotetta ei saa tuoda Suomeen ilman oikeudenhaltijan lupaa, ennen kuin tuote on saatettu vaihdantaan Euroopan talousalueella.⁵⁶ Yksinoikeus tuotteen valmistamiseen ei kuitenkaan konsumoidu, sillä oikeuden sammuminen rajoittuu vain liikkeelle laskettuun tuotteeseen tai tuote-erään, ei keksintöön yleisellä tasolla. EU-oikeudessa oikeuden sammumisen periaatteen taustalla on yhtäältä vapaan liikkuvuuden aikaansaaminen sisämarkkinoilla ja toisaalta

---

⁵² Esimerkiksi Applen mukaan noin 12 % iPhone 13 Pro -merkkisen älypuhelimien päästöistä aiheutuu puhelimen arkipäiväisestä käytöstä, ja kuljetuksista ja kierrätyksestä aiheutuvat päästöt ovat vain muutaman prosentin luokkaa. Ks. Apple Product Environment Report, iPhone 13 Pro, 2021.

⁵³ Oesch et al. 2014, s. 122.

⁵⁴ Myös raukeaminen ja konsumoituminen. Engl. Exhaustion.

⁵⁵ Pihlajarinne 2021, s. 87. Oikeuden raukeamisen periaate tunnetaan USA:ssa nimellä first sale doctrine. Termi korostaa ensimmäisen myynnin merkitystä rajanvetona oikeudenhaltijan kontrollioikeudelle ja ostajan omistajanoikeudelle.

⁵⁶ Oesch et al. 2014, s. 123.

kilpailuedellytysten tasaaminen. Sisämarkkinoiden kannalta oikeuden raukeamisen periaate on keskeinen sääntö, ja tavaroiden vapaa liikkuvuus, joka on yksi EU:n keskeisiä periaatteita, edellyttää oikeuden raukeamisen laajaa tulkintaa.⁵⁷

Kun patentoitu tuote on saatettu markkinoille patentinhaltijan suostumuksella, oikeudenomistajan yksinoikeus tuotteeseen sammuu, eikä hänellä ole enää oikeutta kontrolloida tuotteen myöhempää myyntiä, tuontia tai käyttöä sisämarkkinoilla. Tavarahan vuokraaminen sekä normaali korjaaminen ja huolto ovat siis patenttioikeuden valossa sallittuja toimia. Keskeiseksi kysymykseksi erityisesti kiertotalouden näkökulmasta nousee kuitenkin se, milloin tavarahan korjaamisessa on kyse normaalista korjaamisesta ja milloin taas sellaisesta korjaamisesta, joka on katsottava tavarahan valmistamiseksi ja siten patentinhaltijan oikeuden loukkaukseksi.⁵⁸ Euroopassa tunnetaan kahdenlaisia patenttioikeuden loukkauksia: välittömiä ja välillisiä. Välittömiä oikeudenloukkauksia ovat muun muassa patentoidun keksinnön luvaton valmistaminen, käyttö, myynti ja maahantuonti. Välillisellä patentin loukkauksella taas tarkoitetaan toissijaista vastuuta, joka perustuu patentoidun keksinnön käyttämiselle olennaisten välineiden toimittamiseen toiselle henkilölle. Tällöin välillinen patentinloukkaaja ei siis itse syyllisty keksinnön luvattomaan hyödyntämiseen, mutta edesauttaa toisen henkilön välitöntä patenttiloukkausta.⁵⁹ Esimerkiksi patentoituun tuotteeseen käytettävän varaosan myynti voi olla välillinen patentin loukkaus, sillä se mahdollistaa välittömän oikeudenloukkauksen.⁶⁰

Normaalin korjaamisen käsitteen rajat ovat häilyvät, ja koska patentin oikeudenhaltijalleen tuomat oikeudet ovat laajat eivätkä yleensä kovinkaan joustavat, patentoitujen tuotteiden korjaamista pidetään helposti patenttioikeuden loukkauksena.⁶¹ Kopion tekeminen toisen patentoidusta keksinnöstä loukkaa keksijän yksinoikeutta keksintöönsä, mutta aina ei ole selvää, missä määrin on sallittua ostaa patentoitu tuote ja muokata tai korjata sitä. Onko esimerkiksi tuotteen korjaaminen vaihtamalla sen osia katsottava normaaliksi korjaamiseksi vai onko se patentoidun keksinnön valmistamista? Tätä joudutaan usein selvittämään tapauskohtaisesti, sillä lainsäädäntö ei tarjoa kysymykseen suoraa vastausta. Eurooppalaisen oikeuskäytännön perusteella voidaan kuitenkin havaita

---

⁵⁷ Pihlajarinne 2021, s. 88.

⁵⁸ Pihlajarinne ja Ballardini, *European Intellectual Property Review*, Vol. 42, no. 4, s. 9–10.

⁵⁹ Norrgård 2009, s. 83.

⁶⁰ Pihlajarinne 2021, s. 89.

⁶¹ Pihlajarinne 2021, s. 87.

muutamia kysymyksiä, joiden avulla tuomioistuimet ovat erottaneet valmistamisen ja korjaamisen toisistaan:

- 1) Ilmenevätkö keksinnön tekniset ominaisuudet vaihdetussa komponentissa, ja jos kyllä, niissä määrin? Jos komponentti on keksinnön tekniseen ominaisuuteen nähden epärelevantti, ei kyse voi olla valmistamisesta.
- 2) Onko tuotteen korjaaminen välttämätöntä, kun huomioidaan laitteen normaali käyttöikä?
- 3) Mikä on korjaamisen laajuus tavaran valmistamisprosessin laajuuteen verrattuna?
- 4) Missä määrin korjattu osa kilpailee vaihdetun, alkuperäisen osan kanssa?⁶²

Teknisten ominaisuuksien ilmenemisestä ja tuotteen korjaamisen laajuudesta on, kuten sanottua, jonkin verran oikeuskäytäntöä. Esimerkiksi Yhdistyneen Kuningaskunnan korkeimman oikeuden käsittelyssä olleessa tapauksessa *Schütz v. Werit*⁶³ *Schütz Ltd* valmisti patentoituja IBC-kontteja, jotka koostuvat muovista valmistetusta säiliöstä ja säiliön ympärillä olevasta metallisesta kehikosta. Muovisäiliöt eivät yleensä ole uudelleenkäytettävissä, sillä niissä kuljetetaan usein esimerkiksi myrkyllisiä aineita. Sen sijaan metallikehikoita voi käyttää uudelleen useammankin kerran. *Werit Ltd* valmisti ja myi muovisäiliöitä kolmannelle yhtiölle, *Delta Containers Limitedille* ("Delta") joka hankki itselleen *Schütz*in käytettyjä metallikehikoita ja vaihtoi käytetyt muovisäiliöt *Werit*iltä ostamiinsa säiliöihin. *Schütz* nosti kanteen *Delta* ja *Werit*itä vastaan, sillä se katsoi yhtiöiden toiminnan loukkaavan omaa patenttiaan. *Schütz*in mukaan muovisäiliön vaihtamisessa oli kyse patentoitujen IBC-konttien valmistamisesta. Korkein oikeus pohti ratkaisussaan erityisesti sitä, ilmeneekö tuotteen keksinnöllisyys muovisäiliössä siinä määrin, että säiliön vaihtaminen merkitsisi keksinnön valmistamista. Kiinnostavaa tuomioistuimen perusteluissa on myös pohdinta keksinnön käyttöikään liittyen. Koska muovisäiliön ja metallikehikon käyttöiät poikkeavat merkittävästi toisistaan, voi IBC-kontin käyttäjä olettaa, että muovisäiliö vaihdettaisiin useamman kerran metallikehikon käyttöiän aikana.⁶⁴ Lopulta korkein oikeus ratkaisi, ettei säiliön vaihtamista voitu pitää tuotteen valmistamisena, eikä patenttiloukkausta siten ollut tapahtunut.

Valmistamisen ja korjaamisen välisen tarkastelun toinen kohta on erityisen ongelmallinen kiertoalouden näkökulmasta. Jos valmistaminen ja korjaaminen erotetaan toisistaan nimenomaan

---

⁶² Ks. esimerkiksi ratkaisut asioissa *United Wire Ltd v. Screen Repair Services Ltd* ja Saksan korkeimman oikeuden ratkaisu BGH, 17 heinäkuuta 2012, X ZR 97/11 (Palettenbehälter II).

⁶³ *Asia Schütz (UK) Ltd. v. Werit (UK) Ltd.* [2013] UKSC 16.

⁶⁴ *Schütz v. Werit* tuomiokohta 65.

normaalin käyttöiän perusteella, kielletyksi valmistamiseksi voidaan tulkita sellainen korjaaminen, jonka tarkoituksena on pidentää tuotteen käyttöikä. Tuotteiden pidempi käyttöikä olisi ympäristön kannalta toivottava ominaisuus. Toisaalta oikeuden sammumisen periaatteen mukaisesti kappaleen ostajalla on oikeus käyttää tuotetta sen suunniteltuun käyttötarkoitukseen, eivätkä normaalin käyttöiän ylittävä korjaus ja käyttö lähtökohtaisesti sisälly tuotteen normaaliin käyttötarkoitukseen. Tuotteet suunnitellaan usein kestäväksi vain tietyn ajan, jonka jälkeen tuote vanhentuu.⁶⁵ Esimerkiksi vanhempaan puhelimeen ei välttämättä saa enää uusia päivityksiä ja toiminnallisuuksia, tai puhelinta ei pidetä enää muodikkaana. Ympäristöllisen kestävyuden kannalta käyttöiän tarkastelua pitäisi kuitenkin tehdä ennemminkin siitä näkökulmasta, onko tuote täyttänyt tarkoituksensa ja onko sen potentiaalinen käyttöikä ohitse. Normaalin käyttöiän pituutta on oikeuskäytännössä tarkasteltu vallitsevan mielipiteen perusteella⁶⁶, mutta tällaiseen yleiseen käsitykseen tavaran käyttöiästä voivat merkittävästikin vaikuttaa valmistajan ohjeistus ja käytännöt. Jos valmistaja esimerkiksi myy tuotteeseensa varaosia, voidaan olettaa, että tuotteen normaali käyttöikä sisältää myös tuotteen korjaamisen ja osien vaihtamisen. Toisaalta valmistajan intressissä on usein uusien tuotteiden myyntimäärän maksimointi, jolloin valmistajan kannalta voi olla edullista, että tuotteen käyttöikä ymmärretään lyhyempänä kuin mitä se potentiaalisesti voisi olla. Tällöin valmistaja saattaa markkinoida tuotetta lyhyemmän elinkaaren tuotteena, mikä taas vaikuttaa kuluttajien mielikuvaan ja yleiseen kansantajuun tuotteen normaalista käyttöiästä. Lisäksi kuluttajien käsitys normaalista käyttöiästä heijastelee läntisen yhteiskunnan lineaarista tuotanto- ja kulutusmallia eikä kestävää kiertotalouden mallia. Jotta yhteiskunnan toiminnan kestävyyttä ja kiertotaloutta saataisiin edistettyä, oikeuden sammumisen pitäisi ulottua nykyisen normaalin käyttöiän sijaan kestävä käyttöiän ajatukseen, ja ainoastaan sellaiset toimet, jotka ylittävät käyttöiän maksimointiin tähtäivät toimet, tulisi katsoa oikeudenloukkauksiksi. Arviointi tulisikin suunnata siihen, minkä pituinen elinkaaren pitäisi olla ja kuinka kauan tuotteen pitäisi kestää kestävään ajatteluun perustuvassa yhteiskunnassa. Mikäli tuotteen elinkaari olisi lyhyempi kuin kestävään ajatteluun perustuva elinkaari, tuotteen saisi patenttioikeuden estämättä korjata. Tällöin myös ammattimaisia korjaajia tulisi kannustaa korjaamaan tuotteita. Valmistajille ympäristön huomioon ottava arviointitapa sisältäisi

---

⁶⁵ Kramer 2012, s. 1.

⁶⁶ Ks. esimerkiksi Saksan korkeimman oikeuden ratkaisu asiassa Palettenbehälter II.

kannustimen pidentää tuotteen elinkaarta. Tällöin yksinoikeudet olisivat tasapainoisessa suhteessa kiertotalouden edistämisen kanssa.⁶⁷

Vaikka oikeuskäytäntöä Euroopassa onkin jonkin verran, EU:n jäsenvaltioiden kansallisten tuomioistuinten välillä ei ole yhtenäistä linjaa siitä, milloin korjaaminen on sallittua ja milloin se tulisi tulkita tuotteen valmistamiseksi. Normaalin korjaamisen ja valmistamisen raja tulee kuitenkin todennäköisesti aina olemaan jossain määrin epäselvä, sillä rajaa on tarkasteltava tapauskohtaisesti, eikä yhdenmukaisia, tarpeeksi yksityiskohtaisia ohjeita ole mahdollista laatia.⁶⁸ Usein direktiiveissä olisi joustavuutta ja tilaa kestävyysargumenteille, mutta ongelmaksi muodostuvat perinteiset, oikeudenhaltijan aseman turvaamiseen painottuvat ajattelumallit, jotka istuvat tiukassa myös Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT) ratkaisuisissa, joiden tulkintaohjeita kansallisten tuomioistuinten tulee noudattaa. Vaikka joissakin ratkaisuisissa olisikin väljyyttä huomioida kestävyysargumentteja esimerkiksi siksi, ettei EUT ole välttämättä ottanut lainkaan kantaa kestävyyttä koskevaan kysymykseen, kansallisilla tuomioistuimilla on korkea kynnys poiketa perinteisistä tulkintatavoista.⁶⁹ Oikeuden raukeamisen alueellisuus voi myös osaltaan johtaa ongelmiin tavaran korjauksen kanssa: eri oikeusjärjestelmissä keksinnön valmistamisen ja korjaamisen välistä eroa saatetaan tulkita eri tavoin. Myös oikeusjärjestelmien sisällä voidaan huomata, että selkeiden säännösten puute johtaa helposti keskenään ristiriitaisiin lain tulkintaan ja ratkaisuihin.⁷⁰

4 Right to repair – korjauttamisoikeus

4.1 Right to repair -ongelma

4.1.1 Valmistajan pyrkimykset estää tuotteen korjaaminen

Vaikka ainakin pienimuotoinen korjaaminen on patenttilainsäädännön valossa sallittua, valmistaja voi vaikeuttaa laitteiden korjauttamista muilla keinoin. Suorassa myyntimallissa, jossa tuote vaihtaa omistajaa, on valmistajan kannalta kannattavampaa valmistaa tuotteita, joiden käyttöikä on lyhyt ja joiden korjaaminen on hankalaa. Tällöin kuluttajan on ostettava uusi laite hajonneen tilalle, mikä tuottaa valmistajalle voittoja. Estääkseen kuluttajia korjaamasta laitteitaan, valmistajat voivat esimerkiksi kieltäytyä luovuttamasta tietoa siitä, kuinka tuotteen voi korjata, tai olemalla

---

⁶⁷ Pihlajarinne, *Ympäristöjuridiikka* 3/2021, s. 33–35.

⁶⁸ Pihlajarinne 2021, s. 98–99.

⁶⁹ Pihlajarinne, *Ympäristöjuridiikka* 3/2021, s. 36–37.

⁷⁰ Pihlajarinne 2021, s. 88.

laskematta liikkeelle niitä varaosia taikka työkaluja, joita korjaaminen edellyttäisi. Tarvittavaa tietoa ovat esimerkiksi käsikirjat, kaaviot, raportointitulokset, palvelukoodin kuvaukset tai muu vastaava tieto, jota laitteessa olevan ongelman tunnistamiseen ja laitteen korjausprosessiin tarvitaan. Useiden nykyaikaisten laitteiden korjaaminen edellyttää erikseen tarkoitusta varten valmistettuja työkaluja, joita laitteen valmistaja ei ole laskenut markkinoille yleisön saataville. Erikoistyökalujen käytön tarkoituksena on usein ainoastaan estää muita kuin laitteen valmistajaa korjaamasta laitetta. Myöskään varaosia ei ole aina saatavilla, ja koska varaosat on usein suojattu immateriaalioikeuksien, niiden valmistaminen voi johtaa esimerkiksi patenti- tai tavaramerkkiloukkaukseen. Mikäli ulkopuolinen taho voisikin valmistaa varaosia immateriaalioikeuksien estämättä, saattaisi hän niitä myydessään syyllistyä välilliseen patenttioikeuden loukkaukseen. Erityisesti älylaitteissa yleisesti käytetty keino estää ulkopuolista korjaajaa korjaamasta laitetta on asentaa laitteeseen sellainen laitteen lukitseva ohjelmisto, joka vaatii vain valmistajalla tiedossa olevan salasanan syöttämisen ennen korjaamista tai korjauksen jälkeen, jotta laitteen saa takaisin käyttöön. Tällöin ainoastaan valmistaja itse tai valmistajan sertifioima korjaaja kykenee korjaamaan tuotteen, ja tällaisen korjauksen hinta on usein korkea verrattuna kokonaan uuteen laitteeseen. Lisäksi valmistaja voi velvoittaa kuluttajan korjauttamaan laitteessa ilmenneet takuun ulkopuolisetkin viat lisensoidulla korjaajalla tuotteen takuuaikana, jotta takuu pysyisi voimassa.⁷¹ Edes lisensoidulla huoltoliikkeellä ei kuitenkaan aina ole valtuuksia kaikkien korjaustöiden tekemiseen, ja vaatimus tietyn korjauspalvelun käytöstä voi käytännössä olla hankalaa esimerkiksi korjauspalvelun sijainnin tai hinnan vuoksi. Suuri osa käyttämästämme elektroniikasta massatuotetaan halvan työvoiman maissa, eivätkä valmistamisen aiheuttamat sosiaaliset haitat tai ympäristöhaitat yleensä näy laitteiden hinnoissa. Siksi uutta elektroniikkaa on mahdollista myydä melko halvalla. Laitteen korjaaminen taas edellyttää tapauskohtaista ongelman selvittämistä ja ammattilaisen tekemää korjaustyötä, yleensä lähellä laitteen hankkineen kuluttajan sijaintia. EU:ssa työvoima on kallista, ja korjaajille maksetaan tehdystä työstä korvausta enemmän kuin laitteen alkuperäisille valmistajille. Valmistaja ei siis saa korjauspalvelun myynnistä yhtä hyvää katetta kuin kokonaan uuden laitteen myynnistä. Laitteet myös valmistetaan usein niin, että niiden korjaaminen on hankalampaa ja enemmän aikaa vievää kuin olisi välttämätöntä, mikä edelleen vähentää kiinnostusta laitteiden korjaamista kohtaan.⁷²

---

⁷¹ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 101. Ks. myös esim. Applen laitteiden käyttöohjeet/takuusopimus.

⁷² Repair.eu, Frequently Asked Questions.

Valmistajat voivat hyödyntää myös immateriaalioikeuksia tuotteidensa korjauksen kontrolloinnissa. Yksi valmistajien käyttämä keino on hankkia tavaramerkki johonkin tuotteen sisältämään osaan, jotta he voivat kontrolloida osan vientiä ja myyntiä. Tällöin aidot varaosat ovat ylihinnoiteltuja ja hankalasti saatavilla valmistajan monopolin vuoksi. Tällainen toiminta on tavaramerkin perinteisen käyttötarkoituksen vastaista, mutta laillista yhtä kaikki.⁷³ Yksi merkittävimmistä ympäristöllistä kestävyyttä koskevista immateriaalioikeudenalan oikeustapauksista on norjalainen *Henrik Huseby v. Apple Inc.* -tapaus.⁷⁴ Vuonna 2017 teknologiayhtiö Apple haastoi pienen norjalaisen huoltoliikkeen omistajan Henrik Husebyn tavaramerkkiloukkauksesta oikeuteen. Huseby oli yrittänyt maahantuoda näyttöjä, jotka sopivat iPhone-merkkisiin matkapuhelimiin. Näytöt olivat kopioita Applen näytöistä, ja niihin oli myös lisätty Applen tavaramerkki. Tavaramerkki oli peitetty piirtämällä tussikynällä sen päälle, mutta tussin jälki oli helposti pyyhittävä pois. Tavaramerkki oli sellaisessa kohdassa näyttöä, joka ei jäänyt näkyville, kun näyttö asennettiin puhelimeen. Husebylla ei ollut valtuutta korjata Applen laitteita, eivätkä Huseby ja Apple olleet keskenään minkäänlaisessa sopimussuhteessa. Oslon käräjäoikeus antoi Henrik Husebylle asiassa vapauttavan tuomion vuonna 2018, sillä tuomioistuimen mukaan Huseby ei markkinoinut näyttöjä alkuperäisinä varaosina, eikä siten loukannut Applen tavaramerkkiä. Hovioikeus kuitenkin katsoi osien olevan laittomia kopioita ja siten loukkaavan tavaramerkkiä, ja samaan ratkaisuun päätyi Norjan korkein oikeus kesällä 2020.

Oikeudenhaltijan oikeuksia tulkitaan usein laajasti, ja tuotteiden jakaminen, korjaaminen ja kiertäminen katsotaan helposti oikeuden loukkauksiksi.⁷⁵ Vaikka *Huseby v. Apple* -tapauksessa tavaramerkkioikeuden loukkaus on sinänsä selkeä, tapauksen perusteluita on pidetty osin epäonnistuneina. Tuomioistuin ei antanut harkinnassaan ympäristönäkökulmalle juurikaan painoarvoa, vaikka se totesikin, ettei tavaramerkkioikeus estä sellaisten mobiililaitteiden osien maahantuontia, joihin ei ole lisätty tavaramerkkiä laittomasti. Tuomioistuin kuitenkin totesi myös, että vaikka tussia ei saisikaan pyyhittyä logon päältä pois, saattaisi tavaramerkin tarkoitus silti vaarantua sillä perusteella, että näytöt olivat identtisiä kopioita Applen alkuperäisistä näytöistä, ja koska tussilla oli piirretty siihen kohtaan, missä alkuperäisissä näytöissä Applen logo oli, saattaisi tuotteen alkuperästä aiheutua epäselvyyttä joka tapauksessa.⁷⁶ Tämä argumentti on ristiriidassa sen

---

⁷³ *Grinvald ja Tur-Sinai*, *Fordham Law Review*, Vol. 88. 2019 s. 6.

⁷⁴ HR-2020-1142-A, *Huseby v. Apple*, case no. 19-141420SIV-HRET.

⁷⁵ *Pihlajarinne ja Ballardini*, *European Intellectual Property Review*, Vol. 42, no. 4, s. 9.

⁷⁶ *Huseby v. Apple*, tuomiokohta 38.

tuomioistuimen aiemman toteamuksen kanssa, että Applen laitteisiin sopivia näyttöjä saisi maahantuoda, kunhan niissä ei olisi Applen logoa. Jotta näyttö on yhteensopiva Applen mobiililaitteen kanssa, tulee sen olla hyvin samanlainen kuin alkuperäinenkin. Tämän argumentin voidaan siis katsoa osoittavan, että Applen logon lisäksi ongelmana saattoi myös olla näytön oma tavaramerkifunktio. Tuomioistuin perusteli ratkaisuaan myös sillä, että näyttöjen myyjä tai joku muu näytöt käsiinsä saava taho saattaa haluta pyyhkiä tussinjäljet pois näytöstä, jotta voisi myydä kopioita aitoina Applen varaosina ja siten saada tuotteista korkeamman hinnan. Koska tämä väite perustuu ainoastaan teoreettiseen mahdollisuuteen, ja koska logo ei ole loppukäyttäjälle näkyvässä paikassa eikä tussin jäljen pyyhkiminen siten todennäköisesti vaikuttaisi tuotteen hintaan millään tavalla, on erityisesti tätä argumenttia pidetty epäonnistuneena.⁷⁷ Tuomioistuin ei ottanut kantaa vastaajan esittämiin kestävyysargumentteihin, vaan totesi niiden olevan kyseisessä tapauksessa epärelevantteja. Tällainen kestävyysargumenttien välttely ja haluttomuus ottaa niihin kantaa on valitettavan yleistä tuomioistuimille.⁷⁸ Tapaukseen liittyen on esitetty, että tuomioistuimen olisi tullut jo SEUT 11 artiklan valossa ottaa kantaa siihen, mikä vaikutus kestävyysnäkökulmalla tulisi olla tavaramerkkisäännösten tulkinnassa. Lisäksi Norjan perustuslailla jokaiselle taataan oikeus terveyttä edistävään ympäristöön ja luonnonympäristöön, jonka tuottavuus ja monimuotoisuus säilyvät, ja myös tämän perusoikeussäännöksen valossa on erikoista, ettei tuomioistuin pitänyt kestävyysnäkökulmaa asiassa tarpeeksi relevanttina näkökulmana ottaakseen siihen edes kantaa.⁷⁹ Olemassa olevan oikeuskäytännön valossa huomataan, että merkittävä osa kansallisesta käytännöstä suosii oikeudenomistajia ja siten vaikeuttaa mahdollisuuksia korjata immateriaalioikeuksilla suojattuja tuotteita.⁸⁰

4.1.2 Korjaamisen kieltäminen sopimuksin

Myös erilaiset sopimusjärjestelyt hankaloittavat tuotteiden korjaamista kuluttajan näkökulmasta. Esimerkiksi loppukäyttäjän lisenssisopimukset (EULA-sopimukset)⁸¹ saattavat sisältää määräyksiä siitä, millaisia toimia laitteeseen saa kohdistaa ja minkä tahon toimesta. Loppukäyttäjän lisenssisopimus on sopimus tietokoneohjelmiston oikeuksienhaltijan ja ohjelmiston ostajan välillä, jossa yleensä sovitaan ostajan saavan kaupan yhteydessä omistusoikeuden fyysiseen laitteeseen

---

⁷⁷ *Rognstad* 2021, s. 108.

⁷⁸ *Pihlajarinne*, *Ympäristöjuridiikka* 3/2021, s. 36.

⁷⁹ *Rognstad* 2021, s. 110–111.

⁸⁰ *Pihlajarinne*, *Ympäristöjuridiikka* 3/2021, s. 37.

⁸¹ Engl. End User License Agreement.

valmistajan pidättäessä itsellään oikeuden laitteen sisältämään ohjelmistoon. Ostaja saa sopimuksen myötä oikeudenhaltijalta lisenssin käyttää ohjelmistoa, mutta oikeudenhaltija voi määrätä lisenssinnin ehdoista. Ohjelmisto saa tekijänoikeussuojaa kirjallisena teoksena tekijänoikeuslain (404/1961) 1 §:n mukaan. Tietokoneohjelmadirektiivin (2009/24/EY) 4(1b) artiklan mukaan tekijänoikeudenhaltijalla on yksinoikeus esimerkiksi tietokoneohjelman muuttamiseen. 5(1) artiklassa kuitenkin säädetään poikkeus tästä yksinoikeudesta. Kohdan mukaan jollei toisin nimenomaisesti ole sovittu, tietokoneohjelman laillisesti hankkinut henkilö voi muuttaa ohjelmaa ilman oikeudenhaltijan suostumusta, jos se on tarpeen ohjelman käyttämiseksi aiottuun tarkoitukseen, esimerkiksi virheiden korjaamiseksi. Lainsäädäntö kuitenkin jättää osapuolille mahdollisuuden sopia toisin ohjelman muuttamisoikeudesta, ja lisenssisopimusten ehdot usein kieltävät ohjelman itsenäisen korjaamisen.⁸² Myös niissä sopimuksissa, joissa korjaamista ei nimenomaisesti kielletä, kielletään yleensä ohjelmiston muuttaminen, joka on usein digitaalisen laitteen korjaamisen kannalta välttämätön toimi.

EULA-sopimuksissa saatetaan kieltää myös valmistajien yleisesti käyttämien teknisten suojakeinojen kiertäminen. Valmistajat hyödyntävät monissa äylaitteissa teknisiä suojakeinoja (TPMs)⁸³, jotka estävät laitteiden lisensoimattoman korjaamisen. Teknisiä suojakeinoja ovat muun muassa ohjelmistot, laitteet ja muut tekniikat, joita käytetään estämään tai rajoittamaan pääsyä ohjelmistoon.⁸⁴ Esimerkki teknisestä suojakeinosta on jo aikaisemmin mainittu sellainen laitteen ohjelmointi, joka estää muita kuin valmistajaa tai valtuutettua korjaajaa avaamasta laitetta komponentin vaihtamisen jälkeen. Jos teknisten suojakeinojen kiertäminen ei sopimuksen nojalla ole sallittua, laitteen itsenäinen korjaaminen on käytännössä mahdotonta. Jotta digitaalisten laitteiden korjauttamisoikeus voi täysimääräisesti toteutua, tulisi lainsäädännöllä kieltää tällaisten korjaamista estävien sopimusehtojen käyttö.

Myös tuotetakuuseen liittyvillä sopimusehdoilla on mahdollista pyrkiä estämään tuotteen itsenäinen korjaaminen. EU:ssa kuluttajalla on oikeus saada virheellinen tuote korjatuksi maksutta lakisääteisen takuun aikana. Tavarakauppadirektiivin mukaan myyjä on vastuussa ostajalle kaikista vaatimustenmukaisuuden puutteista, jotka tuotteessa ovat sen vaihdon hetkellä ja jotka ilmenevät kahden vuoden kuluessa tästä ajankohdasta. Melko yleinen valmistajien käyttämä sopimusehto

---

⁸² Pihlajarinne 2021, s. 82.

⁸³ Engl. Technological Preventive Measures.

⁸⁴ *Mirr* 2020, s. 2395.

sisältää määräyksen, jonka mukaan laitteen lakisääteinen takuu mitätöityy, mikäli käyttäjä tai kolmas osapuoli korjaa taikka yrittää korjata laitetta luvatta.⁸⁵ Sopimukset, joilla korjaaminen kielletään, ovat usein vakiomuotoisia sopimuksia, joiden ehtoihin kuluttajan on suostuttava saadakseen tuotteen hankittua. Toisinaan kuluttajalla ei ole edes mahdollisuutta tutustua sopimukseen ennen ostopäätöstä, ja jotkut sopimukset sisältävät esimerkiksi ehdon, jonka mukaan tuotepakkauksen avaaminen on osoitus sopimuksen hyväksymisestä ja sopimusehtoihin sitoutumisesta.⁸⁶

4.2 Right to repair -liike

4.2.1 Liikkeestä ja sen taustasta Euroopassa

Vuoden 2020 Eurobarometrimittauksella selvitettiin EU-kansalaisten asenteita digitalisaation vaikutuksiin jokapäiväisessä elämässä.⁸⁷ Selvityksen mukaan lähes 80 % osallistujista oli sitä mieltä, että valmistajien tulisi tehdä laitteista helposti korjattavia. Kaksi kolmannesta kuitenkin oli tätä mieltä vain siinä tapauksessa, etteivät korjattavuuden helpottamisesta aiheutuvat kustannukset tulisi asiakkaiden maksettaviksi. Euroopan komission vuonna 2018 laatimassa tutkimuksessa koskien kuluttajien sitoutumista kiertotalouteen yhtenä selvitettävänä kysymyksenä oli se, miksi eurooppalaiset eivät korjanneet hajonneita laitteitaan. Tutkimuksessa selvisi, että pääasiallinen syy tälle oli korjaamisen liian korkeat kustannukset. Toiseksi yleisin syy oli se, että ihmiset halusivat tilalle uuden tuotteen tai vanha tuote oli vanhentunut tai mennyt pois muodista. Muita syitä olivat korjaamisen hankaluus tai mahdottomuus sekä epätietoisuus siitä, missä tai kuinka tuotteen voisi korjata.⁸⁸

Right to repair, suomeksi korjauttamisoikeus, viittaa ehdotettuun lainsäädäntöön, joka takaisi lopputuotteen käyttäjille oikeuden korjata tai korjauttaa laitteensa, erityisesti digitaaliset laitteensa, ilman valmistajan asettamia esteitä tai kieltoja. Korjauttamisoikeus voi viitata erilaisiin tilanteisiin: korjausoikeuteen valmistajan laitteelle myöntämän takuun aikana, korjausoikeuteen takuuajan umpeuduttua sekä yksittäisen kuluttajan oikeuteen korjata laitteensa itsenäisesti.⁸⁹ Takuun aikana asiakkailta on oikeus saada virheelliset tuotteensa korjatuiksi tai vaihdetuksi tai saada hyvityksiä. Myyjällä ei

---

⁸⁵ *Bélanger, de Beer ja Sethi* 2020, s. 195.

⁸⁶ Käyttöehtoja, jotka kuluttaja saa nähtäväkseen vasta laitteen luovutuksen jälkeen, esimerkiksi avattuaan tuotepakkauksen, kutsutaan ”shrink wrap”-ehdoiksi. Ks. esimerkiksi *Lemley* 2006, s. 467.

⁸⁷ Eurobarometri: Attitudes towards the Impact of Digitalisation on Daily Lives, 2020.

⁸⁸ Euroopan komissio, Behavioural Study on Consumers’ Engagement in the Circular Economy, 2018.

⁸⁹ *Šajn* 2022, s. 2.

kuitenkaan ole velvollisuutta korjata sellaista tuotetta, joka on hajonnut muusta syystä kuin tavaran virheestä johtuen. Kuten todettua, valmistajat kuitenkin usein sopimusehdoin velvoittavat kuluttajia korjauttamaan tuotteensa nimenomaan valmistajan omaa korjauspalvelua käyttäen, jotta takuu pysyisi voimassa. Takuuajan jälkeen tuotteen myyjä eikä valmistaja ole velvollisia korjaamaan tuotetta, eikä asiakkaalle taata oikeutta saada tuotettaan korjatuksi edes maksua vastaan, vaikka se usein mahdollista onkin. EU:n lainsäädäntö ei myöskään velvoita valmistajia luovuttamaan asiakkaille tuotteiden korjaamiseksi välttämätöntä teknistä informaatiota tai varaosia. EU:ssa tällä hetkellä ainoastaan ammattimaisilla korjaajilla on vahvistettu oikeus informaatioon ja varaosiin, ja tämäkin koskee vain joitakin tuotteita.⁹⁰ Valmistajat siis hyödyntävät korjauttamista koskevan lainsäädännön puutteellisuutta estämällä kuluttajia korjaamasta tai korjauttamasta laitteitaan.

Right to repair -keskustelussa nousee usein esille suunnitellun vanhenemisen käsite⁹¹, jolla tarkoitetaan useiden tuotevalmistajien käyttämää strategiaa, jossa tuotteen vanhentumisprosessi suunnitellaan ja rakennetaan tuotteeseen suunnittelusta lähtien. Käytännössä vanheneminen voi tarkoittaa tuotteen menemistä pois muodista tai muuttumista käyttökelvottomaksi, esimerkiksi siitä syystä, ettei uusia ohjelmistopäivityksiä enää tarjota. Toisaalta uusia ohjelmistopäivityksiä voidaan hyödyntää myös hidastamaan vanhempia laitemalleja. Myös varaosien toimittamisen lopettaminen ja kestävämmien materiaalien hyödyntäminen tuotteissa ovat suunnitellun vanhenemisen keinoja.⁹² Strategian tarkoituksena on saada asiakkaat ostamaan valmistajalta uusia tuotteita vanhojen tilalle, vaikka uusi tuotemalli eroaisi aiemmasta mallista vain hieman.⁹³ Valmistaja saa luonnollisesti huomattavasti enemmän myyntivoittoja, jos asiakkaat kokevat tarvetta ostaa esimerkiksi uuden matkapuhelimen kahden vuoden välein sen sijaan, että käyttäisivät samaa laitetta viiden vuoden ajan. Kuluttajan mielihaluun perustuvaa vanhenemista kutsutaan psykologiseksi vanhenemiseksi, ja se viittaa nimenomaan kuluttajan haluun hankkia tuotteen uusin malli, vaikka vanha tuote olisi edelleen toimiva ja käyttökelpoinen. Suunta pois kestävästä ja korjattavista tuotteista kohti lyhytikäisiä tuotteita otettiin jo teollisen vallankumouksen aikaan, kun esimerkiksi partateristä tehtiin kertakäyttöisiä, jotta niitä ei tarvitsisi enää käydä teroittamassa ammattilaisella. Läntisessä yhteiskunnassa ihmiset ovat niin tottuneita kertakäyttötuotteisiin, ettei niiden kulutuksen määrää enää

---

⁹⁰ Šajn 2022, s. 2.

⁹¹ Engl. planned obsolescence.

⁹² Maitre-Ekern ja Dalhammar, Review of European, Comparative & International Environmental Law, 25(1) 2016, s. 380–381.

⁹³ Kramer 2012.

välttämättä edes huomata.⁹⁴ Tällainen vanheneminen perustuu halvempien ja heikosti kestävien materiaalien käyttöön. Tuottajat voivat leikata tuotantokustannuksia ja alentaa tuotteiden hintoja kulutuksen lisäämiseksi sen sijaan, että keskittyisivät esimerkiksi valmistamiensa tuotteiden huoltoon tai korjaamiseen. Yleensä tuote sisältää useita eri komponentteja, joilla saattaa olla keskenään eri pituiset elinkaaret. Yksi suunnitellun vanhenemisen tyyppi, jota kutsutaan toiminnalliseksi vanhenemiseksi, on taktiikka, jossa valmistajat hyödyntävät lyhytikäisimmän osan normaalia vanhenemisaikaa tuotteen nopeaan hajoamiseen, mikä pakottaa kuluttajat ostamaan tilalle uuden tuotteen, jos osan vaihtaminen ei ole mahdollista.

Suunnitellun vanhenemisen strategiaa hyödyntäviä yrityksiä on kuitenkin hankala saada vastuuseen, sillä yritykset vetoavat usein siihen, etteivät ne pyrkineet tahallisesti lyhentämään tuotteen käyttöikä, vaan käyttöiän lyhentymisen on seurausta pyrkimyksistä parantaa esimerkiksi käyttäjävälisyyttä, alentaa hintoja tai kehittää uusia teknologioita. Vaikka tämä valmistajien argumentti pitäisi paikkansa, on ilmeistä, etteivät tuottajat kiinnitä tarpeeksi huomioita laitteiden kestävyteen, ja siksi lainsäätäjän väliintulo onkin tarpeen. Toki pidemmän elinkaaren tuotteissa on omat ongelmansa; esimerkiksi vanhemmat laitteet kuluttavat usein enemmän energiaa kuin uudemmat. Erityisesti pienikokoisten mobiililaitteiden aiheuttamista päästöistä suurin osa syntyy kuitenkin valmistusvaiheessa, eikä elinkaaren aikaisella energiankulutuksella ole yhtä suurta merkitystä ympäristön näkökulmasta. Ranskassa suunniteltu vanhentumiseen ilmiönä on puututtu ja toimenpiteisiin on ryhdytty, jotta ilmiö saataisiin kuriin ja tuotteista saataisiin kestävämpiä. Ranskan kuluttajalain artiklassa L. 213–4–1 suunniteltu vanheneminen määritellään toiminnaksi, jossa tavaran markkinoille saattava henkilö pyrkii tarkoituksellisesti lyhentämään tuotteen käyttöikä tuotteiden vaihtoasteen kasvattamiseksi.⁹⁵ Lain mukaan tahallinen suunniteltu vanheneminen on rikos. Käytännössä valmistajien tuomitseminen suunnitellusta vanhenemisestä on kuitenkin haastavaa, sillä valmistajan toiminnan tahallisuus on pystyttävä todistamaan, ja kuten todettua, valmistajat kykenevät usein selittämään lyhyen käyttöiän esimerkiksi käyttäjäturvallisuuden tai laitteen

---

⁹⁴ *Maitre-Ekern ja Dalhammar*, *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 25(1) 2016, s. 379.

⁹⁵ Ranskaksi artikla kuuluu seuraavasti: *L'obsolescence programmée se définit par l'ensemble des techniques par lesquelles un metteur sur le marché vise à réduire délibérément la durée de vie d'un produit pour en augmenter le taux de remplacement.*

esteettisiin ominaisuuksiin vedoten.⁹⁶ Tulevan korjauttamisoikeutta koskevan EU-lainsäädännön uskotaan kuitenkin sisältävän laitteiden vanhenemiseen johtavien toimenpiteiden kieltämisen.⁹⁷

Right to repair -liike on pyrkinyt ja pyrkii edelleen vaikuttamaan päättäjiin, jotta laitteiden korjaaminen tulisi nykyistä helpommaksi ja halvemmaksi. Euroopassa right to repair -kampanja käynnistettiin syyskuussa 2019, ja kampanjassa on tällä hetkellä mukana yli 40 aktiivista organisaatiota yli 16 Euroopan valtiosta. Kampanjassa on edustettuina muun muassa korjaamoja, ympäristöaktivisteja, yhteisötalouden toimijoita ja itsenäisen korjaamisen kannattajia. Euroopassa liike keskittyy erityisesti korjauttamisoikeuden ympäristönäkökulmaan, mikä ilmenee muun muassa siinä, että korjauttamisoikeus on otettu lainsäädäntöön osana ympäristölainsäädäntöä. Liikkeen perimmäisenä tavoitteena on pidentää laitteiden käyttöikää ja vähentää syntyvän jätteen määrää. Esimerkiksi elektroniikkajäte on yksi nopeimmin kasvavista jätevirroista maailmassa, ja yhtenä syynä tälle on laitteiden heikko korjattavuus.⁹⁸ Liike on muotoillut kolme vaatimusta, joiden täyttymistä se tavoittelee. Ensinnäkin digitaalisten laitteiden tulisi olla suunniteltu ja valmistettu niin, että laitteiden käyttöikä olisi mahdollisimman pitkä ja niiden korjaaminen olisi helppoa. EU:ssa liikkeen lyhyen tähtäimen tavoitteena on saada EU asettamaan vähimmäissuunnitteluvaatimukset, jotka varmistaisivat mahdollisuuden sekä laitteiden purkamiseen, että keskeisten komponenttien vaihtamiseen. Tämän tavoitteen tarpeellisuus nousee esille useiden elektroniikkavalmistajien epäillyn toiminnan johdosta; right to repair -liike uskoo esimerkiksi Samsungin ja Applen liimanneen joitain valmistamiensa matkapuhelinten komponentteja kiinni ilmeisesti vain vaikeuttaakseen laitteidensa korjaamista.⁹⁹ Toiseksi liike pyrkii siihen, että niin loppukäyttäjillä kuin itsenäisillä huoltoliikkeilläkin olisi pääsy alkuperäisiin varaosiin ja tarvittaviin työkaluihin, joita laitteiden korjaus edellyttää. Korjauspalveluiden tulisi olla helposti saatavilla ja korjaamisen tulisi olla uuden laitteen hankkimista huomattavasti edullisempi vaihtoehto. Myös tähän liike vaatii oikeudellista viitekehystä, joka edellyttäisi valmistajia toimittamaan varaosia ja laitetietoja itsenäisille huoltoliikkeille. Korjaamista ei saisi estää tai vaikeuttaa myöskään esimerkiksi teknisten suoja-keinojen avulla. Kolmanneksi liike vaatii, että valmistajan tulisi viestiä selkeästi laitteen korjauskelpoisuudesta jo laitetta

---

⁹⁶ *Maitre-Ekern ja Dalhammar*, Review of European, Comparative & International Environmental Law, 25(1) 2016, s. 379–387.

⁹⁷ Euroopan parlamentin lehdistötiedote: Parlamentti haluaa kuluttajille ”korjauttamisoikeuden”, 2020.

⁹⁸ Repair.eu, About.

⁹⁹ Esimerkiksi Yhdysvaltain right to repair -liikkeessä jo pitkään vaikuttanut korjausyhteisö iFixit on artikkelisarjaan purkanut älypuhelimia osiin, ja kirjoittanut älypuhelimien korjattavuudesta. iFixitin mukaan liiman käyttäminen laitteissa ruuvien sijaan ei tuo laitteisiin mitään käytännön lisäarvoa.

myytäessä. Energiamerkintädirektiivi 2010/30/EU velvoittaa kiinnittämään tuotteen käytön aikaista energiankulutusta ilmentävän energiamerkinnän määriteltyihin tuoteryhmiin kuuluviin tuotteisiin. Energiamerkinnällä voidaan ilmoittaa tuotteen muitakin ominaisuuksia, ja onkin ehdotettu, että laitteiden korjattavuus pisteytettäisiin ja tieto korjattavuudesta lisättäisiin nykyiseen energiamerkinnän rinnalle niihin laitteisiin, joissa energiamerkintä on käytössä. Vielä ei ole kuitenkaan päätetty, otetaanko pisteytysjärjestelmä käyttöön ja missä muodossa. Toistaiseksi järjestelmää on testattu pesukoneille, imureille ja kannettaville tietokoneille.¹⁰⁰

Itse omistamansa tuotteen pienimuotoinen korjaaminen tai korjauttaminen eivät siis nykyiselläänkään ole lailla kiellettyjä toimia, mutta voimassa olevalla lainsäädännöllä ei myöskään varmisteta, että korjaaminen olisi tosiasiasa mahdollista. Lainsäädännölle olisi tarvetta, sillä markkinat tuskin korjaavat tätä ongelmaa itse. Valmistajien on kannattavampaa myydä uusia tuotteita kuin korjata vanhoja laitteita, puhumattakaan siitä, että antaisivat yksityisten korjaamojen tai yksityishenkilöiden korjata laitteita itsenäisesti. Suomessa puhelimia ja muita mobiililaitteita huoltavat itsenäiset huoltoliikkeet korjaavat laitteita takuun ulkopuolella. Esimerkiksi isojen valmistajien laitteita huoltava iTapsa ilmoittaa nettisivuillaan pyrkivänsä tekemään puhelimista pitkäikäisiä huoltamalla ja kierrättämällä niitä sekä antamalla asiakkailleen opastusta laitteiden käyttöön.¹⁰¹ Mobiililaitteita takuun ulkopuolella korjaavia yrityksiä on useita, mutta korjauspalvelut ovat melko kalliita, ja korjausliikkeet ilmoittavat usein ehdoissaan, että huolto- ja korjaustöitä tehdään varaosien saatavuuden puitteissa. Vaikka laitteen korjauttaminen on siis Suomessa usein mahdollista, se on uuden puhelimen hankkimiseen verrattuna melko kallista.

Right to repair -liike on kuitenkin kohdannut myös vastustusta, erityisesti laitteiden valmistajien taholta. Tämä ei sinänsä ole yllättävää, sillä valmistajille laitteiden vapaa korjaaminen aiheuttaa myynnin vähenemistä ja siten menetettyjä myyntivoittoja. Tätä argumenttia valmistajat eivät kuitenkaan ole liikettä vastustaessaan käyttäneet, vaan valmistajat ovat vedonneet muun muassa käyttäjäturvallisuuteen. Jos käyttäjä yrittää itse korjata monimutkaisia rakenteita ja komponentteja sisältävän elektronisen laitteensa, voivat tietämättömyys ja osaamisen puute johtaa loukkaantumiseen. Valmistaja voi kärsiä myös mainehaittaa, mikäli sen laitetta on yritetty itse korjata ja korjaaminen on mennyt pieleen. Valmistajat ovat myös esittäneet huolensa immateriaalioikeuksiaan

---

¹⁰⁰ Ekosuunnittelu.info: Korjattavuuden pisteytysjärjestelmä, 2021.

¹⁰¹ iTapsa.com.

koskien. Euroopassa right to repair -liike ei kuitenkaan ole erityisemmin ottanut kantaa immateriaalioikeuksien ja vapaan korjaamisen väliseen ristiriitaan.¹⁰²

4.2.2 Korjauttamisoikeutta koskevat asetukset ja kiertotalouden toimintasuunnitelma

EU:ssa ensimmäiset, kodinelektroniikkaa koskevat, right to repair -säännökset tulivat voimaan maaliskuussa 2021 ekosuunnitteludirektiivin 2009/125/EY puitteissa. Suomessa direktiivi on saatettu voimaan ekosuunnittelulalla (1005/2008). Direktiivi on puitedirektiivi, eli se ei itsessään sisällä teknisiä vaatimuksia tuotteille; tuotteita koskevista teknisistä vaatimuksista säädetään tuoter ryhmäkohtaisilla asetuksilla. Jo voimaantulleet tuoter ryhmäkohtaiset ekosuunnitteluasetukset velvoittavat valmistajia varmistamaan, että televisiot, astianpesukoneet, hiustenkuivaajat, pyykinpesukoneet ja jääkaapit on mahdollista korjata tuotteesta riippuen 7–10 vuoden kuluessa niiden ostopäivästä. Laitteiden huolto-ohjeet, varaosat ja tarvittavat työkalut tulee olla halukkaiden korjaajien saatavilla. Säännökset takaavat kuluttajille oikeuden vaihtaa laitteisiin kuitenkin ainoastaan sellaisia osia, joiden vaihtaminen on turvallista ja kohtuullisen helppoa. Suurempaa ammattitaitoa vaativat osat vaihtaa ammattikorjaaja, ja saatavilla olevat varaosat ja huoltoinformaatio on jaoteltu kaikille saatavilla oleviin ja vain ammattikorjaajille saatavilla oleviin.¹⁰³ Asetukset eivät siis myönnä kuluttajille täyttä oikeutta korjata itse laitteitaan, mutta mahdollisuudet korjauttaa laitteita itsenäisillä korjaajilla ovat parantuneet asetusten myötä huomattavasti. Esimerkiksi komission asetus 2019/424 palvelinten ja tiedontallennustuotteiden ekologista suunnittelua koskevien vaatimusten vahvistamisesta sisältää säännöksiä, jotka velvoittavat valmistajia varmistamaan, että asetuksen soveltamisalaan kuuluvien laitteiden korjaamiseksi tarvittavat varaosat ovat saatavilla kahdeksan vuoden ajan siitä, kun viimeinen kyseisen mallinen tuotekappale on saatettu markkinoille. Varaosat tulee myös toimittaa tietyn ajan kuluessa ja tuotteiden ylläpitämiseksi ja korjaamiseksi tarvittavan informaation tulee olla ammattimaisten korjaajien saatavilla. Asetuksen mukaan myös laiteohjelmiston viimeisimmän version on oltava käytettävissä vähintään kahdeksan vuoden ajan kyseisen tuotemallin viimeisen tuotteen markkinoille saattamisen jälkeen. Ohjelmistopäivitysten pääasiallisena tarkoituksena on korjata ohjelmistossa ilmeneviä vikoja, ja vasta toissijaisesti tuoda uusia toimintoja ohjelmistoon. Säännöllinen ohjelmistonpäivittäminen on siis keskeistä, jotta laitteen käyttöä ei tarvitse lopettaa ohjelmiston vanhenemisen johdosta.¹⁰⁴ Nämä uudet

¹⁰² *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 69.

¹⁰³ Ekosuunnittelu.info: Laitteiden käyttöikä pitenee lainsäädännön avulla – korjaaminen helpottuu, 2022.

¹⁰⁴ Ekosuunnittelu.info, Millaisia kiertotalousvaatimuksia ekosuunnitteluasetuksissa on jo säädetty?

korjauttamisoikeussäännökset koskevat siis muun muassa servereitä ja datan säilytystuotteita, pesukoneita, astianpesukoneita, jääkaappeja, elektronisia näyttöjä ja lamppuja, eivät siis esimerkiksi matkapuhelimia. Euroopan parlamentin seuraava tavoite on kuitenkin ulottaa vastaava korjaus oikeus myös mobiililaitteisiin.

Yksi Euroopan komission kauden 2019–2024 kuudesta painopisteestä on Euroopan vihreän kehityksen ohjelma¹⁰⁵. Euroopan vihreän kehityksen ohjelma on EU:n uusi kasvustrategia, jonka avulla pyritään saavuttamaan ilmastoneutraalius ja siirtymään kiertotalouteen. Ohjelman tavoitteena on tehdä EU:sta moderni, resurssitehokas ja kilpailukykyinen talous, jossa vuoteen 2050 mennessä ei enää aiheuteta kasvihuonekaasujen nettopäästöjä, jossa talouskasvu on erotettu resurssien käytöstä, ja jossa ketään ihmistä tai mitään aluetta jätetään kehityksessä jälkeen muista. Ohjelman keskiössä on useita kansalaisten hyvinvointia ja terveyttä edistäviä tekijöitä. Ohjelmaan on nostettu myös tavoite pitkäikäisemmistä tuotteista, joita voisi korjata, kierrättää ja käyttää uudelleen.¹⁰⁶ Ohjelma sisältää useita ohjelmia ja suunnitelmia, joiden avulla tavoitteet on mahdollista saavuttaa. Yksi näistä on Euroopan komission vuonna 2020 laatima uusi kiertotalouden toimintasuunnitelma, joka pyrkii tekemään taloudellisen kontekstin suotuisammaksi korjaukselle. Toimintasuunnitelmassa esitetään muun muassa, että arvonlisäverotaso voitaisiin säätää kiertotaloudelle myönteisemmäksi, esimerkiksi juuri korjauspalvelujen osalta.¹⁰⁷ Lisäksi EU:hun on tulossa yhtenäinen mobiililaitteiden latausjärjestelmä, joka velvoittaa laitevalmistajat ottamaan käyttöön yhtenäiset laturiliitännät kaikkiin EU:n alueella myytäviin kaapelilla ladattaviin laitteisiin. Aikaisemmin osa laitevalmistajista on käyttänyt erilaisia liitäntöjä eri laitteissaan, ja pakottanut näin kuluttajia ostamaan aina uuden laturin uuden mobiililaitteen yhteydessä. Yhtenäisen latausjärjestelmän tavoitteena onkin vähentää elektroniikkajätettä ja estää latureiden suunniteltua vanhenemista.¹⁰⁸

Maaliskuussa 2022 Euroopan komissio julkaisi kestävien tuotteiden aloitteen, joka on yksi kiertotalouden toimintasuunnitelman aloitteista. Osana aloitetta, komissio ehdottaa vanhan ekosuunnitteludirektiivin korvaamista uudella kestävien tuotteiden ekologista suunnittelua koskevalla asetuksella.¹⁰⁹ Ekosuunnittelun tavoitteena on vähentää EU:n markkinoille saatettujen tuotteiden ympäristövaikutuksia. Aiemmin ekosuunnittelu on keskittynyt lähinnä tuotteiden energiatehokkuuteen,

---

¹⁰⁵ Engl. European Green Deal.

¹⁰⁶ KOM(2019) 640 lopullinen.

¹⁰⁷ *Šajn* 2022, s. 6.

¹⁰⁸ European Parliament: Deal on common charger: reducing hassle for consumers and curbing e-waste, 2022.

¹⁰⁹ KOM(2022) 140 lopullinen.

mutta viime vuosina ekosuunnittelun painopiste on siirtynyt myös kiertotalouden suuntaan. Puolet koko maailman kasvihuonekaasupäästöistä ja 90 prosenttia luonnon monimuotoisuuden köyhtymisestä johtuu ensiöraaka-aineiden talteenotosta ja jalostuksesta. Tuotesuunnittelulla voidaan vaikuttaa merkittävästi tuotteen elinkaaren aikaisiin ympäristövaikutuksiin, sillä tuotesuunnittelu määrittää niistä jopa 80 prosenttia. Osana ohjelmaa komissio kartoittaa myös vaihtoehtoja, joiden avulla valmistajia voitaisiin kannustaa vastaanottamaan ja kansalaisia palauttamaan kotiin varastoitua pienelektroniikkaa, kuten vanhoja matkapuhelimia ja latureita. Komissio myös esittää, että kiertotalouden liiketoimintamalleihin on investoitava aiempaa enemmän. Tämä on tarpeen energian ja resurssien kulutuksen vähentämiseksi ja kasvun irrottamiseksi luonnonvarojen käytöstä.¹¹⁰ Ehdotettu asetus edellyttää, että jatkossa tuotteet olisi suunniteltava niin, että ne kuluttaisivat mahdollisimman vähän energiaa ja luonnonvaroja, olisivat helposti korjattavissa ja kierrätettävissä ja niiden käyttöikä olisi mahdollisimman pitkä. Ekosuunnitteludirektiiviin verrattuna uuden asetuksen soveltamisala on laajempi ja se huomioi kiertotalousnäkökulman direktiiviä perusteellisemmin. Asetusehdotuksen mukaan tuotteisiin voitaisiin liittää nykyistä laajamittaisemmin erilaisia kestävyysmerkintöjä, esimerkiksi tietoa tuotteen korjattavuudesta. Tuotekohtaisia asetuksia aletaan alustavan suunnitelman mukaan valmistella vuonna 2024.¹¹¹

Vielä vuoden 2022 aikana esitellyksi suunnitellun korjausoikeutta koskevan aloitteen odotetaan sisältävän tuotteiden korjaamista helpottavia lisäyksiä tavarakauppadirektiiviin. Uusien säännösten avulla pyritään vähentämään kestäväntä kulutusta, rohkaisemaan valmistajia suunnittelemaan pitkäikäisempiä ja helpommin korjattavissa olevia tuotteita sekä edistämään kiertotaloutta.¹¹² Euroopan parlamentti on jo pitkään kannattanut korjauttamisoikeutta, ja parlamentin jäsenet ovat kehottaneet komissiota turvaamaan kuluttajille korjauttamisoikeuden tekemällä tuotteiden korjaamisesta houkuttelevaa, järjestelmällistä ja kustannustehokasta esimerkiksi pidentämällä takuuaikaa, tarjoamalla takuun myös tuotteiden korvatuille osille ja parantamalla korjausinformaation saatavuutta.¹¹³ Lainsäädännön tulisi edistää resurssien tehokkaampaa käyttöä, vähentää jätettä ja kannustaa tuotteiden laajempaan ja pitkäaikaisempaan käyttöön. Parlamentin mukaan lähtökohdan tulisi olla se, että tuotteet suunnitellaan kestävämpään pidempään, ne voidaan korjata turvallisesti ja niiden osat on helppo irrottaa. Huoltoliikkeillä ja kuluttajilla tulisi myös olla mahdollisuus saada

---

¹¹⁰ KOM(2022) 140 lopullinen.

¹¹¹ Ekosuunnittelu.info, Ekosuunnitteludirektiivin uudistaminen. 2022.

¹¹² Šajin 2022, s. 5.

¹¹³ Euroopan parlamentin lehdistötiedote: Parlamentti haluaa kuluttajille ”korjauttamisoikeuden”, 2020.

korjaustietoja maksutta. Uusi lainsäädäntö tuleekin oletettavasti kieltämään korjauttamisoikeutta rajoittavat tai laitteiden ennenaikaiseen vanhenemiseen johtavat toimet.¹¹⁴ Euroopan right to repair -liikkeen vaatimukset siis ovat näillä näkymin pitkälti toteutumassa uusien EU:n kiertotalouden toimintasuunnitelman aloitteiden seurauksena.

4.2.3 Liike Yhdysvalloissa ja Australiassa

Siinä missä Euroopassa korjauttamisoikeutta ajavan liikkeen pääpaino on ympäristöä koskevissa tekijöissä, kuten kestävässä tuotesuunnittelussa ja resurssien uudelleenkäytössä, Yhdysvalloissa liikkeen tarkoituksena on edistää kuluttajien oikeuksia ja kilpailua. Yhdysvalloissa right to repair -liikkeen taustalla on Repair Association¹¹⁵, joka on perustettu vuonna 2013, ja joka koostuu muun muassa korjaamoista ja ympäristöaktivisteista. Vuonna 2012 Massachusettsin osavaltio säati Yhdysvaltojen ensimmäisen korjaamista edistävän lain autoteollisuuden alalla. Laki edellyttää autonvalmistajia myymään samat huoltomateriaalit ja diagnostiikan suoraan kuluttajille ja yksityisille mekaniikoille, joita valmistajat toimittivat aikaisemmin ainoastaan jälleenmyyjilleen. Tämä laki inspiroi myös Repair Associationia,¹¹⁶ joka onkin ollut viemässä eteenpäin lähes kaikkia elektroniikan korjaamista koskevia lainsäädäntöyrityksiä Yhdysvalloissa. Vuoteen 2019 mennessä 20 eri osavaltiossa on esitetty lakiehdotus, joka oikeuttaisi yksityisiä tahoja korjaamaan sellaisia elektronisista laitteita, joiden takuuaika on mennyt umpeen. Repair Association on valmistellut mallilain, jonka vaatimukset ovat olleet pohjana näille lakiehdotuksille. Vaatimukset ovat pitkälti samansisältöiset kuin liikkeen Euroopan haaran esittämät vaatimukset, mutta ne painottavat erityisesti laitteen korjaamiseksi tarvittavan informaation antamista, tarvittavien varaosien ja työkalujen saattamista markkinoille, korjaamisen estävien teknisten suojakeinojen poistamista digitaalisista laitteista sekä laitteiden valmistajien ja lisensoitujen korjaajien välisen sopimusvapauden rajoittamista niin, etteivät valmistajat voi kiertää lain säädöksiä tällaisten sopimusten avulla. Ehdotettu laki koski kaikkia digitaalisia elektronisista laitteita, eli sellaisia laitteita, joiden toiminta perustuu kokonaan tai osittain laitteeseen sisältyvään tai liitettyyn digitaaliseen elektroniikkaan. Moottorikulku-neuvot on kuitenkin rajattu pois mallilain alasta.¹¹⁷

---

¹¹⁴ *Lehtiniitty*, Mobiili.fi 2022.

¹¹⁵ Tunnetaan myös nimellä Digital Right of Repair Coalition.

¹¹⁶ Repair.org.

¹¹⁷ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 70–81.

Vaikka mallilakiehdotus menisi osavaltioissa läpi, on hyvinkin mahdollista, etteivät osavaltiot käytännössä voi tehokkaasti toimeenpanna lakia. Lakiehdotus on nimittäin laadittu kuluttajansuojan näkökulmasta, eikä se huomioi immateriaalioikeuksia. Mallilain käytännön soveltaminen voisi siis johtaa ristiriitaan immateriaalioikeuksien kanssa. Tekijänoikeus- ja patenttilait kuuluvat liittovaltion yksinomaiseen lainkäyttövaltaan, ja tilanteessa, jossa osavaltion laki ja liittovaltion laki ovat keskenään ristiriidassa, sovelletaan liittovaltion lakia. Siispä mallilaki, joka ei ole linjassa useiden immateriaalioikeudenalan säännösten kanssa, kohtaisi todennäköisesti perustuslaillisia ongelmia, mikäli laki yritettäisiin panna täytäntöön.¹¹⁸

Yhdysvalloissa on noussut esille useita, kansalaisia kuohuttaneita tapauksia, joissa laitevalmistajat ovat estäneet tai pyrkineet estämään laitteiden korjauksen. Vuonna 2012, kameroita valmistava Nikon ilmoitti itsenäisille kameroiden korjaamiseen erikoistuneille huoltoliikkeille, ettei se enää aio toimittaa kameroidensa varaosia muille kuin valtuuttamilleen korjaajille. Näin Nikon sai itselleen monopoliaseman omien kameroidensa korjaukseen ja samalla ajoi tuhansia kameroihin erikoistuneita huoltoliikkeitä lopettamaan toimintansa. Vuonna 2016 Apple joutui myöntämään, että sen laitteisiinsa ajama ohjelmistopäivitys oli johtanut sellaisten puhelinten toimimattomuuteen, jotka oli korjattu muissa kuin Applen valtuuttamissa liikkeissä. Aluksi Apple syytti yksityisiä korjaamoja ja huonolaatuisia varaosia puhelinten hajoamisesta, mutta jäi kiinni valheestaan, ja julkaisi lopulta uuden ohjelmistopäivityksen, joka korjasi aiemman ohjelmiston jumittamat puhelimet. Applen kannan muutti kuluttajien ja korjausalan ammattilaisten nostama meteli. Tätä tapausta voidaan pitää selvänä ja huomionarvoisena voittona right to repair -liikkeelle.¹¹⁹ On siis selvää, että erityisesti Yhdysvalloissa olisi merkittävä tarve right to repair -lainsäädännölle.

Right to repair -liike on levinnyt edellisen vuosikymmenen aikana myös Australiassa. Australiassa right to repair -keskustelu keskittyy Yhdysvaltojen tavoin kuluttajien oikeusaseman ja kilpailun edistämiseen sekä varaosien ja työkalujen saatavuuden parantamiseen. Painoarvoa annetaan myös ympäristönäkökulmalle, ja elektroniikkajätteen vähentäminen ja hallinta onkin yksi liikkeen tärkeimpiä kehityskohtia. Australian kuluttajalaissa (Consumer Law) kuluttajille taataan oikeus korjauttaa, saada vaihdetuksi tai saada korvatuksi hajonneet tuotteensa. Myös varaosien ja muiden korjaustarvikkeiden saatavuus on lailla turvattu. Australian hallituksen tuottavuuskomissio¹²⁰

---

¹¹⁸ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 81–82.

¹¹⁹ Repair.org.

¹²⁰ Productivity Commission.

katsoi vuoden 2021 right to repair -selvityksessään¹²¹ nykyisen lainsäädännön olevan kattava ja toimiva, mutta sisältävän joitakin turhia rajoituksia tuotteiden korjaamiseen. Komissio ehdotti selvityksessään keinoja, joilla korjauttamisoikeutta voitaisiin parantaa ja samalla saada nettohyötyä yhteiskunnalle. Ensiksi komissio ehdotti, että valmistajat tulisi velvoittaa tarjoamaan ohjelmistopäivityksiä laitteisiin tarpeeksi kauan tuotteen myynnin jälkeen. Komission ehdotuksen mukaan myös kuluttajien tietoisuutta oikeuksistaan tulisi edistää lisäämällä valmistajien myöntämiin takuusopimukseen kohta, jossa todetaan, että kuluttajatakuun mukaiset oikeussuojakeinot eivät edellytä, että kuluttajat ovat mahdollisissa aiemmissa korjauksissa käyttäneet valtuutettuja korjauspalveluita tai varaosia. Myös Australiassa on otettu huomioon immateriaalioikeuksien suojan mahdollinen vaikutus korjausinformaation saatavuuteen. Australiassa valmistajat ovat esimerkiksi vedonneet tekijänoikeuksiinsa tilanteissa, joissa tekijänoikeudella suojattua korjausmanuaalia on levitetty eteenpäin. Selvityksessään komissio totesi, että tällainen toiminta ei johda tasapainoon eri toimijoiden ja intressien välillä, ja komissio ehdottikin tekijänoikeuslainsäädäntöön poikkeusta, joka oikeuttaisi korjausinformaation kopioinnin ja jakamisen ennalta määrättyissä olosuhteissa. Komissio ei selvityksessään kuitenkaan nähnyt tarvetta varsinaiselle right to repair -lainsäädännölle, vaan totesi kohdennetun veloitteen tietyille korjaustarvikkeille tietyillä aloilla paremmaksi vaihtoehdoksi. Tarvittavien muutosten suunnittelun on tarkoitus alkaa vuoden 2022 aikana.¹²²

4.2.4 Vasta-argumentteja korjauttamisoikeudelle

Kuten todettua, valmistajat ovat vastustaneet right to repair -liikettä ja esittäneet vastustuksensa tueksi erilaisia argumentteja koskien sitä, miksi yksityishenkilöiden tai itsenäisten korjaamojen ei tulisi saada korjata laitteita itse. Valmistajat ovat muun muassa esittäneet huolensa siitä, että korjauksen laatu heikkenisi nykyisestä, jos kenellä tahansa olisi oikeus korjata laitteita. Mikäli korjausmarkkinoilla vallitsisi vapaan kilpailun tilanne, heikkolaatuisia korjauksia tekevät korjaamot eivät pysyisi markkinoilla pitkään, kun käyttäjät palaisivat valmistajan lisensoimiin korjausliikkeisiin tai suosimaan uusien laitteiden ostoa rikkoutuneiden tilalle. Todennäköisempää on, että heikentymisen sijaan korjauksen laatu paranisi, ja uusia korjaustekniikoita ja työkaluja saataisiin kehitettyä. Lisäksi pelkästään korjauksen laadun potentiaalinen huonontuminen ei tarkoita, ettei

---

¹²¹ Australian Government, Productivity Commission Inquiry Report: Right to Repair. Overview and Recommendations No. 97, 29 October 2021.

¹²² Australian Government, Productivity Commission Inquiry Report: Right to Repair. Overview and Recommendations No. 97, 29 October 2021. s. 17.

korjausoikeutta tulisi myöntää kuluttajille. Laitteita hankkineilla kuluttajilla tulisi olla mahdollisuus valita halutessaan halpa ja heikkolaatuinen korjaus kalliimman, hyvin tehdyn korjauksen sijaan.¹²³ Jotkut valmistajat ovat myös esittäneet väitteen siitä, että myynnin jälkeisten palveluiden, kuten huoltopalvelun, laatu on merkittävä osa kuluttajien mielikuvaa brändistä, ja tästä syystä huoltopalvelujen rajaaminen vain valmistajan hyväksymille huoltoliikkeille on valmistajan intressissä.¹²⁴ Lisäksi valmistajat ovat ilmoittaneet haluavansa välttää sen, että kuluttajat voisivat mahdollisesti loukata itsensä tai rikkoa laitteensa yrittäessään korjata monimutkaisia laitteita itsenäisesti ilman ammattitaitoa.

Myös käyttäjien tietoturva ja sen heikkeneminen korjauttamisoikeuden myötä on herättänyt huolta. Osana korjauttamisoikeutta on keskusteltu siitä, tulisiko valmistajia kieltää hyödyntämästä teknisiä suojauskeinoja ohjelmistojensa suojana. Digitaalisten, ohjelmiston sisältävien laitteiden korjaaminen edellyttää usein ohjelmiston muokkaamista. Jos valmistajat veloitetaan korjauttamisoikeuden nojalla julkistamaan tietoja ja ohjeita siitä, kuinka erilaiset tekniset suojakeinot saa kierrettyä tai poistettua käytöstä, ja korjaamisen jälkeen palautettua takaisin, herää kysymys, kuinka käyttäjien ja heidän tietojensa suoja voidaan taata. Digitaalisia lukkoja ja muita teknisiä suojakeinoja voidaan nimittäin joissain tapauksissa käyttää myös esimerkiksi tietosuojasetuksen nojalla salattavien tietojen suojaamiseen.¹²⁵ Taitamattoman kuluttajan suorittama korjaus saattaa myös johtaa siihen, että laitteesta tulee aiempaa haavoittuvampi, mikäli kaikkia suojakeinoja ei esimerkiksi osata palauttaa käyttöön.

Valmistajat ovat olleet huolissaan myös siitä, että laittomien kopioiden valmistaminen ja immateriaalioikeusrikkomukset lisääntyisivät, mikäli valmistajat luovuttaisivat korjauksen edellyttämää informaatiota sekä varaosia ja työkaluja kaikkein saataville. Jos kopioita valmistavilla tahoilla olisi enemmän ymmärrystä laitteiden toimintaperiaatteista, he kykenisivät tekemään laitteistaan parempia. Tällä argumentilla ei kuitenkaan ole nähty olevan kovinkaan vahvaa perustaa, sillä kopioita valmistavat tahot eivät yleensä ole kiinnostuneita tekemään kopioista laadukkaita, vaan päinvastoin, aidon näköisiä mutta mahdollisimman vähillä resursseilla valmistettuja.¹²⁶ Erityisesti Yhdysvalloissa valmistajat ovat vedonneet myös immateriaalioikeuksiensa suojaamiseen vastustaessaan

---

¹²³ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 124–125.

¹²⁴ Euroopan komissio 2016, s. 15.

¹²⁵ *Reinauer*, Competitive Enterprise Institute 2022.

¹²⁶ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 126–127.

velvollisuuttaan luovuttaa kaikkea teknistä informaatiotaan kuluttajilla. Valmistajat ovat huolissaan siitä, että teknisen informaation leviäminen saattaisi heikentää tuotteiden suunnitteluun liittyvää immateriaalioikeuksien suojaa.¹²⁷

Valmistajille koituvat taloudelliset tappiot ovat totta kai yksi keskeinen tekijä sille, miksi right to repair -oikeutta vastustetaan. Valmistajat saavat tuloja korjauspalveluidensa tai vaihtoehtoisesti uusien tuotteidensa myynnistä. Pelkona on, että palvelujen ja tuotteiden myynnin volyymin pientymisestä aiheutuva voittojen väheneminen vaikuttaisi negatiivisesti valmistajan kannustimiin ja käytössä oleviin resursseihin kehittää ja luoda uusia keksintöjä yhteiskunnan hyväksi. Yleisesti ottaen kilpailu on markkinoilla kuitenkin positiivinen asia, eikä kilpailua tulisi kieltää vain siksi, että se vaikuttaisi negatiivisesti jo markkinoilla oleviin suuriin laitevalmistajiin.¹²⁸ Lisäksi kilpailullisten markkinoiden voisi nähdä lisäävän valmistajien kannustimia innovointiin vähentämisen sijaan, sillä monopoliaseman menettämisen seurauksena valmistajat pyrkisivät tuotteitaan kehittämällä säilyttämään asemansa markkinoilla. Myös valmistajien velvollisuus valmistaa ja toimittaa varaosia useita vuosia tuotteen myynnin jälkeen on nähty kohtuuttomana taakkana, sillä se aiheuttaa kustannuksia ja vie resursseja uusien innovaatioiden tekemiseltä.¹²⁹ Huomionarvoista on se, etteivät korjauttamisoikeutta vastustavat tahot ole ainakaan laajamittaisesti ottaneet kantaa korjauttamisoikeuden ympäristönäkökulmaan.

Useat älypuhelinvalmistajat ovat kuitenkin viime aikoina reagoineet kuluttajien ja päättäjien pyrkimykseen laitteiden korjattavuuden helpottamiseksi. Esimerkiksi Apple on vuoden 2022 alussa aloittanut uuden Self Service Repair -ohjelman, jonka puitteissa se on tarjonnut oppaita, varaosia ja työkaluja itse tehtäviin korjauksiin, aluksi Yhdysvalloissa ja sittemmin myös muualla maailmassa.¹³⁰ Lisäksi Apple on muuttanut takuukäytäntöään niin, ettei kolmannen osapuolen takuuaikana suorittama rikkoutuneen näytön vaihto johda takuun ennenaikaiseen päättymiseen. Uuden käytännön mukaan takuukorjauksen voi tehdä myös sellaiseen laitteeseen, jonka näyttö on aikaisemmin vaihdettu muualla kuin Applen omassa tai valtuuttamassa huoltoliikkeessä, kunhan takuukorjaus ei liity vaihdettuun näyttöön.¹³¹ Vaikka lainsäädäntö ei siis vielä kaikilta osin takaa kuluttajille laajamittaista oikeutta korjata omistamiaan laitteita, ovat pitkään jatkuneet vaatimukset

---

¹²⁷ Euroopan komissio 2016, s. 15.

¹²⁸ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 125.

¹²⁹ *MacAneney*, St. John's Law Review Vol. 92, no. 2, 2018, s. 343.

¹³⁰ Applen lehdistötiedote 17.11.2021.

¹³¹ *MacAneney*, St. John's Law Review Vol. 92, no. 2, 2018, s. 354.

korjauksen helpottamiseksi tuottaneet tulosta, ja yritykset ovat itse päättäneet ryhtyä aiempaa suostuvaisemmiksi parantamaan itsenäisen korjauksen mahdollisuuksia.

4.3 Right to repair immateriaalioikeuksien näkökulmasta

4.3.1 Korjauttamisoikeus ja immateriaalioikeudet

Monet laitevalmistajat siis vetoavat immateriaalioikeuksiinsa vastustaessaan korjauttamisoikeutta ja sen laajentumista. Jotta right to repair voisi toimia tehokkaasti, on useampaan immateriaalioikeudelliseen kysymykseen otettava kantaa. Mainostaessaan korjauspalveluitaan, moni korjaamo käyttää laitevalmistajien tavaramerkkejä. Esimerkiksi Applen laitteita korjaavat liikkeet saattavat hyödyntää i-kirjainta nimessään osoittamassa, että liike korjaa iPhoneja ja muita Applen tuotteita.¹³² Tavaramerkki antaa haltijalleen oikeuden kieltää muita käyttämästä merkkiä samankaltaisten tavaroiden tai palveluiden myynnissä ja markkinoinnissa. Jos tavaramerkkiä ei saisi hyödyntää esimerkiksi korjauspalvelua myydessä, olisi asiakkaiden hankalaa selvittää, minkä tuotemerkin tuotteita ja laitteita he voivat viedä korjattaviksi mihinkin huoltoliikkeeseen. Oikeudenhaltijan yksinoikeus tavaramerkkiin ei kuitenkaan tavaramerkkilain 8 §:n mukaan estä toista käyttämässä elinkeinotoiminnassa merkkiä, joka kuvailee tavaroiden tai palvelujen käyttötarkoitusta. Siispä korjaamolla on oikeus hyödyntää tavaramerkkiä osoittamaan, minkä merkkisiä laitteita se korjaa. Samansisältöinen säännös on myös EU:n tavaramerkkiasetuksen (2017/1001) 14(1c) artiklassa. Yhteisöjen tuomioistuin¹³³ on asiassa C-63/97 (BMW) todennut, ettei tavaramerkin haltija voi kieltää tavaramerkkinsä käyttöä tilanteessa, jossa toinen yritys käyttää sitä ilmoittaakseen yleisölle korjaavansa juuri kyseisiä tuotteita, ellei tavaramerkkiä käytetä niin, että sen perusteella voi syntyä mielikuva siitä, että toisen yrityksen ja tavaramerkin haltijan välillä on liikesuhde.¹³⁴ Tavaramerkin käytön edellytyksenä on kuitenkin se, että siihen viittaaminen on välttämätöntä. Suomalaisessa oikeuskäytännössä on katsottu, että yleensä toisen tavaramerkin esittäminen ei ole tarpeen, vaan usein sanallinen markkinointi riittää viestimään kuluttajille liiketoiminnasta.¹³⁵ Myös Yhdysvaltojen tavaramerkkioikeudessa tunnetaan hyvän liiketavan mukaisen käytön periaate¹³⁶, joka sisältää oikeuden hyödyntää tavaramerkkiä siinä laajuudessa, että elinkeinonharjoittaja saa viestittyä

---

¹³² Esimerkiksi suomalainen älypuhelinhuolto yritys iTapsa käyttää nimessään i-kirjainta.

¹³³ Nykyisin Euroopan unionin tuomioistuin.

¹³⁴ Asia C-63/97 BMW, tuomiokohta 64.

¹³⁵ *Silen*, Helsingin Seudun Kauppakamari 2018.

¹³⁶ Engl. nominative fair use.

palvelun käyttötarkoituksesta kuluttajalle. Yhdysvalloissa valmistajat ovat tästä huolimatta nostaneet kanteita huoltoliikkeitä vastaan ja pyrkineet estämään näitä käyttämästä tavaramerkkejään. Pienillä korjaamoilla ei usein ole resursseja lähteä mukaan täysimittaiseen oikeudenkäyntiin puolustamaan oikeuksiaan. Huoltoliikkeet eivät välttämättä myöskään tunne tavaramerkkioikeutta siinä määrin, että tietäisivät, ettei tällaisilla kanteilla ole perustaa tavaramerkkilainsäädännön nojalla.¹³⁷

Yhdysvalloissa on nostettu esille myös näkemys, jonka mukaan tärkeä tekijä tehokkaassa oikeudessa korjata laitteita on oikeus valmistaa, viedä, myydä ja käyttää varaosia, ja näin kilpailla alkuperäisen valmistajan kanssa. Koska varaosamarkkinoilla ei ole kilpailua, kuluttajat ja korjaamot ovat riippuvaisia valmistajan tarjoamista varaosista. Yhdysvalloissa valmistajaa ei nykyisen lainsäädännön puitteissa voida velvoittaa tarjoamaan sellaisia varaosia, joita se ei enää valmista. Valmistaja voi siis lopettaa varaosien valmistamisen esimerkiksi siinä vaiheessa, kun kaikkien jo myytyjen tuotteiden takuu-aika umpeutuu ja uudempia laitemalleja on saatavilla.¹³⁸ Jos varaosamarkkinoilla ei ole kilpailua eikä valmistajalla ole velvollisuutta jatkaa varaosien valmistamista, ei oikeus korjata toteudu tehokkaasti, vaan se tosiasiallisesti päättyy, kun valmistaja päättää lopettaa kyseisen laitteen varaosien valmistamisen. Korjauttamisoikeus saattaa siis jopa kannustaa valmistajaa lopettamaan varaosien valmistamisen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta se voi estää kilpailun markkinoilla. EU:n korjauttamisoikeutta koskeva lainsäädäntö kuitenkin nimenomaisesti velvoittaa valmistajia valmistamaan ja pitämään tarjolla laitteidensa varaosia määrätyn ajanjakson laitteen myynnistä lukien, mikä on merkittävä rajoitus valmistajan yksinoikeuteen päättää tuotensa valmistamisesta.

Eriyisesti Yhdysvalloissa monet laitevalmistajat suojaavat laitteidensa yksittäisiä osia patenteilla, hyödyllisyysmalleilla ja mallioikeudella, ja näin käytännössä estävät kilpailun varaosamarkkinoilla. Oikeuskirjallisuudessa tähän on esitetty muutamia mahdollisia lainsäädännöllisiä ratkaisuja. Esimerkiksi vaurioituneiden autojen korjausta koskevassa lakiehdotuksessa Promoting Automotive Repair, Trade and Sales Actissa (PARTS Acts 2017) esitetään poikkeusta mallioikeuteen tilanteessa, jossa auto on vaurioitunut törmäyksessä. Lakiehdotuksen mukaan korjaamot voisivat valmistaa ja hyödyntää mallioikeudella suojattuja varaosia korjaustarkoituksessa valmistajan

---

¹³⁷ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 107–110.

¹³⁸ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 111.

estämättä, mutta valmistaja voisi edelleen estää kilpailijoitaan käyttämästä kyseistä muotoilua omissa tuotteissaan. EU:ssakin keksinnön osa voi saada ulkomuotoonsa mallioikeuslain (221/1971) mukaisen mallioikeuden tai neuvoston asetuksen (6/2002 EY) mukaisen yhteisömallioikeuden. Mallioikeus estää ulkopuolisia hyväksikäyttämästä mallia, esimerkiksi valmistamalla sitä. Esimerkiksi Saksa ja Ranska ovat kuitenkin tarkastelleet kansallista mallioikeuslainsäädäntöään sulkeakseen autojen varaosat mallioikeuden ulkopuolelle. Sääntely eroaa EU:n harmonisoinnista huolimatta jäsenvaltioiden välillä, sillä tämänhetkinen EU:n korjauttamislainsäädäntö ei käsittele tilanteita, joissa varaosan on oltava visuaalisesti yhteensopiva tuotteen kanssa, ja sen on vastattava täsmälleen alkuperäistä suunnittelua. Uuden korjauttamisoikeuslainsäädännön odotetaan kuitenkin sisältävän mallioikeutta koskevien kansallisten säännösten yhdenmukaistamiseen tähtääviä toimia. Yhdenmukaistaminen toisi merkittäviä etuja kuluttajille muun muassa selkeämmän oikeustilan ja reilun kilpailun osalta.¹³⁹ Samanlainen mallioikeuteen liittyvä poikkeus voitaisiin säätää koskemaan autojen lisäksi myös muita laitteita. Toinen mahdollinen ratkaisu olisi se, ettei varaosiin myönnettäisi patenteja tai mallioikeuden suojaa ollenkaan. Varaosien itsenäinen suojaaminen tuotteen suojaamisen ohella ei hyödytä yhteiskuntaa, vaan ainoastaan patentinhaltijaa, joka voi näin estää kilpailun markkinoilla. Suojaaminen johtaa varaosien korkeampiin hintoihin ja kalliimpien vakuutusten tarpeeseen. Kalliimmat hinnat kaatuvat kuluttajille, jotka ovat tuotteen ostaessaan jo maksaneet tuotteesta sellaisen hinnan, jolla patentinhaltijan voidaan katsoa saaneen vastine valmistamastaan tuotteesta.¹⁴⁰ Suomessa keksinnön osien erillinen patentointi ei kuitenkaan ole mahdollista, elleivät osat ole itsenäisinä keksintöinä patentoitavissa. Tällöin osien tulee täyttää patentoitavuuden vaatimukset uutuudesta, keksinnöllisyydestä ja teollisesta käyttökelpoisuudesta.

Myös liikesalaisuudet on otettava huomioon right to repair -oikeutta tarkastellessa. Liikesalaisuuslain (595/2018) 2 §:n mukaan liikesalaisuudella tarkoitetaan tietoa, joka ei ole kokonaisuutena tai osiensa täsmällisenä kokoonpanona ja yhdistelmänä tällaisia tietoja tavanomaisesti käsitteleville henkilöille yleisesti tunnettua tai helposti selville saatavissa, jolla on taloudellista arvoa, ja jonka laillinen haltija on ryhtynyt kohtuullisiin toimenpiteisiin sen suojaamiseksi. Liikesalaisuudet ovat siis osa yrityksille tärkeää, immateriaalioikeuksia täydentävää aineetonta omaisuutta. Toisin kuin teollis- ja tekijänoikeuksiin, liikesalaisuuksiin ei kuitenkaan liity yksinoikeuksia, eivätkä ne ole

---

¹³⁹ ECAR-alliance.eu 2021.

¹⁴⁰ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 113–116.

rekisteröitävissä.¹⁴¹ Liikesalaisuudet voivat olla joko teknisiä tai taloudellisia. Teknisiä liikesalaisuuksia ovat esimerkiksi käytettävät koneet ja raaka-aineiden koostumus, mikäli ne eivät käy selville esimerkiksi purkamalla markkinoille saatettuja laitteita. Taloudellisia salaisuuksia taas ovat esimerkiksi yrityksen sopimuksia, markkinointia tai hintapolitiikkaa koskevat tiedot.¹⁴² Valmistajien tuotteet saattavat usein sisältää liikesalaisuuksia, joiden paljastumista valmistajat pelkäävät. Korjauttamisoikeuden seurauksena kuluttajat ja kolmannet tahot saattavat päästä näihin liikesalaisuuksiin käsiksi esimerkiksi korjaamista koskevan informaation avulla. Tähän valmistajat ovatkin erityisesti Yhdysvalloissa vedonneet, ja pyrkineet liikesalaisuuksien varjolla estämään kuluttajia ja huoltoliikkeitä saamasta korjausinformaatiota haltuunsa.¹⁴³ Mikäli laitteen valmistaja voisi vedota liikesalaisuuteen suojatakseen ja salatakseen korjaukseen liittyvää ja korjaamiseksi tarvittavaa informaatiota, vesittyisi oikeus korjaamiseen.

Suurin osa digitaalisista laitteista sisältää ohjelmiston, ja laitteen korjaaminen saattaa vaatia muun muassa ohjelmiston muuttamista tai korjaamista. Ohjelmistoon ja sen korjaamiseen liittyvät tiedot voivat olla välttämättömiä, jotta laitteen korjaaminen olisi mahdollista. Ohjelmistojen tekijät saattavat kuitenkin asettaa esteitä korjaustoiminnalle. Kuten todettua, ohjelmistoa voi saada suojaa tekijänoikeuden nojalla. Tietokoneohjelmadirektiivin 5(1) artiklan mukaan jollei toisin nimenomaisesti ole sovittu, tietokoneohjelman laillisesti hankkinut henkilö voi muuttaa ohjelmaa esimerkiksi virheiden korjaamiseksi. Tietokoneohjelmia koskevissa tekijänoikeussäännöksissä suojaa saavan teoksen korjaamiseen suhtaudutaan siis ilmeisen hyväksyvästi. Myös EUT:n oikeuskäytännössä tietokoneohjelman muuttamisen on katsottu olevan sallittua ohjelman korjaamiseksi.¹⁴⁴ Ohjelmiston korjaamiseen ryhtymiseksi on kuitenkin ensin päästävä käsiksi ohjelmistoon, jotta ohjelmistossa olevat viat on mahdollista löytää ja tunnistaa. Laitteohjelmistot on kuitenkin usein suojattu teknisten suojakeinojen (TPM) avulla. Vaikka tietokoneohjelmien korjaaminen onkin tekijänoikeuden estämättä sallittua, teknisten lukkojen ja suojakeinojen rikkominen tai kiertäminen on kiellettyä, ja saattaa johtaa jopa rangaistukseen. Tietokoneohjelmadirektiivissä kielletään teknisten suojakeinojen rikkomiseen tarkoitettujen työkalujen levittäminen ja niiden hallussapito

---

¹⁴¹ *Syrjänen*, IPR info 2016.

¹⁴² *Haarmann* 2014, s. 456.

¹⁴³ *Grinvald ja Tur-Sinai*, *Fordham Law Review*, Vol. 88. 2019, s. 122.

¹⁴⁴ Ks. esim. asia C-13/20, *Top System SA v. Belgian valtio*, tuomio 6.10.2021, EU:C:2021:811. Asia koskee tietokoneohjelmien oikeudellisesta suojasta annetun neuvoston direktiivin 91/250/ETY 5(1) artiklan tulkintaa. Direktiivi on nyttemmin korvattu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivillä 2009/24/EY tietokoneohjelmien oikeudellisesta suojasta. Sekä uuden että vanhan tietokoneohjelmadirektiivin 5(1) artiklat ovat kuitenkin sisällöltään samat.

kaupallisiin tarkoituksiin, mikä tosiasiallisesti estää itsenäisten huoltoliikkeiden mahdollisuudet korjata digitaalisten laitteita.¹⁴⁵

Valmistajat ovat yrittäneet vedota myös korjausmanuaalien tekijänoikeuden suojaan pitääkseen manuaalit itsellään ja estääkseen niiden levittämisen.¹⁴⁶ Korjausmanuaalit voivat yleensä saada tekijänoikeussuojaa kirjallisina teoksina, sillä tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan tekijänoikeuden kohteena voi olla muun muassa selittävä kirjallinen esitys. Uudet ekosuunnitteluasetukset kuitenkin edellyttävät, että valmistajien on pidettävä korjausmanuaalit muun muassa itsenäisten huoltoliikkeiden saatavilla. Kun teoskappale ensimmäisen kerran myydään tai pysyvästi luovutetaan toiselle Euroopan talousalueella, tekijänoikeuden suoja raukeaa, ja kappaletta saa levittää edelleen ilman tekijän erillistä lupaa. Siispä korjausmanuaalit ovat korjauttamislainsäädännön seurauksena helpposti saatavilla. Sen sijaan esimerkiksi mobiililaitteiden valmistajien ei toistaiseksi tarvitse pitää korjausmanuaaleja kaikkien tahojen saatavilla. Korjauttamisoikeuden laajentaminen mobiililaitteisiin ja muihin tuoteryhmiin poistaisikin tekijänoikeusongelman, joka mahdollisesti saattaa estää joidenkin korjausten tekemisen.

EU:ssa korjauttamisoikeuskeskustelussa immateriaalioikeuskysymyksiin ei ole otettu laajamittaisesti kantaa, ja toistaiseksi immateriaalioikeuksien ja korjauttamisoikeuden välinen suhde onkin vielä epäselvä. Vasta right to repair -lainsäädännön laajentuessa todennäköisesti selkenee, kuinka korjauttamisoikeus tosiasiallisesti vaikuttaa tuotteiden immateriaalioikeuksien suojaan ja suojausmahdollisuuksiin, ja toisaalta kuinka immateriaalioikeuksien suojaaminen vaikuttaa korjauttamisoikeuteen. Sekä EU:n että kansallisten tuomioistuinten eteen tulee tulevaisuudessa kysymyksiä, joissa korjauttamisoikeuden ja immateriaalioikeuksien suojan välistä rajaa on tarkasteltava tarkemmin käytännön tapausten näkökulmasta. Kiertotalouden kannalta on tietenkin toivottavaa, että tuomioistuimet uskaltaisivat näissä ratkaisuisaan painottaa kestäväysnäkökulmaa yksinoikeuksien suojan painottamisen sijaan.

4.3.2 Right to repair ja hyödyllisyysteoria

Kuten todettua, valmistajat ovat pyrkineet estämään korjauttamisoikeuden laajentumisen vetoamalla immateriaalioikeuksiinsa, ja esimerkiksi argumentoimalla, että laaja korjauttamisoikeus saattaisi vähentää innovointia ja siten hidastaa yhteiskunnan kehitystä. Käyttäjän oikeus korjata

---

¹⁴⁵ Repair.eu, 2022.

¹⁴⁶ Euroopan komissio 2016, s. 30.

omistamansa laite on kuitenkin mahdollista oikeuttaa samojen perusteluiden avulla kuin immateriaalioikeudetkin. Keskeinen immateriaalioikeudet oikeuttava taloustieteen teoria, hyödyllisyysteoria, tavoittelee yhteiskunnan kokonaisedun maksimointia. Hyödyllisyysteorian mukaan immateriaalioikeuksilla on merkittävä rooli kehityksen edistäjänä, sillä immateriaalioikeudet toimivat kannustimena uusien keksintöjen kehittämiseen ja teosten luomiseen. Jotta yhteiskunnan kokonaisyhyöty olisi maksimaalinen, ei riitä, että tuotteita ja palveluita kehitetään, vaan tuotteiden ja palvelujen tulee myös olla ihmisten saatavilla ja niiden tulee levitä laajasti, jotta keksinnöt ja teokset todella lisäävät ihmisten hyvinvointia. Right to repair -laki mahdollistaisi kuluttajille suuremman hyödyn heidän hankkimistaan tavaroista ja palveluista. Korjaamalla laitetta ja siten pidettävää sen käyttöikä, kuluttaja saisi enemmän hyötyä laitteestaan, mikä palvelisi myös hyödyllisyysteorian mukaista kokonaisyhyödyn ja maksimaalisen hyvinvoinnin tavoitetta. Right to repair -lainsäädäntö antaisi kuluttajille myös enemmän päätösvaltaa koskien heidän omistamiaan tuotteita.¹⁴⁷

Yksi immateriaalioikeuksiin liittyvien yksinoikeuksien merkittävimpiä tavoitteita on toimia kannustimena keksintöjen kehittämiseen ja innovointiin, ja näin turvata yhteiskunnan kehittyminen. Korjauttamisoikeus kannustaa käyttäjiä laitteisiin liittyvien innovaatioiden tekemiseen, mikä siis on yhteiskunnan kehityksen kannalta toivottavaa. Tuotteita ja palveluita käyttävät yritykset ja yksityishenkilöt voivat innovoida ja kehittää käyttämiään tuotteita ja palveluita sellaisiksi, että ne tyydyttävät heidän omat tarpeensa aikaisempaa paremmin. Tällaiset kuluttajien tekemät innovaatiot usein leviävät ihmisten keskuudessa, ja yritykset voivat hyödyntää tällaisia keksintöjä omissa tuotteissaan ja palveluissaan. Jotta kuluttajien tekemä innovointi voi ylipäänsä olla mahdollista, immateriaalioikeusjärjestelmän tulee jättää tilaa kokeiluille ja laitteiden kanssa puuhastelulle. Käyttäjien pitäisi siis voida myös esimerkiksi korjata tuotetta ilman pelkoa siitä, että näin toimimalla he syyllistyvät oikeudenloukkaukseen. Tuotetta korjatessaan käyttäjän on mahdollista keksiä keinoja parannella tai muuttaa tuotetta. Myös avoimet korjausmarkkinat lisäävät osaltaan innovointia, sillä korjaamot ja laitteita korjaavat yksityishenkilöt voivat keksiä uusia tapoja korjata laitteita, kehittää työkaluja sekä luoda ohjeita, vinkkejä ja työkalupakkeja laitteita käyttäville henkilöille. Käyttäjien tekninen ymmärrys ja osaaminen myös lisääntyvät, mikäli he korjaavat itse

---

¹⁴⁷ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 85–89.

laitteitaan. Henkisen pääoman ja osaamisen lisääntyminen lisäävät tuottavuutta ja hyödyttävät siten yhteiskuntaa.¹⁴⁸

Patenttioikeus myönnetään keksijälle ikään kuin kiitokseksi siitä, että hän paljastaa keksintönsä yhteiskunnalle ja siten osaltaan edistää yhteiskunnan kehitystä. Näin patentoitu keksintö saadaan yhteiskunnan hyödynnettäväksi. Patentinhaltijan ei kuitenkaan tarvitse julkistaa tietoja keksinnön korjaamiseen liittyen, vaan patenttihakemukseen vaaditaan ainoastaan keksinnön valmistamista koskevat tiedot. Jos kuluttajilla ja yksityisillä korjaamoilla olisi oikeus saada korjausinformaatiota laitteidensa korjaamiseksi, heille karttuisi myös laajemmat tiedot ja ymmärrys laitteesta ja sen ominaisuuksista, jolloin teknologista innovaatiota koskevan tiedon kulku yleisölle tehostuisi. Right to repair -oikeus voisi siis täydentää nykyisiä patentin julkistamissääntöjä edistämällä tiedon kulkua yleisölle.¹⁴⁹

Myös John Locken esittämä omaisuuden työteoria tukee korjauttamisoikeutta. Teorian mukaan jokaisella on oikeus työnsä hedelmiin, kunhan muille jää jäljelle ”tarpeeksi ja yhtä hyvää”, eikä työn tekijä tuhlaa resursseja ottamalla enempää kuin hän tarvitsee omaan käyttöönsä tai vaihdantaan. Jos laitteen valmistaja estää laitteen käyttäjää korjaamasta käyttäjän omistamaa laitetta, tuhlaa valmistaja resursseja, eikä toiminta siten ole linjassa teorian kanssa. Jos kuluttaja ei voi korjata laitetta, syntyy myös ylimääräistä jätettä, eikä täyttä hyötyä laitteesta saada.¹⁵⁰

Korjauttamisoikeuden laajentamiselle on siis vahvat perusteet, niin ympäristönäkökulmasta, kuin toisaalta myös immateriaalioikeuden kannaltakin. Laitteiden korjaaminen johtaa kulutuksen vähenemiseen, mikä on nyky-yhteiskunnassa erittäin toivottava kehityssuunta. Valmistajien immateriaalioikeuksista johtuvat yksinoikeudet eivät ulotu korjaamisesta määräämiseen saakka, ja korjaamisen estävä toiminta hyödyttää lähes yksinomaan vain valmistajia. Myös immateriaalioikeudellisten teorioiden voidaan tulkita puoltavan korjauttamisoikeuden laajentumista koskemaan kaikkia tavaroita ja laitteita. Viime vuosina alkanut, korjauttamisoikeutta koskevien lainsäädäntöhankkeiden määrän lisääntyminen onkin askel oikeaan suuntaan.

---

¹⁴⁸ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 89–91.

¹⁴⁹ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 91–93.

¹⁵⁰ *Grinvald ja Tur-Sinai*, Fordham Law Review, Vol. 88. 2019, s. 93–94.

5 Tuotteen uudelleenvalmistaminen ja tuote palveluna -malli

5.1 Uudelleenvalmistamiseen liittyvästä problematiikasta

Korjaamiseen liittyy siis useita ongelmia, sekä suoraan valmistajan immateriaalioikeuksista johdettujen yksinoikeuksien vuoksi, että valmistajien korjaamista estävien ja vaikeuttavien toimien takia. Korjaamisen lisäksi tuotteen uudelleenvalmistaminen on kiertotaloudessa keskeinen prosessi, jonka avulla materiaalin ja resurssien käyttöikä on mahdollista pidentää merkittävästi. Uudelleenvalmistamisella¹⁵¹ tarkoitetaan tuotteen uudelleenrakentamista alkuperäisen tuotteen vaatimusten mukaiseksi yhdistelemällä kierrätettyjä, korjattuja ja uusia osia keskenään.¹⁵² Käytetyt tuotteet ja puretut komponentit palautuvat uudelleen käyttöön uudelleenvalmistusprosessin avulla. Prosessi sisältää useita erilaisia työvaiheita, muun muassa tarkastuksen, purkamisen, puhdistuksen, kunnostuksen, uudelleen kokoamisen ja lopputestauksen.¹⁵³ Kyseessä on siis perusteellinen prosessi, josta lopputuloksena on uudenveroinen tai jopa parempi tuote, jonka tulee toimia vähintään yhtä hyvin kuin uusi tuote, ja jolle annetaan myös uutta tuotetta vastaava takuu. Kuluttajan näkökulmasta uudelleenvalmistettu tuote vastaa siis uutta tuotetta.¹⁵⁴ Uudelleenvalmistettuun tuotteeseen tarvitaan luonnollisesti uutta tuotetta vähemmän resursseja ja energian kulutusta.¹⁵⁵ Uudelleenvalmistajana voi toimia tuotteen alkuperäinen valmistaja, joka uusien tuotteiden lisäksi valmistaa tuotteita myös käytetyistä tuotteista saatavista kierrätysmateriaaleista. Uudelleenvalmistaja voi olla myös alkuperäisen valmistajan lisensoima sopimusvalmistaja. Lisensoidut valmistajat saavat usein teknistä tukea ja tarvittavia varaosia alkuperäiseltä valmistajalta. Lisäksi markkinoilla toimii itsenäisiä valmistajia, jotka uudelleenvalmistavat muiden valmistajien tuotteita ilman lisenssiä tai teknistä tukea, ja myyvät näitä tuotteita suoraan jälkimarkkinoille.

Myös uudelleenvalmistamiseen liittyy muutamia immateriaalioikeudellisia kysymyksiä, erityisesti jos uudelleenvalmistuksen tekee jokin muu taho kuin alkuperäinen laitevalmistaja. Alkuperäisten laitevalmistajien näkökulmasta laitteen uudelleenvalmistus talon sisällä on tapa suojata yrityksen immateriaalioikeuksia, sillä lisensoidulle sopimusvalmistajalle immateriaalioikeuksiin ja liikesalaisuuksiin liittyviä tietoja on pääsääntöisesti tarpeen luovuttaa, jotta sopimusvalmistaja

---

¹⁵¹ Engl. remanufacturing.

¹⁵² Johnson, McCarthy *Journal of Engineering and Technology Management* 34, 9–28, 2014, s. 10.

¹⁵³ Uudelleenvalmistaminen eroaa kierrättämisestä siinä, että uudelleenvalmistamisessa tuotteen muoto säilytetään, kun taas kierrättäessä tuotteen materiaali käsitellään uudelleen uuden muodon saavuttamiseksi.

¹⁵⁴ What is Remanufacturing? remanufacturing.eu.

¹⁵⁵ Okorie *et al.* 2021, s. 95–97.

kykenee uudelleenvalmistamaan tuotteita. Jos sopimusvalmistaja purkaa rikkoutuneen laitteen uudelleenvalmistukseensa sen, tuotteen sisäiset, mahdollisesti piilotetut komponentit paljastuvat, mikä lisää valmistajan immateriaalioikeudellisia riskejä. Alkuperäinen valmistaja ja sopimusvalmistaja sopivat kuitenkin sopimuksella lisensoinnin ehdoista, ja tämänkaltaiset sopimussuhteet sisältävät lähes poikkeuksetta määräyksiä muun muassa salassapitoa koskien. Tavanomaisessa salassapitosopimuksessa yleensä sovitaan, ettei sopimusvalmistaja saa paljastaa liikesalaisuuksia tai muuta alkuperäiseltä valmistajalta saamiensa tietoja kolmannelle osapuolelle taikka hyödyntää niitä muussa kuin sopimuksen täyttämistarkoituksessa.

Sen sijaan itsenäisten uudelleenvalmistajien rooli uudelleenvalmistusmarkkinoilla on huomattavasti epäselvempi. Itsenäisten uudelleenvalmistajien osalta saavuttamattomissa olevat liikesalaisuudet ja patentit, joihin uudelleenvalmistajalla ei ole lisenssiä, rajoittavat tuotteiden purkamista, materiaalien kierrätystä ja uudelleenvalmistusta. Valmistustekniikoita koskevat liikesalaisuudet ovat usein tarpeellisia tuotteiden asianmukaista uudelleenvalmistusta varten, sillä uudelleenvalmistetun tuotteen on vastattava alkuperäistä tuotetta. Jos uudelleenvalmistuksen kohteena on patentoitu tuote, herää kysymys myös itsenäisen uudelleenvalmistajan oikeudesta valmistaa tuotetta ylipäättään. Oikeudenhaltijan oikeus määrätä yksittäisen tuotekappaleen käytöstä raukeaa myynnin seurauksena, joten käytetyn tuotteen korjaaminen on tietyissä määrin sallittua, kuten aikaisemmin todettua. Oikeudenhaltijan yksinoikeus valmistaa tuotetta ei kuitenkaan sammu, ja tuotteiden uudelleenvalmistamisen laillisuus onkin yksittäistapauksittain arvioitava kysymys, jossa tarkastelun kohteena on valmistamisen ja korjaamisen välinen rajanveto, jota on käsitelty aikaisemmin kappaleessa 3.1. Lähtökohtaisesti uudelleenvalmistamisessa on kyse selvästi korjaamista laajemmasta toiminnasta, jonka tarkoituksena on nimenomaisesti pidentää tuotteen käyttöikää merkittävästi sen normaaliin käyttöikään verrattuna. Tapauksessa, jossa esimerkiksi puhelin kierrätetään tai kunnostetaan ja myydään uudelleen, herää kysymys myös siitä, täytyykö uudelleenvalmistajan maksaa lisenssimaksuja puhelimen sisältämän teknologian immateriaalioikeuksien omistajalle?¹⁵⁶ Myös itsenäisen uudelleenvalmistajan suorittama tavaramerkityn tuotteen uudelleenvalmistaminen herättää epäselvyyksiä. Alkuperäisen valmistajan tavaramerkin käyttö sellaisessa uudelleenvalmistetussa tuotteessa, joka ei ole enää alkuperäisen valmistajan valmistama, on kyseenalaista, vaikka tuotteesta tuleekin uudelleenvalmistuksen seurauksena alkuperäistä tuotetta

---

¹⁵⁶ *Eppinger et al.*, *Current Opinion in Environmental Sustainability* 2021, Vol. 49, s. 118–122.

vastaava ja se sisältää alkuperäisiä materiaaleja.¹⁵⁷ Tavaramerkin funktio, kuten todettua, on antaa kuluttajille tietoa tuotteen alkuperästä. Onkin mahdollista, että koska uudelleenvalmistettu tuote ei ole alkuperäisen valmistajan valmistama, alkuperäisen valmistajan tavaramerkki tuotteessa voisi johtaa kuluttajia harhaan.

Uudelleenvalmistamisen ja korjaamisen ohella myös materiaalien uusiokäyttö on tärkeä osa kiertotaloutta, mutta voiko tavaramerkillä suojatun tuotteen materiaalia kierrättää? Upcyclingilla¹⁵⁸ tarkoitetaan hyödyttömäksi tulleen materiaalin muuntamista sellaiseen uuteen muotoon, jolla on materiaalin aikaisempaa muotoa suurempi arvo tai parempi laatu.¹⁵⁹ Esimerkiksi käytetyistä Coca-Cola-tölkeistä voidaan valmistaa pöytälamppu tai pullonkorkeista kaulakoru. Tällaisissa tapauksissa juuri tuotteen tavaramerkki usein vetoaa kuluttajaan, ei niinkään tuotteen alkuperän ilmaisijana, vaan tyyliseikkana ja osoituksena kierrätyksestä. Alkuperää koskevan erehdyksen vaara on yleensä upcycling-tapauksissa melko pieni. Tavaramerkin haltijalla on kuitenkin potentiaalia menestyä väitteessä, jonka mukaan kyse olisi esimerkiksi laajennetun tavaramerkkisuojan loukkauksesta.¹⁶⁰ Tuomioistuimien saattaisi siis helpostikin päätyä ratkaisuun, jonka mukaan tavaramerkinhaltijalla on oikeus vastustaa tavaramerkin käyttöä erityisesti tapauksessa, jossa tavaran kuntoa on muutettu sen jälkeen, kun se on saatettu markkinoille. EUT on muun muassa todennut, että tapauksessa, jossa kolmas osapuoli pyrkii hyötymään tavaramerkin tunnettavuudesta kulkemalla sen vannedessä suorittamatta minkäänlaista rahallista vastiketta tavaramerkin hyödyntämisestä, kyse on tavaramerkin erottamiskyvyn ja maineen epäoikeutetusta hyväksikäyttämisestä.¹⁶¹ Upcycling-tapauksissa on siis suuri riski tavaramerkkioikeuden loukkaukseen, mikäli tavaramerkinhaltijalta ei pyydetä tai saada lupaa tavaramerkin hyödyntämiseen.¹⁶² Loukkaukseen syyllistymisen uhka on

---

¹⁵⁷ Karvonen, et al. 2015, s. 29.

¹⁵⁸ Termille ei ole toistaiseksi laajasti käytössä olevaa suomenkielistä käännöstä.

¹⁵⁹ Ks. esim. Cambridge Dictionary. Upcycling eroaa kierrättämisestä (engl. recycling) siinä, että upcyclingissa jättemateriaali käytetään lähes sellaisenaan uuteen tuotteeseen, usein luovalla tavalla, kun taas kierrätettäessä materiaalia täytyy ensin muunnella jollakin tavalla, jotta se on mahdollista käyttää uudelleen.

¹⁶⁰ Tavaramerkkidirektiivin (2015/2436) 10.2 artiklan mukaan *tavaramerkin haltijalla on oikeus estää kaikkia kolmansia osapuolia ilman hänen suostumustaan käyttämästä elinkeinotoiminnassa mitään merkkiä tavaroita tai palveluja varten, jos -- merkki on sama tai samankaltainen kuin tavaramerkki riippumatta siitä, käytetäänkö sitä sellaisia tavaroita tai palveluja varten, jotka ovat samoja, samankaltaisia tai ei-samankaltaisia kuin ne, joita varten tavaramerkki on rekisteröity*, kun viimeksi mainittu tavaramerkki on laajalti tunnettu kyseisessä jäsenvaltiossa ja *kun merkin aiheeton käyttö merkitsee epäoikeudenmukaisen edun saamista tavaramerkin erottamiskyvystä tai maineesta* taikka on haitaksi tavaramerkin erottamiskyvylle tai maineelle. (Kursivointi lisätty).

¹⁶¹ Tuomio asiassa C-487/07, L'Oréal SA, Lancome parfums et beauté & Cie SNC, ja Laboratoire Garnier & Cie v. Bellure NV, Malaika Investments Ltd, ja Starion International Ltd, EU:C:2009:378, tuomiokohta 49.

¹⁶² Pihlajarinne, Ympäristöjuridiikka 3/2021, s. 33–34.

kierrättämisen ja kiertotalouden näkökulmasta tietenkin harmillinen, ja epäilemättä vähentää kiinnostusta upcycling-toimintaan. On kuitenkin huomattava, että tavaramerkkiloukkauksen mahdollisuus koskee ainoastaan tilanteita, joissa uusia tuotteita tehdään kierrätysmateriaalista ammattimaisesti; yksityishenkilö voi sen sijaan huoletta valmistaa esimerkiksi virvoitusjuomatölkeistä heli-lehatun.

Myös tekijänoikeus saattaa estää kierrätysmateriaalin käytön uusien tuotteiden valmistamisessa. Tekijänoikeusneuvosto otti lausunnossaan 2021:9 kantaa tapaukseen, jossa taiteilija valmisti rikkonäisistä posliiniastioista ja lasista koruja. Posliini ja lasi olivat peräisin Fiskars Oy:n omistamien Arabian, Iittalan ja Hackmanin tuotemerkkien astioista ja koriste-esineistä. Fiskars pyrki kieltämään astioidensa muuntelun koruiksi kaupallisessa tarkoituksessa. Tekijänoikeusneuvoston lausunnon mukaan astioiden kuvat nauttivat kuvataiteen teoksina tekijänoikeussuojaa, koska ne ovat omaperäisiä itsenäisen luomistyön tuloksia. Astioista tehtyjen korujen tekijänoikeusneuvosto katsoi tarkoittavan teoskappaleiden merkittävää muuntelua koristekuviokokonaisuuksien pirstoutumisen ja astioiden käyttötarkoituksen muuttamisen johdosta, mikä loukkaa tekijöiden respektioikeutta¹⁶³. Tekijänoikeuden raukeaminen ei tekijänoikeusneuvoston mukaan ulotu teoksesta tehtyihin muunnelmiin, sillä uusi esine ei enää ole se teoskappale, joka on tekijänoikeuden haltijan suostumuksella laskettu levitykseen. Kyse ei myöskään ollut sallitusta vapaasta muuttamisesta, koska koruissa oli hyödynnetty tekijänoikeuden suojaamia astioiden kuvioita sellaisinaan. Ainoastaan yhden tekijänoikeusneuvoston jäsenen esittämä eriävä mielipide ratkaisusta ottaa kantaa kiertotalousnäkökulmaan. Jäsenen mukaan kestävän kehityksen periaatteen mukaisesti astioiden sirpaleiden uusi käyttötarkoitus tulisi sallia, ja uusi käyttötarkoitus koruina ei poista astioiden levitysoikeuden sammumista. Sen sijaan tekijänoikeusneuvoston ratkaisu ei ota kantaa kiertotalouteen ja rikkoutuneiden astioiden materiaalin uusiokäyttöön, mikä osoittaa immateriaalioikeuksien tulkinnan ympäristön näkökulmasta olevan viranomaisille ja toimielimille vielä haastavaa ja tuntematonta.

---

¹⁶³ Respektioikeudella viitataan tekijänoikeuslain 3.2 §:ssä olevaan määräykseen, jonka mukaan teosta ei saa muuttaa siten, että se loukkaa tekijän taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta.

5.2 Product-Service System eli tuote palveluna -malli

5.2.1 PSS konseptina

Kuluttajalla, itsenäisellä huoltoliikkeellä tai itsenäisellä uudelleenvalmistajalla ei siis aina ole mahdollisuuksia toimia kiertotalouden näkökulmasta kaikkein kestävimällä tavalla. Sen sijaan laitevalmistajalla on oikeus ja usein myös paras mahdollisuus rikkoutuneiden tuotteiden korjaamiseen ja uudelleenvalmistamiseen. Vaihtoehtona itsenäiselle korjaamiselle ja uudelleenvalmistamiselle voidaan pitää liiketoimintamallia, jossa valmistaja korjaa rikkoutuneet ja huoltoa vaativat tuotteet, ja hyödyntää rikkoutuneiden tuotteiden materiaalit tuotteen uudelleenvalmistusprosessissa. Tuote palveluna -malli, eli Product-Service System, toiselta nimitykseltään Product as a Service¹⁶⁴, on palvelumalli, jossa tavaran tai laitteen lisäksi tarjotaan sen huoltopalvelu ja tavaran rikkoutuessa myös vaihtaminen uuteen laitteeseen. Tuotteen valmistaja siis vastaa laitteen huollosta ja mahdollisesta korjaamisesta, joko itse, tai lisensoimalla kolmannen osapuolen huoltamaan ja korjaamaan laitteita. Rikkoutunut tai käyttämättömäksi jäänyt laite palautetaan valmistajalle tai lisensoidulle uudelleenvalmistajalle, jolla on pääsääntöisesti valmiudet korjata tai uudelleenvalmistaa laite. Product-Service Systemille ei ole olemassa yhtä yhtenäistä määritelmää, mutta Montin vuonna 2002 esittämä määritelmä vaikuttaisi olevan yleisimmin hyväksytty, ja sisältävän palvelumallin tärkeimmät elementit. Montin mukaan PSS on tuotteesta, palvelusta, tukiverkosta ja infrastruktuurista koostuva systeemi, jonka on tarkoitus olla kilpailukykyinen, ympäristöystävällisempi ja kuluttajan tarpeisiin vastaava vaihtoehto perinteiselle tuotteen myynnille.¹⁶⁵ Puhtaassa PSS-mallissa tuotetta tarjotaan tilauspohjaisesti, eli kuluttaja ikään kuin tilaa tavaraa ja maksaa siitä toistuvia maksuja, esimerkiksi kuukausittain tai vuosittain. Tuotteen omistus ei siis missään vaiheessa siirry asiakkaalle, vaan valmistaja säilyttää omistusoikeutensa tuotteeseen. Tuotteen elinkaaren näkökulmasta PSS-malli kattaa vaiheet tuotekehityksestä, valmistuksesta, jakelusta ja käytöstä, uudelleenvalmistuksesta ja uudelleenkäytöstä, loppusijoitukseen ja kierrätykseen.¹⁶⁶ Valmistajan ja kuluttajan lisäksi toimitusketjuun voi kuulua myös muun muassa rahoitusyhtiö, lisensoitu tuotteen

---

¹⁶⁴ Termi Product-Service System tuli tunnetuksi 2000-luvun alkupuolella. Viime vuosina termi Product as a Service eli PaaS on tullut näkyvämmäksi liiketoiminnassa, mahdollisesti muiden as-a-Service-palveluiden suosion vuoksi. Lyhenne PaaS on kuitenkin hieman harhaanjohtava, sillä PaaS tunnetaan paremmin lyhenteenä Platform as a Service-mallille. Siksi käytänkin tässä tutkielmassa termiä PSS PaaS:n sijaan. Ks. lisää tietoa termistä esimerkiksi *Rombouts*, Firmhouse.com 2020.

¹⁶⁵ Mont, 2002.

¹⁶⁶ Kuo et al, Resources, Conservation and Recycling, Vol. 146, 2019, s. 2.

uudelleenvalmistaja sekä PSS-alustan tarjoaja, joka huolehtii muun muassa datan keräämisestä ja analysoimisesta sekä alustan turvallisuudesta.¹⁶⁷

PSS-liiketoimintamallin avulla asiakkaalle saadaan luotua enemmän arvoa kuin perinteisellä tuotteiden myynnillä olisi mahdollista, sillä mallissa yhdistyvät aineellinen tavara ja aineeton palvelu, jotka yhdessä tyydyttävät asiakkaan tarpeen. Keskeinen idea palvelumallin takana on, etteivät kuluttajat tarvitse varsinaisesti itse tuotetta, vaan ainoastaan sen hyödyn, jonka tuote tarjoaa. Asiakas saa tuotteeseen uudet toiminnot ja ominaisuudet osana palvelua, joko päivitysten kautta tai kokonaan uuden tuotteen muodossa. Asiakkaan ei siis tarvitse hankkia erikseen uusimpia laitteita saadakseen käyttöönsä uutta teknologiaa ja uusia toimintoja. Merkittävä osa tuotteen arvosta syntyykin nykyään muun muassa siihen liittyvistä immateriaalioikeuksista, tekniikan kehityksestä, muotoilusta ja brändistä, eikä enää ainoastaan tuotteesta irtaimena omaisuutensa ja sen valmistukseen käytetyistä resursseista.¹⁶⁸

Erilaisia PSS-malleja on kolme: käyttöorientoitunut palvelu, tuoteorientoitunut palvelu ja tulsoorientoitunut palvelu. Käyttöorientoituneessa palvelumallissa, joka on PSS:n puhtain muoto, tuote on keskeisessä osassa, mutta se pysyy palveluntarjoajan omistuksessa ja sitä saatetaan tarjota useammalle kuluttajalle samanaikaisesti. Tässä palvelumallissa kyse voi olla leasingista, jossa rahoitusyhtiö ostaa tuotteen valmistajalta, ja kuluttaja tekee rahoitusyhtiön kanssa leasing sopimuksen, joka oikeuttaa kuluttajaa käyttämään tuotetta. Käyttöorientoitunut palvelumalli pitää sisällään leasingin lisäksi myös tuotteen vuokrauksen, jakamisen ja yhteiskäytön. Tuoteorientoituneessa palvelussa sen sijaan tuotteen omistus siirtyy käyttäjälle, ja tuotteen korjausta ja huoltoa tarjotaan lisäpalveluna. Tulsoorientoituneella palvelulla taas tarkoitetaan palvelua, joka korvaa tuotteen kokonaan. Tällaisessa palvelumallissa kuluttaja ja valmistaja sopivat lopputuloksesta, eivät ennalta määritetystä tuotteesta. Esimerkiksi kuluttaja voi ostaa kotiinsa siivouspalvelun sen sijaan, että ostaisi itselleen erilaisia siivousvälineitä ja siivoaisi itse.

Olennaista PSS-mallissa on, että kuluttaja palauttaa hajonneen tai tarpeettomaksi jääneen tuotteen alkuperäiselle valmistajalle tai sovitulle uudelleenvalmistajalle hävittämisen sijaan. Käyttöorientoituneessa palvelumallissa, jossa tuotteen omistus ei siirry käyttäjälle, itsenäisten uudelleenvalmistajien rooli jää kuitenkin ilmeisen pieneksi. Tuotteen alkuperäisen valmistajan säilyttäessä

---

¹⁶⁷ Esimerkiksi suomalainen 3stepIT tarjoaa IT-laitteita PSS-liiketoimintamallin mukaisesti. Ks. fi.3stepit.com.

¹⁶⁸ *Mont*, Journal of Cleaner Production 10 (2002) s. 238.

omistusoikeutensa tuotteeseen, ei kuluttajalla ole oikeutta palauttaa tuotetta kolmannelle taholle korjattavaksi tai uudelleenvalmistettavaksi ilman valmistajan lupaa. Siispä vaikka PSS-palvelua tarjoava laitevalmistaja ei uudelleenvalmistaisi tuotteitaan, ei kuluttaja voi oma-aloitteisesti etsiä itsenäistä uudelleenvalmistajaa valmistamaan tuotetta. Alkuperäisellä valmistajalla on kuitenkin kannustimia vähintään kierrättää ja uudelleenkäyttää tuotteidensa raaka-aineita, jos se vain on käytettävissä olevien resurssien puitteissa mahdollista. Leasing-pohjaisiin sopimuksiin pohjautuvissa liiketoimintamalleissa tuotteet myös palautuvat todennäköisemmin kunnostettavaksi ja uudelleenvalmistettavaksi kuin lineaarisessa myyntimallissa, ja niiden kestävyys on todennäköisemmin optimoitu tätä tarkoitusta silmällä pitäen.¹⁶⁹

Valmistajat kykenevät ennustamaan palautettavissa tuotteissa olevia mahdollisia vioittuneita, huoltoa vaativia osia tarkastelemalla saatavilla olevaa dataa tuotteiden aikaisemmista korjauksista. Tällöin valmistajat osaavat paremmin varautua siihen, milloin laite heille palautetaan, ja mitä mahdollisia varaosia tai korjaustoimenpiteitä laite tarvitsee.¹⁷⁰ Esineiden internet, sensortechnologia, henkilökohtaiset matkapuhelimet, data-analytiikka ja pilvipalvelut mahdollistavat PSS:n vielä laajemman ja monialaisemman hyödyntämisen. Alustan tarjoajat keräävät ja analysoivat sensoreiden avulla saatavaa dataa. PSS-palvelun tarjoajat voivat seurata sensoreiden avulla tuotteidensa kuntoa ja käyttöä, ja hyödyntää informaatiota löytääkseen mahdollisia ongelmia tai tilaisuuksia tarjota käyttäjälle uusia tuotteita tai palveluita.¹⁷¹ Dataa analysoimalla PSS-alustan tarjoajat tai mahdolliset uudelleenvalmistajat kykenevät tarjoamaan alkuperäisten tuotteiden valmistajille lisäarvoa tuovia palveluita tuotteisiin, ja esimerkiksi tiedot yleisimmin vaurioituneista osista, tuotteen kestävydestä ja yleisimmin ilmenevistä virheistä saadaan tuotevalmistajan tietoon.¹⁷² Laitteen käyttöhistoria on tärkeä olla uudelleenvalmistajan tiedossa, jotta kunnostus voidaan tehdä mahdollisimman tehokkaasti.¹⁷³ Valmistaja taas voi hyödyntää informaatiota toimivampien, mutta myös kestävämpien ja ympäristöystävällisempien tuotteiden suunnitteluun.

---

¹⁶⁹ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 19.

¹⁷⁰ Priyono, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 2017-10(2) s. 333.

¹⁷¹ Essex, Techtargget.com 2018.

¹⁷² Priyono, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 2017-10(2) s. 342.

¹⁷³ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 19.

5.2.2 Product-Service Systemin eduista ja ongelmakohdista

Product-Service Systemissä ajatuksena on siis se, että tavaran tai laitteen elinkaaren aikana useammalla kuin yhdellä käyttäjällä on mahdollisuus käyttää tavaraa, tai yksi käyttäjä voi käyttää samaa, kunnostettua tavaraa sen tavanomaista elinkaarta pidemmän ajan. Tällöin samaan kysyntään pystytään vastaamaan pienemmällä määrällä tavaroita, eli uusien tavaroiden tuotantoa voidaan vähentää. Resurssien tarve siten pienenee yhtä käyttäjää kohden, ja samalla määrällä resursseja on mahdollista valmistaa tuotteita useammalle käyttäjälle.¹⁷⁴ Perinteisessä mallissa, jossa tavaran valmistaja myy tuotteita omistukseen, valmistaja saa enemmän voittoa, mitä useampia tuotteita hän myy, eli mitä suurempi tuotantovolyymi on. PSS:n kohdalla voiton ja tuotantovolyymien suhde ei kuitenkaan ole sama kuin perinteisessä mallissa, sillä valmistaja saa voittoa tuotteiden käytön myynnistä, ei tuotekappaleiden myynnistä. Tuotteiden valmistaminen useamman käyttäjän mahdollisimman pitkäaikaiseen käyttöön ei siis suoraan vähennä valmistajan voittoja. Valmistajien kannattaa valmistaa aiempaa kestävämpiä tuotteita, sillä he ovat palvelumallissa itse vastuussa tavaroiden huollosta ja korjauksesta. Pitkäikäinen tuote on myös mahdollista antaa tuotteen elinkaaren aikana entistä useamman tahon käyttöön, jolloin valmistaja saa tuotteestaan enemmän voittoa.¹⁷⁵

Toisaalta valmistajilla on myös kannustimia suunnitella tuotteensa helpommin korjattaviksi ja uudelleenvalmistettaviksi, sillä tuote, joka alun alkaenkin valmistetaan helposti korjattavaksi tai uudelleenvalmistettavaksi on helpommin ja halvemmin korjattavissa ja uudelleenvalmistettavissa kuin tuote, jota ei ole tällaiseen suunniteltu. Tuote voidaan suunnitella esimerkiksi helpommin purettavaksi, mikä vähentää osien vaurioitumista purkuprosessin aikana. Uudelleenvalmistusta voidaan helpottaa myös esimerkiksi siten, että tuotteiden materiaaleihin ei lisätä sellaisia aineita, jotka estävät niiden kierrättämisen tuotteiden elinkaaren lopussa.¹⁷⁶ PSS-malliin liittyvä data-analytiikka auttaa uudelleenvalmistajia ennustamaan paremmin sitä, milloin tuote rikkoutuu ja palautetaan uudelleenvalmistajalle, mikä mahdollistaa uudelleenvalmistusprosessin tehokkaamman toiminnan.¹⁷⁷

Kiertotalouden näkökulmasta nykyinen lineaarinen toimintamalli (valmista-käytä-heitä pois) hukkaa potentiaalista arvoa tuotannon materiaalitehokkuudessa, taloudellisesta toiminnasta syntyvän

---

¹⁷⁴ *Graham*, Productasaservice.net 2020.

¹⁷⁵ *Ballardini, Kaisto ja Similä*, Journal of Cleaner Production vol. 279, 10 January 2021, s. 5.

¹⁷⁶ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 4.

¹⁷⁷ *Priyono*, Journal of Industrial Engineering and Management, 2017-10(2) s. 343.

jätteen arvossa ja materiaalin kierrättämisessä liian matala-arvoisen kierron kautta. Tuotannossa käytetyt raaka-aineet tulisi saada hyödynnetyiksi lopputuotteissa nykyistä tehokkaammin niin, että mahdollisimman pieni osa raaka-aineista menisi tuotannossa hukkaan. Kulutuksen ja käytön jälkeen suuri osa materiaalista päätyy jätteeksi, vaikka jätteessä olisi edelleen sekä raaka-aine- että käyttöarvoa. Lisäksi tuotteita tulisi kierrättää uusiokäyttöä ja uudelleenvalmistamista varten, jotta kierrätys säilyttäisi suuremman osan tuotteen arvosta kuin tilanteessa, jossa ainoastaan raaka-aineet kierrätetään. Sitran selvityksen mukaan tuotteiden ja raaka-aineiden kiertoa voidaan edistää eri tavoin. Tuotteet tulisi valmistaa kestävämpään kauemmin ilman korjausta, ja kuluttajalle tulisi tarjota ylläpitopalveluita, jotta tuote pysyisi mahdollisimman kauan saman omistajan käytössä. Lisäksi tuotteiden jälleenmyyntiä pitäisi edistää, ja kun tuote on tullut elinkaarensa päähän, tuote tulisi uudistaa tai uudelleenvalmistaa myytäväksi. Lopulta tuotteiden materiaali tulisi kierrättää uusiokäyttöön, ja materiaalit tulisi suunnitella alun alkaenkin mahdollisimman helposti kierrätettäväksi ja lajiteltaviksi. Kun materiaalia ei ole enää mahdollista hyödyntää alkuperäisellä sektorilla, materiaali ja osat tulisi ottaa osaksi toista arvoketjua. Lisäksi jäte tulisi poistaa jo tuotteen suunnitteluvaiheessa, sillä jätettä ei synny, jos tuotteet ja palvelut on jo lähtökohtaisesti suunniteltu uudelleen käytettäväksi, uudelleenvalmistettaviksi tai kierrätettäväksi.¹⁷⁸ Osa valmistajista, muun muassa rakennus- ja metsä- ja maatalouskoneita valmistavat Caterpillar ja John Deere, ovat ryhtyneet kehittämään omia Reman-konseptejaan¹⁷⁹. Reman-konseptilla tarkoitetaan valmistajan omaa tehdaskunnostettujen käytettyjen laitteiden tai varaosien sarjaa, jota valmistaja voi tarjota uusien, alkuperäisten laitesarjojen rinnalla. Nämä valmistajat ovat valmistaneet tuotteensa uudelleenvalmistusta silmällä pitäen helposti purettaviksi ja korjattaviksi. Leasing-pohjaisten sopimusten avulla valmistajat pystyvät myös varmistamaan, että tuotteet palautuvat takaisin kunnostettaviksi ja uudelleenvalmistettaviksi¹⁸⁰ PSS-mallissa yhdistyvät siis jopa kolme erilaista kiertotalouden liiketoimintamallia: palvelun tarjoaminen tuotteen sijaan, tuotteen elinkaaren pidentäminen ja tuotteen kiertoon palauttaminen käytön jälkeen.

PSS-malli tuo yrityksille mahdollisuuksia uusiin innovaatioihin ja markkinakehitykseen, ja voi lisätä yritystoiminnan tehokkuutta.¹⁸¹ Ympäristövaikutusten vähentäminen on yhä enenevässä määrin yrityksille myös kilpailuetu. Tavarankäytön hankkiminen palveluna on myös kuluttajalle edullisempi

¹⁷⁸ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 4.

¹⁷⁹ Reman on lyhenne englanninkielisestä sanasta Remanufacturing, suom. uudelleenvalmistus.

¹⁸⁰ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 19.

¹⁸¹ United Nations Environment Programme report.

ja riskittömämpi ratkaisu kuin oman henkilökohtaisen tavaran hankkiminen. Laajempi PSS-malliin siirtyminen hyödyttäisi myös yhteiskuntaa, sillä tavaran määrän vähentymisen seurauksena jätettä syntyisi kotitalous- ja teollisuussektorilla aikaisempaa vähemmän, jolloin muun muassa jätehuollon tarve vähenisi. Vaikka työpaikkojen määrä mahdollisesti vähenisi tuotantosektorilla, työpaikkojen määrä tulisi todennäköisesti kokonaisuudessaan lisääntymään palvelusektorin kasvavan kysynnän vuoksi. Uudet liiketoimintamallit, kuten PSS, luovat tuotevalmistajille uusia mahdollisuuksia. PSS:n etuina voidaan nähdä ympäristövaikutusten vähentymisen lisäksi myös positiivinen kulkuun henkisen omaisuuden ja markkina-arvon luomisessa. Monet yritykset ovat kehittäneet ja uudistaneet liiketoimintaprosessejaan voidakseen hyötyä uusien liiketoimintamallien mahdollisuuksista.¹⁸² Ympäristön kannalta kestävämmällä yritystoiminnalla on omat riskinsä, jotka yritysten olisi syytä huomioida omaa toimintaansa tarkastellessaan. Ympäristöllinen kestävyys on jatkuvasti entistä tärkeämpi ja ajankohtaisempi kysymys, ja sitä pyritäänkin edistämään muun muassa lainsäädännön keinoin. Yritysten tuleekin varautua käytäntöjen ja lakien muutoksiin, ja mitä kestävämpää liiketoimintaa jo valmiiksi on, sitä todennäköisemmin lakimuutokset eivät aiheuta yllättäviä ja radikaaleja muutostarpeita yrityksen omiin toimintatapoihin. Toinen ympäristön kannalta haitallista toimintaa harjoittavan yrityksen eteen mahdollisesti tuleva riskityyppi ovat vastuuriskit, jotka voivat ilmetä sijoittajien vaatiessa oikeusteitse korvauksia voiton menetyksistä, jotka ovat aiheutuneet yrityksen epäonnistumisesta ennakoita ja varautua ilmastonmuutoksen aiheuttamiin muutoksiin. Lisäksi yritysten on kiinnitettävä huomiota myös teknologian kehittymiseen, esimerkiksi fossiilisten polttoaineiden käytön oletettavaan vähentymiseen tulevaisuudessa.¹⁸³ Hyödyntämällä uusia, kiertotaloutta tukevia liiketoimintamalleja, yritysten on mahdollista välttää näiden riskien realisoituminen omalla kohdallaan.

PSS-malli ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti ympäristön kannalta omistussuhdetta parempi vaihtoehto, sillä myös siihen liittyy tiettyjä ongelmakohtia. Kun käyttäjä ei omista tavaraa eikä ole vastuussa sen huollosta ja korjauksesta, riskinä on, että käyttäjä käyttää tavaraa varomattomammin, kuin käyttäisi itse omistamaansa tavaraa. Tällöin on mahdollista, että tavara hajoaa jo ennen sen normaalin käyttöänsä päättymistä. Tätä voitaneen kuitenkin ehkäistä PSS-suhteeseen liittyvillä sopimuksilla, esimerkiksi omavastuuosuuksilla tai ehdolla, jonka mukaan ylimääräisestä huolimattomuudesta johtuva tavaran hajoaminen tulee korjata omakustanteisesti. Vaikka tavaran tuotannon

---

¹⁸² *Kuo, et al.*, Resources, Conservation and Recycling, Vol. 146, 2019, s. 4.

¹⁸³ *Cullen et al.* University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2019-02, s. 19–22.

määrää on tarkoitus vähentää PSS-mallin avulla, on myös mahdollista, että tavaran kysyntä itse asiassa lisääntyikin. Esimerkiksi sähköpotkulautojen määrä on kasvanut merkittävästi sen jälkeen, kun markkinoille tuli sähköpotkulautojen lyhytvuokrausta harjoittavia yrityksiä, eikä sähköpotkulautoa ole enää tarvinnut ostaa omaksi, mikäli sellaisella tahtoo ajaa. Kuluttajat ovat huomanneet, että vuokrattavat sähköpotkulaudat ovat kätevä keino liikkua kaupungilla, ja siksi sähköpotkulautoja valmistavien yritysten on pitänyt tuottaa merkittävästi enemmän potkulautoja, kuin mitä kansalaiset omaan omistukseensa olisivat hankkineet.¹⁸⁴ Tuotesuunnittelulla on kuitenkin merkittävä rooli kestävän PSS-järjestelmän kehittämisessä. Ympäristötietoisella suunnittelulla on mahdollista minimoida tuotteen negatiiviset ympäristövaikutukset koko sen käyttöiän ajalta, esimerkiksi hyödyntämällä valmistuksessa kierrätysmateriaaleja.¹⁸⁵

Vaikka PSS-mallin mukainen vuokraussuhde olisikin omistamista ympäristöystävällisempi ja usein myös vaivattomampi ja edullisempi vaihtoehto, sekä kuluttajat että yritykset perinteisesti mieluummin omistavat tuotteen kuin käyttävät toisen omistamaa tuotetta. Useimmissa oikeusjärjestelmissä on hyödyllisyysteorian mukaisesti hyväksytty, että vuokralleottajan oikeudet ovat heikommat kuin hyödykkeen omistajan oikeudet. Oikeus siirtää omistusoikeus toiselle nähdään kaikkein tärkeimpänä hyödykkeeseen liittyvänä oikeutena, ja oikeustaloustieteellisen näkökulman mukaan resurssien tehokkain käyttö saavutetaan, kun hyödykkeen omistusoikeuden siirtyessä uutta omistajaa sitoo mahdollisimman vähäinen määrä edellistä omistajaa velvoittaneita esineoikeuksia.¹⁸⁶ Jos vuokratun esineen omistusoikeus siirtyy, vuokralleottaja saattaa menettää käyttöoikeutensa tavaraan. Suomen oikeustilassa on tämän suhteen hieman epäselvyyksiä, saako vuokralleottaja jatkaa esineen hyödyntämistä, vai loppuuko oikeus esineen vaihtaessa omistajaa. Vuokralleottajan asema vuokralleantajan velkojiin nähden on myös heikko. Vaikka kyseessä olisi määräaikainen esineen vuokraussuhde, ei vuokraus välttämättä ole sitova velkojiin nähden. PSS-suhde aiheuttaa siis jossain määrin epävarmuustekijöitä vuokralleottajalle verrattuna siihen, että hän omistaisi esineen itse.

Laajamittaisempi siirtyminen kohti PSS-mallia edellyttäisikin kuluttajilta ja yrityksiltä kulttuurin muutosta omistuskeskeisestä toimintaympäristöstä palvelukeskeiseen ympäristöön. Tavaroiden omistaminen on historiallisesti ollut osoitus varallisuudesta ja elintasosta, ja yhä edelleen muun

---

¹⁸⁴ *Ballardini, Kaisto ja Similä*, Journal of Cleaner Production vol. 279, 10 January 2021, s. 5.

¹⁸⁵ *Kuo, et al*, Resources, Conservation and Recycling, Vol. 146, 2019, s. 4.

¹⁸⁶ *Vartiainen* 2020.

muassa sosiaalinen media ja kansainvälinen markkinointikoneisto piirtävät kuluttajille kuvaa ideaalista elämäntavasta, johon kuuluvat materian omistaminen ja mahdollisimman pitkälle viety helppous ja mukavuus.¹⁸⁷ Yhä nykyinenkin eurooppalainen oikeustila tukee mallia, jossa pääsy tuotteisiin ja palveluihin seuraa kulutuksesta ja omistuksesta, mikä ei ole linjassa jakamis- tai kiertotalouden tavoitteiden kanssa.¹⁸⁸ Oma ongelmansa on myös PSS:iin liittyvän säätelyn riittämättömyys useissa oikeusjärjestelmissä. Esimerkiksi Suomessa vuokrasuhteita sääntelee osin vuoden 1734 Kauppakaari (3/1734), vaikka se on paikoin hyvinkin vanhentunutta lainsäädäntöä. PSS-suhteista ei myöskään ole erityislainsäädäntöä lainkaan. Vaikka nykyinen lainsäädäntö mahdollistaakin PSS-mallin mukaisen toiminnan, epäselvä oikeustila saattaa vähentää mielenkiintoa PSS:iä kohtaan.¹⁸⁹

5.3 Product-Service System ja immateriaalioikeuksiin liittyvä problematiikka

PSS-palvelumalliin liittyy usein erilaisia immateriaalioikeuksia. Osana palvelumallia tarjottava tuote saattaa olla itsessään keksintö tai sisältää keksinnön, jota suojataan patentilla. Tarjottavaan tavaraan voi liittyä myös hyödyllisyysmalli, joka on patenttia halvempi ja nopeampi tapa saada keksintöön yksinoikeus. Hyödyllisyysmallista säädetään lailla hyödyllisyysmallioikeudesta (800/1991). Lisäksi PSS:nä tarjottava tuote tai palvelu voi olla suojattu tavaramerkillä. PSS-alustan sijaan saattaa saada suojaa tekijänoikeuslain nojalla. Immateriaalioikeuksien ohella yrityksillä on kannustimia suojata PSS-malliin liittyviä liikesalaisuuksiaan.

Product-Service System -mallissa tuotetta tarjotaan siis osana palvelua, eikä tuotteen omistusoikeus siirry käyttäjälle missään vaiheessa. Jotta oikeudenhaltijan immateriaalioikeuksista johtuvat yksinoikeudet voivat sammua, tulee tuotteen vaihtaa omistajaa. Patenttilain 3 §:n mukaan yksinoikeus ei käsitä Euroopan talousalueella patentinhaltijan suostumuksella vaihdantaan saatetun tuotteen hyväksikäyttöä. Vaihdantaan saattaminen tarkoittaa nimenomaan myyntiä, eli esimerkiksi vuokraamisessa ei ole kyse vaihdannassa. Koska PSS-mallissa tuotetta ei saateta vaihdantaan, oikeudenhaltijan yksinoikeudet eivät sammu, vaan oikeus tuotekappaleen käytön kontrollointiin pysyy oikeudenhaltijalla. Palvelun käyttäjällä ei siis ole oikeuden sammumiseen perustuvaa oikeutta myydä tuotetta eteenpäin, vuokrata sitä tai esimerkiksi korjata sitä itsenäisesti ilman

---

¹⁸⁷ United Nations Environment Programme report.

¹⁸⁸ Pihlajarinne ja Ballardini, *European Intellectual Property Review*, Vol. 42, no. 4, s.8.

¹⁸⁹ Ballardini, *Kaisto ja Similä*, *Journal of Cleaner Production* vol. 279, 10 January 2021, s. 5–6.

oikeudenhaltijan lupaa. Toisaalta jo omistusoikeuden puuttuminen estää kuluttajaa laillisesti myymästä tavaraa edelleen. PSS-mallin ollessa kyseessä kuluttajalla tuskin on edes syytä tai halua korjata laitettaan itse, sillä hän on hankkinut palvelun, johon laitteen korjaaminen ja huolto sisältyvät. Kun kuluttajalla ei ole tarvetta tai edes oikeutta korjata laitettaan itsenäisesti, valmistajan ei tarvitse huolehtia immateriaalioikeuksiensa ja liikesalaisuuksiensa tulemisesta ilmi. Kun alkuperäinen valmistaja itse valmistaa ja myy uudelleenvalmistettuja tuotteita, immateriaalioikeudet eivät aiheuta ongelmia tai epäselvyyksiä.

Kuten korjauttamisoikeuskeskustelustakin on ilmennyt, valmistajat pyrkivät suojaamaan immateriaalioikeuksiaan ja liikesalaisuuksiaan rajaamalla näitä koskevat tiedot mahdollisimman pienen joukon tietoon. Valmistajat ovatkin toisinaan haluttomia lisensoimaan korjauksia toisille valmistajille, jotta edes nämä eivät pääsisi käsiksi salattuihin komponentteihin tai prosesseihin.¹⁹⁰ Tämä on tietenkin ongelmallista tapauksissa, joissa valmistajat eivät myöskään itse ole halukkaita kierrättämään materiaaleja ja uudelleenvalmistamaan tuotteitaan, esimerkiksi resurssien vähyyden takia. Korjaus- ja uudelleenvalmistustoiminnan pakkolisensointia voidaan pitää mahdollisena ratkaisuna ongelmaan. Toinen vaihtoehto pakkolisensoinnille voisi olla taloudellisten kannustimien lisääminen, esimerkiksi veronalennukset, siten, että yritykset olisivat entistä halukkaampia lisensoimaan kestäviä teknologioitaan vapaaehtoisesti.¹⁹¹ Toisaalta valmistajalla saattaa nykyiselläänkin olla kannustimia paljastaa liikesalaisuuksiaan tai tuotteidensa sisältämiä komponentteja sopimusvalmistajalle, sillä tuotteiden valmistamisen ja teknologioiden hyödyntämisen lisensoimisessa on myös etunsa. Valmistaja hyötyy lisenssimaksuista taloudellisesti, samalla kun uudelleenvalmistamisesta aiheutuva taloudellinen taakka siirtyy lisenssivalmistajan kannettavaksi. Lisäksi valmistajalla on patenttioikeus myös lisenssivalmistajan valmistamiin, uudelleenvalmistettuihin tuotteisiin, siinä missä alkuperäisiinkin, kunhan uudelleenvalmistettu tuote toteuttaa patenttivaatimusten tunnusmerkit, joko sanamuodonmukaisesti tai vastaavasti.¹⁹² Lisäksi alkuperäisellä valmistajalla on mahdollisuus hinnoitella uudelleenvalmistajille myöntämänsä lisenssit niin, ettei uudelleenvalmistaja voi kannattavasti myydä uudelleenvalmistettuja, uudenveroisia tuotteita merkittävästi

---

¹⁹⁰ *Priyono*, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 2017-10(2) s. 342.

¹⁹¹ *Eppinger et al.*, *Current Opinion in Environmental Sustainability* 2021, Vol. 49, s. 120.

¹⁹² *Norrgård* 2009, s. 62.

alkuperäisiä tuotteita edullisemmin ja näin saavuttaa alkuperäistä valmistajaa parempaa markkina-asemaa.¹⁹³

Uudenlaiset palvelumallit, kuten PSS, eivät ratkaise sitä ongelmaa, että immateriaalioikeuslainsäädännössä ympäristöllistä kestävyyttä ei huomioida tarpeeksi. Uudet palvelumallit kuitenkin mahdollistavat kestävämmän liiketoiminnan ja talouskasvun saavuttamisen ilman, että immateriaalioikeuksiin liittyvät ongelmat nousevat korjaamisen, kierrättämisen ja uudelleenkäytön esteeksi. Vaikka PSS-mallia koskevaa sääntelyä ei vielä juurikaan ole, uudenlaisten liiketoimintamallien lisääntyminen tulee todennäköisesti jatkossa kiihtymään. Lainsäädäntö seuraa yhteiskunnan kehitystä, ja lainsäädännön muuttuminen kestävämpään suuntaan tapahtuneen ajan myötä sitten, kun markkinoilla on jo tunnistettavissa konkreettisia asioita ja tilanteita, joita on tarpeen alkaa säännellä.

5.4 PSS ja korjauttamisoikeus rinnakkaisina kiertotaloutta edistävinä ratkaisuin

Korjauttamisoikeus ja kierto- ja jakamistalouden toimintamallit tavoittelevat siis samaa päämäärää: kestävämpiä tuotteita ja vähäisempää resurssien kulutusta. Korjauttamisoikeudessa lähdetään liikkeelle siitä, että kuluttajat saavat korjata tuotteitaan valmistajan estämättä tai hankaloittamatta korjausprosessia. Product-Service System -palvelumallissa taas valmistaja huoltaa, korjaa ja uudelleenvalmistaa itse laitteet, joita se tarjoaa palvelun muodossa kuluttajille. Kumpikin ratkaisu johtaa kestävämpään kulutuksen tasoon ja pitkäikäisempiin tuotteisiin. Uusien lainsäädäntöhankkeiden ja siirtymisen kohti kiertotaloutta seurauksena korjauttamisoikeus tulee epäilemättä laajenemaan entisestään. Komission Kestävästä tuotteista normi -tiedonannon mukaan korjauttamisoikeus pyritään laajentamaan koskemaan lähes kaikkia digitaalisia laitteita vuoteen 2030 mennessä.¹⁹⁴ Lainsäädäntömuutosten voimaantulon jälkeen valmistajat eivät voi enää estää myymiensä laitteiden korjaamista EU:ssa, ja korjausmarkkinat tulevat laajenemaan. Myös PSS, samoin kuin muutkin kiertotalouden toimintamallit, tulee todennäköisesti yleistymään tulevina vuosina. Resurssien jatkuvasta kulutuksesta on jo Pariisin ilmastopöytäkirjassa asetettujen ilmastotavoitteiden vuoksi siirryttävä kohti resurssien jakamista, kierrättämistä ja uudelleenkäyttöä. Tutustumalla ja hyödyntämällä uusia kiertotalouden liiketoimintamalleja, kuten PSS-mallia, valmistajilla on mahdollisuus kiertää

¹⁹³ Zhang, et al., Sustainability 2018, 10, 1402, s. 4.

¹⁹⁴ Tiedonannon mukaan uusilla kestäviä tuotteita koskevilla aloitteilla pyritään varmistamaan, että vuoteen 2030 mennessä merkittävä osa EU-alueella saatavilla olevista tuotteista suunnitellaan kestäviksi, helposti korjattaviksi ja kierrätettäviksi.

korjauttamisoikeudesta potentiaalisesti aiheutuvat tappiot ja immateriaalioikeuksiinsa liittyvät ongelmakohdat, ja silti edistää kiertotaloutta.

PSS-palvelumalliin siirtyminen myös kannustaa valmistajia valmistamaan pidemmän elinkaaren tuotteita, sillä kestävämpää tuotetta on mahdollista tarjota asiakkaalle kauemmin, mikä lisää valmistajan voittoja. Laitevalmistajien tulee jo uuden ekosuunnitteluasetuksen nojalla valmistaa tuotteistaan mahdollisimman kestäviä ja pitkäikäisiä sekä helposti korjattavissa olevia. Uudenlaiseen, kestävämpään liiketoimintamalliin siirtyminen edellyttää kuitenkin liiketoiminnan ja toimintakäytäntöjen muutosta, mikä taas vaatii valmistajalta resursseja.¹⁹⁵ Voidakseen kannattavasti toimia PSS-palvelun tarjoajana, valmistajan tulee tuotesuunnittelun avulla tehdä tuotteista aiempaa kestävämpiä ja helpommin korjattavia. Lisäksi kestävämpien ja helpommin kierrätettävien materiaalien käyttöä on tarpeen lisätä, jos valmistaja haluaa myös uudelleenvalmistaa tuotteitaan. Myös uudelleenvalmistaminen vaatii valmistajalta resursseja, sillä prosessi poikkeaa jossain määrin alkuperäisten tuotteiden valmistamisesta. Näistä siirtymäaikaisista investoinneista huolimatta PSS-malli on varteenotettava keino yrityksille kulkea yhteiskunnallisen kehityksen mukana ja hyötyä tästä kehityksestä. Monet valmistajat tarjoavat jo nykyisin huoltopalvelua tuotteilleen, mutta kuten korjauttamisoikeutta käsittelevässä luvussa todettiin, korjauspalvelut ovat uusiin tuotteisiin nähden kalliita, jotta kuluttajat mieluummin hankkisivat uusia tuotteita itselleen vanhojen tuotteiden korjauttamisen sijaan. Korjauttamisoikeuden alan laajentuessa korjausmarkkinat tulevat kasvamaan, ja valmistajat joutuvat todennäköisesti laskemaan omien korjauspalveluidensa hintoja, jotta saavat pidettyä asiakkaansa. Toisaalta nykyisellään valmistajien ei tarvitse käyttää resurssejaan laitteiden korjaamiseen, mikäli eivät halua niin tehdä.

Palveluna tarjottavaan tuotteeseen verrattuna tuotteen ostaminen ja oikeus korjata tuotetta antavat kuluttajalle enemmän oikeuksia ja paremman oikeusaseman esimerkiksi valmistajan velkoihin nähden. Itse omistamastaan tuotteesta kuluttajalla on oikeus määrätä, toisin kuin palveluna tarjottavasta tuotteesta. Toisaalta tuotteen käyttöoikeuden hankkiminen PSS-palveluna on usein kuluttajalle edullisempaa, kun kuluttajan tarvitsee maksaa vain todellisen tarpeensa mukaisesta käytöstä. Myös uudet päivitykset sekä laitteen huolto tulevat palveluntarjoajan kautta, mikä on kuluttajalle vaivattomampaa. Korjauttamisoikeuden johdosta omistettujen tuotteiden korjaamisen sääntely

---

¹⁹⁵ Roy, Schoenherr ja Charan 2020, s. 5–6.

selkeytyy, mikä epäilemättä edistää korjaustoimintaa ja lisää kiinnostusta sitä kohtaan. Sen sijaan PSS-mallin osalta oikeustila on epäselvempi.

Uudelleenkäyttöä ja korjaamista on kuitenkin huomattava tarkastella myös käytännön toimivuuden näkökulmasta, ei pelkästään teoreettiselta kannalta. Jos esimerkiksi uudelleenkäytetty mustekasetti toimii tehottomammin ja aiheuttaa enemmän paperihävikkiä kuin uusi, alkuperäinen mustekasetti, ylimääräinen paperihävikki on syytä ottaa huomioon. Tuotteiden uudelleenkäytöstä on siis osattava luopua tilanteessa, jossa syntyvä jäte tai ongelmien määrä kasvaa uudelleenkäytön johdosta.¹⁹⁶ Lähtökohtaisesti uudelleenkäytöstä ja korjaamisesta aiheutuvat ympäristövaikutukset ovat kuitenkin pienemmät kuin uuden tuotteen hankkimisella, vaikka uusi tuote olisikin esimerkiksi energia- tehokkaampi kuin korjattu, vanha tuote.

Korjauttamisoikeuskeskustelu on erityisesti viime vuosina pyörinyt pienenElektroniikkaa, kuten matkapuhelimia koskevan korjauttamisoikeuden ympärillä. PSS sen sijaan ei ole vielä yleisesti hyödynnetty liiketoimintamalli pienenElektroniikkamarkkinoilla. PSS:n mahdollisuuksia mobiililaitteiden kontekstissa tulisi kuitenkin selvittää jo siitä syystä, että globaalisti merkittävä osa jätteestä aiheutuu juuri puhelimista ja muista mobiililaitteista. Älypuhelinien yleisimpiä vikoja ovat särkyneet näyttö, latausliitinten toimimattomuus ja kosteusvauriot.¹⁹⁷ Nämä viat olisivat usein helposti korjattavissa. Mobiililaitteiden korjauttamisoikeutta ei ole vielä toistaiseksi taattu kuluttajille, ja korjaustoiminnan edistämiseksi PSS voisi olla toimiva malli. Valmistajalla on kuitenkin lähtökohtaisesti parhaat edellytykset laitteiden korjaamistoiminnan edistämiseen laitesuunnittelun kautta. Uusien mobiililaitteiden valmistaminen halvemmän työvoiman maissa on melko edullista verrattuna laitteiden korjaamiseen, sillä korjaaminen vaatii ammattimaista vian selvittelyä, ja korjaukset ja huolto tehdään pääsääntöisesti lähempänä kuluttajaa. Tästä syystä edes PSS ei välttämättä lisäisi mobiililaitteiden korjauksia, etenkin vähänkään hankalampien vikojen ja ongelmien kohdalla. Esimerkiksi Apple on ilmoittanut vaihtavansa takuuhuoltoon tulevat puhelimet usein toiseen takuukorjattuun iPhoneen ja toisinaan uuteen puhelimeen, sen sijaan että ryhtyisi välttämättä korjaamaan kyseistä laitetta.¹⁹⁸ Laitteiden tehdashuolto on kuitenkin usein mahdollista, ja sen avulla hajooneista puhelimista on mahdollista tehdä uuden veroisia. Vaikka konseptina PSS-palveluun

---

¹⁹⁶ Komission suositus 2021/2279 ympäristöjalanjälkeä koskevien menetelmien käyttämisestä tuotteiden ja organisaatioiden elinkaaren ympäristötehokkuuden mittaamiseen ja siitä tiedottamiseen.

¹⁹⁷ *Vatanen ja Saastamoinen*, yle.fi 2014.

¹⁹⁸ Applen laitetakuuehdot.

kuuluu, että kuluttajalle tarjotaan laitteen huoltoa, on mahdollista, että hajonneen laitteen tilalle tarjotaankin pääsääntöisesti uusi laite, mikäli se tulee palveluntarjoajalle edullisemmaksi. PSS-palveluntarjoajalle saattaa riittää palvelun tarjoamisen kannustimeksi se, että palvelun avulla kuluttaja on mahdollista sitouttaa asiakkaaksi pidemmäksi ajaksi, ja näin palveluntarjoaja saa jatkuvaa tuloa asiakkaalta. Uuden laitteen tarjoaminen hajonneen tilalle saattaa asiakkaan silmissä näyttyä hyvänä palveluna, jolloin asiakas mielellään jää kyseisen palveluntarjoajan asiakkaaksi. PSS-malli olisikin tärkeää saada brändättyä ekologiseksi vaihtoehdoksi suoralle myyntimallille, jolloin asiakkaat mahdollisesti vaatisivat palveluntarjoajalta ensisijaisesti laitteen huoltoa ja korjaamista. Pienelektroniikan osalta PSS-palvelua tarjoava taho ei välttämättä pysty tuottamaan palvelua useammalle kuluttajalle pienemmillä resursseilla, sillä pienelektroniikka on usein kuluttajien käytössä päivittäin, eikä samaa tuotekappaletta voi siis ainakaan yhtäaikaisesti tarjota useammalle kuluttajalle. Toisaalta esimerkiksi puhelinten käyttöikä on nykyisellään niin lyhyt, että yksi kuluttaja saattaa hyvinkin käyttää puhelinta koko sen elinkaaren ajan, eikä palveluntarjoaja pääse tarjoamaan tuotetta toiselle kuluttajalle ensimmäisen käyttökierroksen jälkeenkään. Vaikka tällä hetkellä mobiililaitteiden uudelleenvalmistus on hankalaa ja osien kierrätys pienimuotoista, laitteiden erilaisella suunnittelulla laitteista voitaisiin mahdollisesti tehdä helpommin uudelleenvalmistettavia. Suurempien laitteiden, kuten kulkuneuvojen, kohdalla korjaaminen on palveluntarjoajalle huomattavasti kannattavampi vaihtoehto, kuin uuden laitteen tarjoaminen hajonneen tilalle. Mitä pienemmästä ja vähäisemmällä resursseilla valmistettavasta laitteesta on kyse, sitä vähemmän kannustimia valmistajilla on huoltaa laitteita uuden laitteen tarjoamisen sijaan. Sen sijaan kuluttajalla, joka on ostanut laitteen omistukseensa, on usein suuremmat intressit korjata laite uuden hankkimisen sijaan, erityisesti korjauttamisoikeuden vahvistuessa ja korjaamisen helpottuessa.

Erään arvion mukaan Suomessa elektroniikkaa päätyy uudelleenkäytettäväksi tai kierrätettäväksi heikommin kuin monessa muussa Euroopan maassa. Esimerkiksi 300 euron älypuhelimesta on yleensä merkittävä määrä käyttöarvoa jäljellä uuden puhelimen hankinta-ajankohtana, kun taas käytetyn puhelimen raaka-ainearvo on ainoastaan 2-3 euroa.¹⁹⁹ Pienelektroniikan uudelleenvalmistaminen ei siis ole vielä laajamittaisesti mahdollista, ja vaikka mobiililaitteita tarjottaisiin PSS-mallin mukaisesti, ei valmistaja kykenisi kierrättämään käytettyjen laitteiden osia tehokkaasti. PSS-malli ei siis nykyteknologialla tarjoa vastausta elektroniikkajätteen syntymisestä aiheutuvaan

---

¹⁹⁹ Sitran selvityksiä 84, 2014, s. 53.

ongelmaan. Toki laitteiden elinkaaren pidentäminen jossain määrin vähentäisi tai ainakin hidastaisi jätteen syntymistä. Kuitenkin myös raaka-aineiden uudelleenkäytettävyyttä tulisi kehittää, sillä useat teknologianalat kilpailevat samoista niukoista ja arvokkaista raaka-aineista, ja näiden kriittisten metallien kysynnän kilpailun on ennustettu lisääntyvän entisestään.²⁰⁰ Metallien kierrätysastetta tulisi siis kohottaa, mutta kierrätysasteen ei uskota nousevan ennen kuin kierrätyksestä tulee metallien louhintaa halvempi vaihtoehto.²⁰¹ Uudelleenvalmistukseen kannustavan liiketoiminnan, esimerkiksi PSS-palvelumallin, yleistymisen todennäköisesti johtaisi uusiin innovaatioihin, jotka mahdollistaisivat raaka-aineiden kierrättämisen nykyistä laajemmassa mittakaavassa. Toistaiseksi puhelinten materiaalien kierrättäminen ei siis ole vielä mahdollista riittävässä laajuudessa, ja siksi erityisesti korjaamista ja uudelleenkäyttöä tulisi edistää. Siten mobiililaitteiden osalta korjauttamisoikeus saattaa tarjota PSS-mallia paremman ratkaisun kiertotalouden näkökulmasta. PSS tarjoaa kuitenkin kiinnostavan ja varteenotettavan vaihtoehdon erityisesti niille laitevalmistajille, jotka ovat pyrkineet vastustamaan korjauttamisoikeuden yleistymistä ja laajentumista. PSS-mallia hyödyntämällä valmistajat kykenevät kiertämään korjauttamisoikeuden seuraukset ja määräämään jatkossakin valmistamiensa laitteiden käytöstä.

Immateriaalioikeuksien suojaamisen näkökulmasta PSS-malli mahdollistaa valmistajalle laajemman kontrollin kuin tuotteiden myynti kuluttajille. Valmistajan ei tarvitse julkistaa tai luovuttaa tuotteidensa huoltomanuaaleja, joista saattaa ilmetä tietoa esimerkiksi liikesalaisuuksista. Myös oikeudenloukkauksia esimerkiksi itsenäisten uudelleenvalmistajien tai huoltamoiden taholta voidaan pitää epätodennäköisinä. Korjauttamisoikeuden laajentumisen seuraukset immateriaalioikeuksien suojaamismahdollisuuksiin ovat vielä epäselvät, mikä voi huolettaa monia valmistajia. Right to repair -lainsäädäntö velvoittaa valmistajia pitämään laitteiden varaosia saatavilla tietyn ajanjakson ajan viimeisen tuotemallikappaleen myynnin jälkeen. PSS-palveluntarjoaja vapautuu tästä korjauttamisoikeuteen perustuvasta velvollisuudesta, mikäli ensimmäistäkään tuotemallikappaleita ei myydä kuluttajille. Tämä koskee kuitenkin ainoastaan yksinkertaistettua PSS-mallia, sillä suurin osa tuotetta palveluna tarjoava toimija myös myynee tuotteita kuluttajille lineaarisen mallin mukaisesti. Tällöin PSS-mallin immateriaalioikeuksien suojaamiseen liittyvät hyödyt eivät tosiasiaassa tule laitevalmistajan hyväksi. Kiertotalouteen enenevissä määrin siirryttäessä valmistajilla on

---

²⁰⁰ KOM(2020) 474 lopullinen.

²⁰¹ *Kiuru*, mineralsgroup.fi 2020.

kuitenkin mahdollisuuksia ja ehkä myös immateriaalioikeuksien suojaamista koskevia kannustimia siirtyä täysin pois lineaarisesta myyntimallista tuote palveluna -malliin.

Product-Service System on siis ehdottomasti kiinnostava kiertotalouden liiketoimintamalli, ja toimii vaihtoehtoisena ratkaisuna suoralle myyntimallille. Uuden korjauttamista ja ekosuunnittelua koskevan lainsäädännön valossa kaikkien laitevalmistajien on suunniteltava ja valmistettava laitteistaan kestävämpiä ja helpommin korjattavia. Siinä missä myyntimallissa korjauttamisoikeus takaa kuluttajille oikeuden korjata ja korjauttaa laitteitaan itse, PSS-mallissa valmistaja pidättää itsellään oikeuden korjata ja uudelleenvalmistaa tuotteitaan, tai vaihtoehtoisesti lisensoida nämä toimet kolmannelle osapuolelle hoidettaviksi. Korjauttamisoikeus ja PSS toimivat siis rinnakkaisina kiertotalouden mahdollistajina, jotka kumpikin edistävät korjaustoimintaa ja tukevat näin ympäristöllisesti kestävästä kehitystä.

6 Johtopäätökset

Vaikka ympäristöllinen kestävyys on kiihtyvän ilmastonmuutoksen vuoksi yhä tärkeämpi ja ajankohtaisempi teema, immateriaalioikeuslainsäädännössä kestävyysnäkökulmaa ei perinteisesti ole juurikaan huomioitu. Yhä edelleen oikeudenomistajien etuja painotetaan yhteiskunnallisen edun ylitse, niin lainsäädännössä kuin lainsoveltamiskäytännössäkin. Tutkimuksessa huomattiin, että immateriaalioikeuslainsäädäntö ja immateriaalioikeuksia koskevat sopimukset itsessään sisältävät vain muutamia ympäristöllistä kestävyyttä koskevia tai edistäviä säännöksiä. Tällaisia säännöksiä ovat yksinoikeuksiin tehdyt, tavarankorjaamista koskevat, poikkeukset ja TRIPS-sopimuksen määräys siitä, että patenttisuojan ulkopuolelle on mahdollista rajata sellaiset keksinnöt, joista aiheutuu vakavaa haittaa ympäristölle. EU-sääntelyn nojalla ympäristöllinen kestävyys tulisi kuitenkin ottaa huomioon kaikessa päätöksenteossa ja kaikilla sääntelyn aloilla. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 11 artiklan mukaan ympäristönsuojelua koskevat vaatimukset on sisällytettävä unionin politiikan ja toiminnan määrittelyyn ja toteuttamiseen, erityisesti kestävä kehityksen edistämiseksi. Samassa sopimuksessa säädetään myös immateriaalioikeuksien suojaamisesta. SEUT:n sisältämien säännösten perusteella voisikin olettaa, että immateriaalioikeuksia ja ympäristöllistä kestävyyttä kohdeltaisiin vähintään saman tasoisina oikeushyvinä EU:n tasolla asti, ja että ympäristöllinen kestävyys tulisi huomioiduksi myös immateriaalioikeuden alalla säännösten vähydestä huolimatta. Näin ei kuitenkaan ole, vaan kestävä kehityksen edistämiseen

tähtäävät säännökset jäävät käytännössä taka-alalle immateriaalioikeudellisiin säännöksiin nähden. Silloinkin, kun lainsäädännössä on jätetty tilaa ympäristönäkökulmalle, kansallisilla tuomioistuimilla on korkea kynnyks poiketa perinteisistä tulkintamalleista ja painottaa ratkaisuisaan ympäristöllistä kestävyyttä oikeudenhaltijan oikeuksien sijaan. Tämä ilmiö voidaan havaita myös tässä tutkielmassa käsiteltyjen muutamien oikeustapausten perusteella; immateriaalioikeuksille annetaan tuomioistuinkäytännössä huomattavasti enemmän painoarvoa kuin ympäristönäkökulmalle. Näissä esiteltyissä tapauksissa ympäristöllinen kestävyys on silti ainakin jossain määrin nostettu osaksi ratkaisua tai siihen on vedottu jonkun osapuolen kannanotossa. Oikeustapauksiin tehdyn katsauksen perusteella vaikuttaa kuitenkin hyvin todennäköiseltä, että immateriaalioikeuden alalla on tehty ja tehdään edelleen paljon kiertotalousajattelun kanssa ristiriidassa olevia päätöksiä ja ratkaisuja, joita tehtäessä niiden vaikutuksia ympäristölliseen kestävyYTEEN ei tulla ajatelleeksi lainkaan.

Tässä työssä pyrittiin myös selvittämään, kuinka immateriaalioikeudet voivat edistää kiertotalouden siirtymistä, ja kuinka taas toisaalta hidastaa sitä. Tutkielmassa selvisi, että liian vahvat immateriaalioikeudet pääsääntöisesti haittaavat kiertotalouteen siirtymistä. Jos ympäristöystävällistä tekniikkaa suojataan patentin avulla, tekniikkaa ei välttämättä saada tarpeeksi nopeasti laajaan käyttöön ilman oikeudenhaltijan suostumusta. Keksintöön liittyvä patenttioikeus saattaa myös hidastaa muiden innovointia ja uusien keksintöjen kehittymistä, sillä oikeudenhaltijan yksinoikeudet estävät muita hyödyntämästä keksintöä omassa kehitystyössään. Vaikka immateriaalioikeuksien myöntämisellä pyritään nimenomaan kannustamaan ihmisiä uusien keksintöjen tekemiseen, liian vahva immateriaalioikeuksien suoja voikin itseasiassa hidastaa ja estää uusien, ympäristöllisen kestävyYDEN kannalta merkittävien keksintöjen syntymistä. Immateriaalioikeudet siis voivat estää ympäristöllisesti kestävien innovaatioiden syntyä, mutta immateriaalioikeuksia olisi mahdollista myös hyödyntää kestävien keksintöjen tekemisen edistämiseen. Patenttioikeus kannustaa muiden keksintöjen ohessa myös kestävien teknologioiden ja ratkaisujen kehittämiseen, ja yksinoikeudet muodostavat taloudellisen kannustimen, jonka turvin keksijän on kannattavaa käyttää aikaa ja resurssejaan keksinnön kehittämiseen. Vihreiden keksintöjen tekemisen edistämiseksi ympäristön tilaa parantaville keksinnöille voitaisiin ottaa käyttöön esimerkiksi nopeutettu patenttihakemuksen käsittely- ja myöntämismenettely. Myös laajempaa ja pidempikestoista suojaa on ehdotettu kannustimeksi kestävien teknologioiden kehittämiseen.

Kun laite rikkoutuu, tulisi se kiertotalouden toimintamallien mukaisesti joko korjata, tai mahdollisesti uudelleenvalmistaa. Rikkoutuneen laitteen korjaaminen on ympäristön kannalta uuden laitteen hankkimista kestävämpi vaihtoehto erityisesti siksi, että elektronisten laitteiden ympäristövaikutuksista suurin osa aiheutuu laitteen valmistusvaiheessa. Kuluttajan oikeutta korjauttaa omistamansa laite rajoittaa kuitenkin patenttioikeudenhaltijan sammumaton yksinoikeus laitteen valmistamiseen. Korjaamisen ja valmistamisen välinen rajanveto ei nimittäin ole aivan selvä. Rajanveto on usein ratkaistava tapauskohtaisesti, sillä selkeitä, kaikkiin tilanteisiin soveltuvia sääntöjä on mahdotonta laatia. Tuomioistuimet ovat kuitenkin tarkastelleet erityisesti keksinnön teknisten ominaisuuksien ilmenemistä vaihdetussa komponentissa. Mikäli keksinnön teknisyyttä ilmenee juuri vaihdetussa osassa, saatetaan kyseessä katsoa olevan tuotteen valmistaminen korjaamisen sijaan. Myös tuotteen korjaamisen välttämättömyyttä tuotteen normaaliin käyttöikään verrattuna on pidetty yhtenä valmistamisen ja korjaamisen erottavana tekijänä. Kestävyyden näkökulmasta normaalin käyttöiän määritelmä on kuitenkin ongelmallinen, sillä normaaliksi katsottu käyttöikä ei läheskään aina vastaa tuotteen potentiaalista käyttöikää. Laitteen sellainen korjaaminen, jolla tähdätään normaalin käyttöiän ylittävään käyttöikään, ei siis patenttioikeuden valossa ole välttämättä sallittua, vaikka käyttöiän pidentäminen olisi kiertotalouden näkökulmasta tavoiteltavaa. Erityisesti normaalin käyttöiän vaatimusta koskevassa tarkastelussa tuomioistuimilla olisi tilaisuus antaa painoarvoa kestävyysnäkökulmalle. Tarkastelu tulisi siirtää koskemaan tuotteen potentiaalista käyttöikää, tai vaihtoehtoisesti käyttöiän tarkastelusta yhtenä korjaamisen ja valmistamisen toisistaan erottavana tekijänä tulisi luopua. Pääsääntöisesti laillisesti omaan omistukseen hankitun laitteen korjauttaminen on kuitenkin ainakin jossain määrin mahdollista patenttioikeuden estämättä. Patenttioikeuden lisäksi myös digitaaliseen laitteeseen erottamattomasti kuuluvan ohjelmiston tekijänoikeus saattaa estää laitteen korjaamisen. Digitaalisen laitteen korjaaminen edellyttää yleensä ohjelmiston muuttamista, joka on tekijänoikeuden perusteella tekijänoikeudenhaltijalle kuuluviin yksinoikeuksiin kuuluva toimenpide. Sekä patenttioikeuden että tekijänoikeuden haltijalleen tuottamat yksinoikeudet rajoittavat kuitenkin vain keksinnön tai teoksen ammattimaista hyödyntämistä, eli kuluttaja saa itse korjata omassa käytössään olevan tuotteen oikeudenhaltijan oikeuksien estämättä.

Tutkimuksessa huomattiin, että vaikka laitteen korjaamiselle ei olisi suoraan immateriaalioikeuksista aiheutuvia esteitä, laitevalmistajilla saattaa olla kannustimia estää tai vaikeuttaa valmistamiensa tuotteiden korjaamista. Valmistajat ovat valmiita näkemään vaivaa estääkseen kuluttajia ja

ulkopuolisia huoltoliikkeitä korjaamasta laitteita esimerkiksi kieltäytymällä toimittamasta korjaamiseksi tarvittavia varaosia, työkaluja taikka korjausmanuaaleja tai muuta laitteen korjaamiseen liittyvää informaatiota. Lisäksi valmistajat saattavat tahallisesti tehdä laitteistaan helposti rikkoutuvia ja vaikeasti korjattavia. Laitteiden suunniteltu vanheneminen pian takuuajan päättymisen jälkeen on myös valitettavan yleistä. Lyhytikäiset ja vaikeasti korjattavat tuotteet pakottavat kuluttajia ostamaan uusia tuotteita useammin, mikä lisää valmistajien tuotteiden myyntivolyymia ja voittoja. Valmistajat voivat estää korjaustoimintaa myös immateriaalioikeuksiansa avulla, esimerkiksi tuotteisiin liittyvillä tavaramerkeillä ja tuotteiden osien erillisellä suojaamisella. Valmistajat voivat myös kieltää tuotteidensa korjaamisen erilaisin sopimuksin, joihin kuluttajien on suostuttava saadakseen tuotteen itselleen. Right to repair -liike on pyrkinyt edistämään ja laajentamaan korjauttamisoikeutta niin Euroopassa, kuin muuallakin maailmassa.

EU:ssa korjauttamisoikeutta koskevaa ja edistävää lainsäädäntöä on jo jonkin verran, ja lisää on jatkuvasti suunnitteilla. Uusi kiertotalouden toimintasuunnitelma vuodelta 2020 pyrki tekemään korjaamisesta helpompaa ja houkuttelevampaa. Maaliskuussa 2021 ekosuunnitteludirektiivin puitteissa voimaan tulleet tiettyjen kodinkoneiden korjauttamisoikeutta koskevat määräykset velvoittavat valmistajia pitämään tarvittavat varaosat, työkalut ja korjausmanuaalit saatavilla useita vuosia tuotteen myynnin lopettamisen jälkeen ja toimittamaan niitä halukkaille. Euroopan parlamentin tavoitteena on ulottaa korjauttamisoikeus kodinkoneista myös mobiililaitteisiin lähitulevaisuudessa. Kestävien tuotteiden aloite, joka julkaistiin kiertotalouden toimintasuunnitelman puitteissa maaliskuussa 2022, sisältää ehdotuksen korvata vanhan ekosuunnitteludirektiivin uudella kestävien tuotteiden ekologista suunnittelua koskevalla asetuksella. Vielä vuoden 2022 aikana esiteltäväksi tarkoitettu aloite sisältäneee tuotteiden korjaamista helpottavia lisäyksiä tavarakauppadirektiiviin. Euroopassa korjauttamisoikeus on siis paikoin jo suhteellisen kattava oikeus, ja sen voidaan odottaa laajentuvan huomattavasti seuraavan vuosikymmenen aikana.

Tutkimuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli selvittää, minkälaisia vaikutuksia uudella korjauttamisoikeuslainsäädännöllä mahdollisesti on immateriaalioikeuksien suoja-alaan. Euroopassa käydyssä korjauttamisoikeuskeskustelussa immateriaalioikeuksien ja korjauttamisoikeuden väliseen yhteyteen on herätty vasta viime aikoina, eikä yhteydestä ole tehty juurikaan tutkimusta. Laittevalmistajat ovat esittäneet huolensa siitä, että immateriaalioikeuksien ja liikesalaisuuksien suojaamisen mahdollisuudet saattavat heikentyä muun muassa huoltomanuaalien julkaisemisvelvoitteen ja

laitteiden lisääntyvään purkamisen ja uudelleen kokoamisen johdosta. Huolessa voi toki olla jotain perää, mutta yleisesti ottaen laitteiden itsenäinen korjaaminen ei heikennä immateriaalioikeuksien suojaa. Esimerkiksi patenttioikeus ei nimittäin perustu tiedon salaamiseen, vaan päinvastoin tiedon julkistamiseen ja julkaistun keksinnön saamaan suojaan. Laitteiden purkaminen ei myöskään voine johtaa liikesalaisuuksien paljastumiseen, sillä liikesalaisuutena ei pidetä sellaista tietoa, jonka ulkopuolinen taho saa selville pelkästään purkamalla laitteen osiin.

Myös todellisia korjauttamisoikeuden vaikutuksia immateriaalioikeuksien suoja-alaan on tunnistettu. Laitteiden korjaamiseen käytettävien varaosien valmistaminen on valmistajan vastuulla, ja uusi korjauttamisoikeuslainsäädäntö rajoittaa valmistajan lähtökohtaista oikeutta lopettaa tuotteen valmistaminen velvoittamalla valmistajan valmistamaan varaosia useiden vuosien ajan viimeisen tuotekappaleen myynnistä lukien. Muut tahot eivät välttämättä voi valmistaa varaosia, sillä varaosia saatetaan suojata esimerkiksi mallioikeuden avulla. Toistaiseksi on vielä epäselvää, kuinka lainsäädäntöä tulisi tulkita tilanteessa, jossa valmistaja on suojeleminen varaosia immateriaalioikeuksien estämiseksi itsenäisiä huoltoliikkeitä korjaamasta laitteita. *Apple v. Huseby* -tapauksessa kysymystä tarkasteltiin tavaramerkin loukkauksen näkökulmasta, mutta ratkaisussa todettiin varaosien maahantuonnin ja myynnin sinänsä olevan sallittuja toimia immateriaalioikeuksien estämättä. Uusi korjauttamisoikeuslainsäädäntö todennäköisesti vahvistaa myös suojattujen varaosien käytön oikeutta itsenäisessä korjaamistoiminnassa, eikä valmistajilla pitäisi olla mahdollisuuksia kiertää varaosien valmistamis- ja saatavillapitovelvoitetta hankkimalla varaosiin immateriaalioikeussuojia. Korjauttamisoikeuden tuomat immateriaalioikeuksien rajoitukset ja niihin liittyvät epäselvyydet tulisi ottaa huomioon jo lainsäädäntöä laadittaessa. Tuomioistuinten on kuitenkin viimeistään lainsäädäntöä soveltaessaan ja korjauttamisoikeuteen liittyviä riitoja ratkaistessaan otettava korjauttamisoikeuden ja immateriaalioikeuksien välinen ristiriita tarkasteltavakseen ja osin vastakkaiset oikeushyvät punnittavakseen.

Uudelleenvalmistaminen on korjaamisen rinnalla toinen keino pidentää tuotteen elinikää ja siten tehdä tuotteesta ympäristöystävällisempi. Kuten tuotteen korjaaminen, myöskään sen uudelleenvalmistusprosessi ei ole immateriaalioikeuden näkökulmasta täysin rajoittamaton. Itsenäistä uudelleenvalmistustoimintaa harjoittavan tahon on varottava syyllistymästä patenttioikeuden loukkaukseen, sillä valmistaminen on patenttioikeudenhaltijan yksinoikeuksiin kuuluva toimi, ja

uudelleenvalmistuksessa on usein kyse sen verran mittavasta korjaamisesta, että sitä on pidettävä normaalin korjaamisen sijaan valmistamisena.

Tutkimuksessa tarkasteltiin, voisivatko kiertotalouteen liittyvät immateriaalioikeusongelmat ratketa hyödyntämällä liiketoimintamallia, jossa tuotteen korjaamisesta ja uudelleenvalmistamisesta vastaakin kuluttajan sijaan tuotteen valmistaja. Tutkimuksessa ilmeni, että alkuperäinen valmistaja voi huoletta korjata ja uudelleenvalmistaa valmistamiaan tuotteita. Perinteisessä myyntimallissa valmistajalla ei kuitenkaan välttämättä ole kannustimia kohdistaa resurssejaan tuotteidensa korjaamiseen, sillä valmistaja saa sitä enemmän tuloja, mitä enemmän myy uusia tuotekappaleita. Product-Service System -mallissa valmistaja kuitenkin myy tuotteen sijaan palvelua, ja on valmistajan edun mukaista, että tuotteen elinkaari on mahdollisimman pitkä, sillä kestävämpää tuotetta on mahdollista tarjota asiakkaille pidemmän aikaa. Kun valmistaja jo tuotteen valmistusvaiheessa suunnittelee siitä mahdollisimman kestävä ja helposti korjattavan, korjaus- ja uudelleenvalmistusprosessit eivät kuluta turhia resursseja. Tuote myös todennäköisemmin palautuu valmistajalle korjattavaksi ja uudelleenvalmistettavaksi kuin päättyy jätteeksi. Kun valmistaja pidättää itsellään tuotteen omistusoikeuden ja vastaa itse sen korjaamisesta ja uudelleenvalmistamisesta, eivät immateriaalioikeudet aseta näille toimille rajoitteita. Koska tuotteiden omistusoikeus ei missään vaiheessa siirry valmistajalta kuluttajalle, valmistajan oikeudet eivät sammu, ja valmistaja voi jatkaa palveluna tarjottavasta tuotekappaleesta määräämistä. Toisaalta valmistaja säilyttää määräysvaltansa tuotteeseen suoraan jo omistuksensa perusteella. Jos valmistaja lisensoi korjaamisen tai uudelleenvalmistamisen toiselle taholle, voi valmistaja sopia lisensoinnin ja korjaus- ja valmistustoiminnan ehdoista haluamallaan tavalla, ja säilyttää siis silloinkin oikeuden määrätä siitä, kuinka tuotteita korjataan ja uudelleenvalmistetaan. PSS on siis sekä ympäristöllisen kestävyuden että immateriaalioikeuksiin liittyvän problematiikan näkökulmasta suotuisa liiketoimintamalli ja kiinnostava vaihtoehto yksityisen tahon tekemille korjaus- ja uudelleenvalmistustoimille. PSS:n ei kuitenkaan voida olettaa yksin nostavan tuotteiden korjaamisen määrää kiertotalouden näkökulmasta optimaaliselle tasolle, sillä tuotteiden omistamisesta tuskin tullaan ainakaan lähitulevaisuudessa luopumaan kokonaan.

Tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että immateriaalioikeuslainsäädäntö on kirjoitettu lineaaritalouden toimintaperiaatteiden mukaiseksi. Kulutusyhteiskunnassa immateriaalioikeuslainsäädäntö usein suojaa oikeudenhaltijan oikeuksia kiertotalouden ja ympäristöllisen kestävyuden

kustannuksella. Product-Service Systemiä koskevan tarkastelun perusteella huomataan, että jos oikeudenhaltijan liiketoiminta on kiertotalouden mallin mukaista, ja oikeudenhaltija pyrkii omalla toiminnallaan edistämään ympäristöllistä kestävyyttä, eivät immateriaalioikeudet asetu toiminnan esteeksi. Toisaalta immateriaalioikeudet eivät tällöin myöskään itsessään edistä kiertotaloutta. Ympäristöllistä kestävyyttä onkin siis ensisijaisen tärkeää edistää niin uusien kiertotalouden toimintamallien kehittämisen, kuin kiertotaloutta koskevan lainsäädännönkin keinoin. Korjauttamisoikeus ja PSS-malli ovat tärkeitä askeleita kohti kiertotaloutta, mutta pelkkä liiketoimintamallien kehittäminen ja korjauttamisoikeuden laajentaminen eivät itsessään riitä. Liian vahvoista immateriaalioikeuksista olisi syytä luopua, ja ympäristöllistä kestävyyttä koskevaa, vahvaa lainsäädäntöä tulisi lisätä. SEUT 11 artikla velvoittaa ottamaan kestävä kehityksen huomioon kaikessa EU:n toiminnassa ja päätöksenteossa, eli jo nykyinen sääntelykehikko antaa tilaa ympäristönäkökulmille ja lisäksi vaatii niiden huomioimista. Pelkkä yleisen tason toteamus ympäristönäkökulmien huomioimisesta ei kuitenkaan riitä, mikäli tuomioistuimet eivät ole valmiita poikkeamaan perinteisestä omistajakeskeisestä argumentaatiostaan, ja siirtymään kohti kestävä nykyaikaa.